

Gávnos

Samisk innhold i Kunnskapsløftet
– et ressurshefte for lærere i grunnsopplæringen

Forord

Den norske staten er grunnlagt på territoriet til to folk, det norske og det samiske. Denne kjensgjerningen har konsekvenser for utdanningen i Norge. Alle elever skal gjennom grunnopplæringen få innsikt i og kunnskap om det norske og det samiske.

Nils-Aslak Valkeapää uttrykker det slik:

*Hvis jeg ikke visste
at jeg er jeg og tilhører et folk
visste jeg ikke
at du er du
at verden har mange folkeslag*

Gávnos er et lulesamisk ord som betyr *funn* eller *oppdagelse*. Målet med dette heftet er at det skal fungere som en faglig ressurs for lærere i grunnopplæringen i arbeidet med samisk innhold i de nasjonale læreplanene. Gávnos inneholder tekster om samisk kultur, historie, språk og samfunnsforhold knyttet til kompetansemål i fagene norsk, kristendom, religion og livssyn (KRL), samfunnsfag, historie, geografi og religion og etikk. Heftet inneholder også ideer til elevaktiviteter og viser til kilder og litteratur som kan brukes i opplæringen.

Gávnos er utviklet i et samarbeid mellom Utdanningsdirektoratet og Samisk høgskole ved Tove-Lill Labahå Magga og Marit Myrvoll. Sametinget og fylkesmennene i Finnmark, Troms og Nordland har også deltatt i utviklingen av heftet.

Utdanningsdirektoratet håper at Gávnos vil være til støtte og inspirasjon for lærere og skoleledere i hele Norge i arbeidet med det samiske innholdet i Kunnskapsløftet.

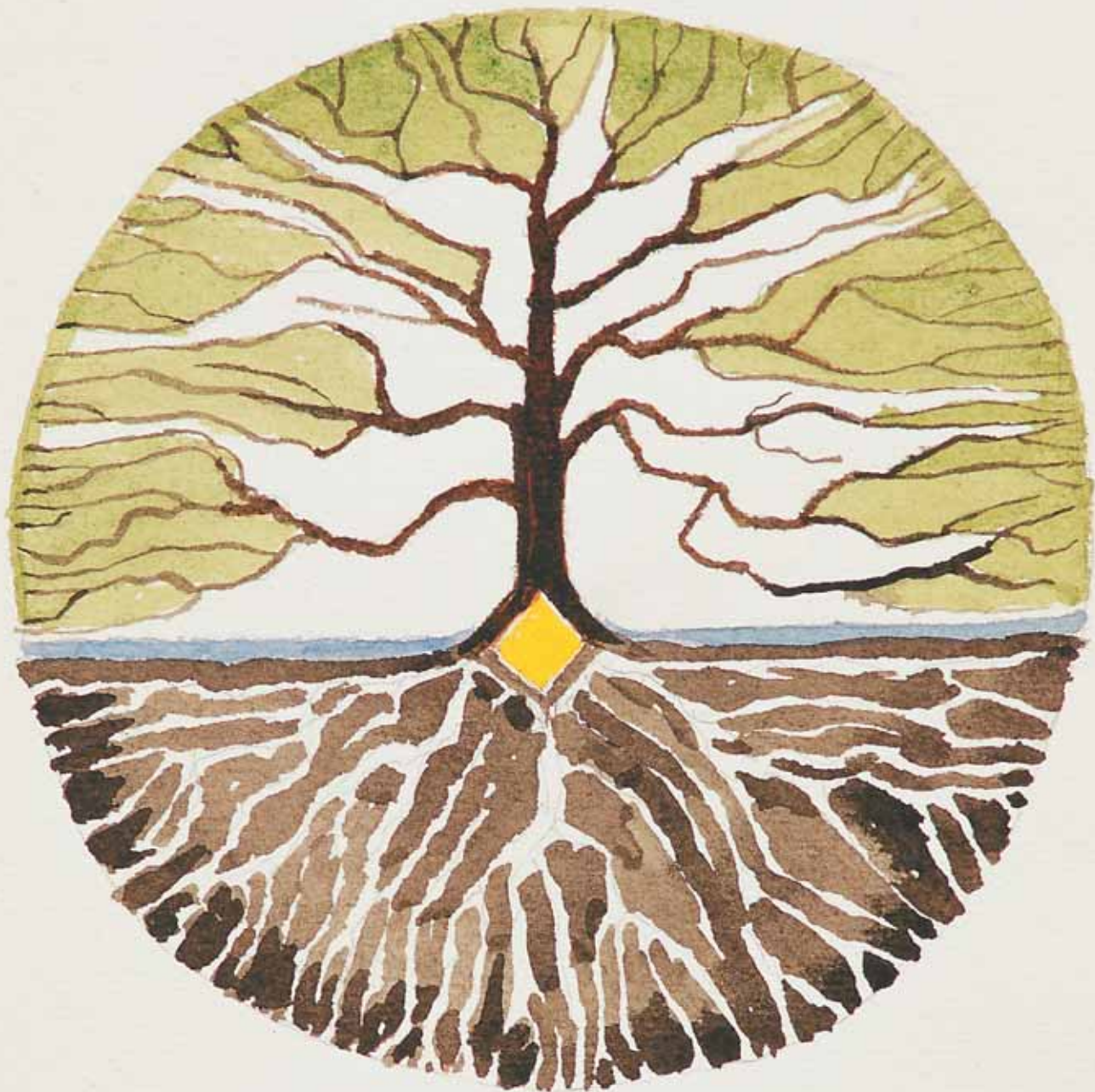
Petter Skarheim
Direktør

Innhold

1	Innledning	4
	Samisk innhold i Kunnskapsløftet	5
	Gávnos – et funn!	5
	Samisk innhold på lokalt, regionalt og nasjonalt nivå	6
2	Samer i Norge: Kultur, folk og samfunn	8
	Hva er et urfolk?	9
	Hvor er Sameland?	10
	Hvem er same?	12
	Historie, samfunn og kultur	13
	Et folk i fire land	13
	Samiske bosettingsområder og språkområder	14
	Folk og natur	15
	Hvor kommer samene fra?	17
	Skriftlige kilder	17
	Veidesamfunnet	18
	Fra veidesamfunn til innlemmelse i riksstaten	20
	Fornorskningsperioden	20
	Det samiske samfunn i dag	21
3	Samisk innhold i norsk	26
	Norsk etter 4. årstrinn	27
	Norsk etter 7. årstrinn	33
	Norsk etter 10. årstrinn	41
	Norsk i videregående opplæring	48
	Kilder og litteratur i norsk	62
4	Samisk innhold i samfunnsfag, historie og geografi	66
	Samfunnsfag etter 4. årssteget	67
	Samfunnsfag etter 7. årssteget	74
	Samfunnsfag etter 10. årssteget	83
	Samfunnsfag i videregående opplæring	85
	Geografi i videregående opplæring	91
	Historie i videregående opplæring	93
	Kjelder og litteratur i samfunnsfag, historie og geografi	97
5	Samisk innhold i KRL og religion og etikk	104
	KRL etter 4. årstrinn	105
	KRL etter 7. årstrinn	109
	KRL etter 10. årstrinn	117
	Religion og etikk i videregående opplæring	125
	Kilder og litteratur i KRL og religion og etikk	126

1

Innledning

Samisk innhold i Kunnskapsløftet

I den generelle delen av læreplanverket blir det slått fast at «*Samisk språk og kultur er en del av denne felles arv som det er et særlig ansvar for Norge og Norden å hegne om.*» Opplæringslova § 6-4 gir pålegg om «*opplæring om den samiske folkegruppa og om språket, kulturen og samfunnslivet til denne folkegruppa i tilknytning til dei ulike fagområda. Innanfor rammer fastsette av departementet gir Sametinget forskrifter om innhaldet i slik opplæring*». Sametinget har på denne bakgrunn utviklet og fastsatt samisk innhold i Kunnskapsløftet. Det samiske er løftet tydelig fram både i formålstekster og kompetansemål i læreplanene for hele grunnopplæringen.

Gávnos – et funn!

Gávnos skal være en hjelp og en kilde til inspirasjon i det lokale arbeidet med samisk innhold i opplæringen. Gávnos tar for seg kompetansemål i norsk, KRL, samfunnsfag, historie, geografi og religion og etikk. Men også lærere i andre fag i grunnopplæringen kan hente innsikt og ideer gjennom Gávnos. Slik heftet er bygd opp, kan det bidra til helhet og tverrfaglighet i opplæringen.

Heftet er også tilgjengelig på Utdanningsdirektoratets nettsider: skolenettet.no/gavnos. Disse nettsidene inneholder en samlet oversikt over de kompetansemålene som har samisk innhold. I tillegg inneholder de lenker til andre nettsteder.

Gávnos er delt inn i fem kapitler. Hvert kapittel har en egen farge markert med en fane i marginen. Hensikten er å gjøre det lett å finne fram i heftet.

Kapittel 2 omhandler samisk historie, samfunnsliv, språk og kultur og gir bakgrunnsstoff til alle fagene som er inkludert i Gávnos. Kapitlet tar for seg ulike temaer knyttet til urfolk generelt og samer spesielt.

Kapittel 3 omfatter samisk innhold i norsk knyttet til kompetansemål etter 4., 7. og 10. årstrinn i grunnskolen og etter Vg1 studieforbereende, Vg2 yrkesfaglige utdanningsprogram og Vg3 i studieforbereende utdanningsprogram.

Kapittel 4 omfatter samisk innhold i samfunnsfag knyttet til kompetansemål etter 4., 7. og 10. årstrinn og etter Vg1 studieforbereende og Vg2 yrkesfaglige utdanningsprogram. I tillegg behandles kompetansemål i geografi og historie i studieforbereende utdanningsprogram.

Kapittel 5 omfatter samisk innhold i KRL knyttet til kompetansemål etter 4., 7. og 10. årstrinn og til religion og etikk etter Vg3 i studieforbereende utdanningsprogram.

Kapittel 3, 4 og 5 følger samme struktur. Kapitlene er delt i underkapitler knyttet til de enkelte kompetansemålene. Hovedsaklig er kapitlene delt inn i følgende avsnitt:

Kompetansemål gjengis med referanse til trinn og hovedområde.

Bakgrunnsstoff er relatert til kompetansemål. Flere av tekstene er sitert fra litteratur og andre kilder.

Ideer til elevaktiviteter. Her beskrives forslag til ulike elevaktiviteter, men listen er ikke uttømmende. Disse forslagene kan være et utgangspunkt for lærere og elever til å utvikle andre aktiviteter.

Kompetansemål på tvers. Her presenteres kompetansemål i andre fag eller på andre trinn som opplæringen kan relateres til.

Kilder og litteratur. Avslutningsvis i kapittel 3, 4 og 5 presenteres kilder og litteratur knyttet til faget. Henvisningene er ikke uttømmende, men kan være et utgangspunkt for lærere og elever.

Samisk innhold på lokalt, regionalt og nasjonalt nivå

Alle elever i Norge skal gjennom grunnopplæringen få kunnskap om og innsikt i samisk historie, kultur og samfunnsliv. I læreplanverkets generelle del heter det: «Skolen skal være aktiv som et ressurs-, kraft- og kultursenter for lokalsamfunnet, der det knyttes nærmere kontakter, ikke bare mellom voksne og unge, men også til lokalt arbeids- og næringsliv.» Det er stor variasjon når det gjelder hvordan og i hvilken grad den samiske kulturen lokalt og regionalt er inkludert i det øvrige samfunnsliv.

Kommunene Karasjok, Kautokeino, Nesseby, Porsanger, Tana, Kåfjord og Tysfjord utgjør forvaltningsområdet for samisk språk. I disse kommunene har alle elever opplæring etter Kunnskapsløftet Samisk, og de har mulighet til å velge samisk som opplærings-språk. Elevene kan også velge norsk som opplærings-språk, kombinert med opplæring i samisk språk. I andre kommuner som ligger utenfor det samiske språkforvaltningsom-rådet, har alle elever rett til opplæring i samisk språk på individuelt grunnlag.

I flere andre kommuner utenfor de sju forvaltningskommunene, men innenfor det områ-det som kalles det tradisjonelle samiske bosettingsområdet i Norge, har det fra gam-melt av bodd samer. Og fremdeles bor det mange samer her. Dette området strekker seg fra Sør-Varanger i Finnmark fylke i nord til Engerdal i Hedmark fylke i sør. I mange av kommunene i dette området som også i dag har samisk befolkning, finnes det lokal kompetanse og erfaring i arbeidet med det samiske innholdet i læreplanene.

I landet for øvrig er det også store forskjeller mellom kommuner og mellom skoler når det gjelder kunnskap om det samiske. Det kan for eksempel dreie seg om kunnskap om den sørsamiske, lulesamiske, nordsamiske og østsamiske kulturen. Gávnos skiller generelt ikke mellom disse språkgruppene i sin framstilling, men behandler det samiske mer allment.

Alle elever i Norge skal, uavhengig av bosted, utvikle kunnskap om samisk språk, kultur og samfunnsliv, og ressursheftet Gávnos kan være en lett tilgjengelig kunnskaps- og idékilde for lærere i arbeidet med det samiske.

2

Samer i Norge: Kultur, folk og samfunn

Hva er et urfolk?

ILO – the International Labour Organization – er en av særorganisasjonene i FN. ILO har lenge jobbet med urfolksspørsmål og har utarbeidet og fikk i 1989 vedtatt den eneste internasjonale konvensjonen som utelukkende handler om urfolk: ILO-konvensjon nr. 169 om urbefolkninger og stammefolk i selvstendige stater.

Konvensjonen ble ratifisert av Norge i 1990 og gir følgende definisjon av urfolk:

Artikkel 1

1. Denne konvensjonen gjelder for:

- a) stammefolk i selvstendige stater der sosiale, kulturelle og økonomiske forhold skiller dem fra andre deler av det nasjonale fellesskap, og der deres status helt eller delvis er regulert av egne skikker, tradisjoner eller av særlige lover eller forskrifter;
- b) folk i selvstendige stater som er ansett som opprinnelige fordi de nedstammer fra de folk som bebodde landet eller en geografisk region som landet hører til da erobring eller kolonisering fant sted eller da de nåværende statsgrenser ble fastlagt, og som – uansett deres rettslige stilling – har beholdt alle eller noen av sine egne sosiale, økonomiske, kulturelle og politiske institusjoner.

2. Egen-identifisering som urbefolkning eller stammefolk skal være et grunnleggende kriterium for å bestemme hvilke grupper bestemmelsene i denne konvensjonen skal gjelde for.

Da Stortinget i 1987 vedtok lov om Sametinget og andre samiske rettsforhold (same-loven), stod dette i odelstingsproposisjonen:

... samene er en egen etnisk gruppe – et eget folk – med bosettingstradisjoner i landet og tilstøtende områder fra før den norske stat ble dannet.

Et folk som er definert som et urfolk, har bodd og levd i et område før den moderne nasjonalstaten ble etablert og statsgrenser ble trukket. Samene som folk og urfolk har aldri vært et statsbærende folk, og de har heller ikke innvandret fra noen annen nasjonalstat. Det er altså ingen samisk nasjonalstat som er grunnlagt på og vedlikeholder samisk kultur og samfunnsliv. Samene som folk er derfor avhengige av at Norge (og henholdsvis Sverige, Finland og Russland) ser viktigheten av at samisk språk og kultur skal bevares. Dette har norske myndigheter forpliktet seg til i den aller sterkeste betydning ved å vedta en egen grunnlovsparagraf som gjelder samene:

Grunnlovsparagraf 110 A:

Det paaligger Statens Myndigheter at lægge Forholdene til Rette for at den samiske Folkegruppe kan sikre og udvikle sit Sprog, sin Kultur og sit Samfundsliv.

Hvor er Sameland?

Sameland er den norske oversettelsen av det samiske begrepet *Sápmi* og henviser først og fremst til det tradisjonelle samiske bosettingsområdet. Men *Sápmi* kan også bety same, den samiske befolkningen eller det samiske språket.

Som kartet ovenfor viser, strekker det tradisjonelle samiske bosettingsområdet seg fra Engerdal i Sør-Norge og Idre i Sør-Sverige til de østre delene av Kolahalvøya i Russland. Tidligere hadde samisk bosetting større utbredelse sør- og østover i Finland og Russland. Samene bor med andre ord i fire nasjonalstater: Norge, Sverige, Finland og Russland, og det er hele dette området som er *Sápmi*. Begrepet *Sápmi* omfatter også den samiske oppfatningen av at samene er ett folk med eget språk, egen historie, egen kultur og eget samfunnsliv.

I dag bor det også mange andre i det tradisjonelle samiske bosettingsområdet, og det kan også være slik at i deler av området har den samiske befolkningen gått opp i majoritetsbefolkningen. Derfor kan det være at ikke alle er klar over at mange steder også har en samisk historie. Det gjelder for eksempel steder langs kysten av Helgeland, Salten og i Vesterålen. Språk og stedsnavn er blitt endret og skiftet ut ned gjennom tiden. Et eksempel på dette er de stedsnavnene langs kysten, spesielt i Finnmark, som har benevnelsen *luft* i navnet. Det kan være stedsnavn som Hjemmeluft, Godluktbukt og Russeluft i det nordsamiske området. *Luft* kommer av det sjøsamiske navnet for vik eller bukt, nemlig *luovta*, og dette har blitt til *luft* i norsk språkdrakt. Hjemmeluft kommer av det samiske *Jiemmaluovta* (*Jiepmaluokta* i skriftspråk), som betyr selbukta. Godluktbukt er på samisk *Gurluovta* som betyr kløftvik, og Russeluft kommer av det samiske *Ruoššaluovta* som betyr russevik på norsk. Også i det sørsamiske området finnes det eksempler på samme type endring i stedsnavn. Luktvatn på Helgeland har det sørsamiske navnet *Loektejaevrie* som utgangspunkt. Andre steder, som Sulitjelma, Viskis eller Rago, har beholdt sine samiske navn.

Moderniseringen og oppbyggingen av landet etter siste verdenskrig, utbyggingen av det offentlige, veibygging og andre kommunikasjoner, har gjort at det for mange som kommer til disse områdene, kan være vanskelig å se forskjell på ei norsk og ei samisk bygd. Men det må jo heller ikke bli et kriterium at samiske bygder og grender skal framstå som fysisk forskjellige fra norske. Det kan derfor være vel verdt å spørre hvor eller hva det samiske samfunnet er.

Det samiske samfunnet er først og fremst menneskene selv i sine bosettingsområder. Samiske organisasjoner, institusjoner og offentlig forvaltning av ulik karakter er ofte gjenkjennelige særtrekk ved samiske lokalsamfunn, men først og fremst er det menneskene og deres relasjoner i et sosialt nettverk som skaper det samiske samfunnet. Sosiale relasjoner som familie, slekt, arbeidskollegaer og grendefelleskap inngår i større sosiale nettverk som kulturelle og politiske organisasjoner med møter, konferanser, idrettsarrangementer, ungdomstreff og kulturfestivaler. Mange av dem er en videreføring av tradisjonelle kirkehelger og marknader. Samene er omgitt av det norske storsamfunnet både i strukturer og regelverk, og derfor blir styrking og vedlikehold av det mellommenneskelige aspektet viktig innenfor samisk kultur.

Synnøve Persen: «Oktavuohta/Fellesskap» olje på lerret, 1978.

Hvem er same?

Hvem er same, og hvor mange samer finnes det? Det er mange måter å regne ut dette på, alt etter hva man synes er viktige kriterier. Det enkleste ville kanskje være å bestemme at alle de som sier at de er samer, er det. Men de sosiale og politiske forholdene for samene i Norge helt opp til vår tid har flere steder vært så vanskelige at mange samer etter hvert foretrakk å leve som den norske majoriteten og framstå som norske. En folkelig definisjon av samiskhet går ofte på slektskap, og den tar ikke hensyn til om personer sier de er samer eller ikke; da er det blodsband og slektskapslinjer som gjelder.

En annen måte å beregne antallet samer på er å telle de som behersker samisk. Da definerer man samisk tilhørighet etter språkkompetanse. En slik definisjon tar ikke i betraktning at fornorskingsperioden fra midten av 1800-tallet og til siste verdenskrig har gått hardt utover samisk språk mange steder, spesielt langs kysten.

Samene er ofte avbildet med sin lavvo og rein i midnattssol som et ekte naturfolk, og mange setter likhetstegn mellom det å være same og det å drive med rein. Selv om det er flere tradisjonelle samiske primærnæringer, og det finnes samer i stort sett alle næringer og yrkesgrupper her i landet, står reindrifta i en særstilling. Reindriftsloven slår nemlig fast at det kun er personer med samisk bakgrunn som skal ha lov til å drive med reindrift innenfor reinbeiteområdene. En noe tilsvarende rettighet har for eksempel samene i Sverige.

Basert på definisjonen av hvem som har rett til å skrive seg inn i valgmanntallet til sametingsvalget, anslår Kommunal- og arbeidsdepartementet (1995) tallet til å ligge mellom 50 000 og 100 000 samer for hele det samiske bosettingsområdet, det vil si i Norge, Sverige, Finland og Russland. Majoriteten av samene, ca. 70 %, bor i Norge. I Norge fastslår sameloven at den som oppfatter seg selv som same og har snakket eller snakker samisk som hjemmespråk, eller har minst en av sine foreldre, besteforeldre eller oldeforeldre som har snakket samisk som hjemmespråk, har rett til å skrive seg inn i valgmanntallet til sametingsvalget (samemanntallet). Dette innebærer ikke at bare de som står i samemanntallet er samer, men at disse benytter seg av retten til å stemme på samenes folkevalgte organ, Sametinget, som velges hvert fjerde år samtidig som Stortinget.

Historie, samfunn og kultur

Et folk i fire land

«Vi er samer og vil være samer uten derfor å være verken mer eller mindre enn andre folk i verden. Vi er et folk med et eget bosettingsområde, et eget språk og en egen kultur- og samfunnsstruktur. Vi har under historiens løp funnet vår berging og lever i Sámi-Eatnam, og vi eier en kultur som vi vil skal utvikles og leve videre...»

Dette sitatet er hentet fra det samepolitiske programmet vedtatt av Nordisk samekonferanse i 1971. Her uttrykkes det klart hva samene selv mener om det å være same. Som sitatet sier, er samene et eget folk. De har sitt eget språk, sin egen historie og kultur, og før koloniseringen av og misjoneringen i deres bosettingsområder tok til, også sin egen religion og sitt eget samfunnssystem.

Samene er som nevnt før et folk med bosettingsområder i flere land: Norge, Sverige, Finland og Russland. Samene er den folkegruppen som har bebodd disse områdene lengst, lenge før de ulike nasjonalstatene ble dannet og grensene trukket. Det er dette faktum som ligger til grunn for erkjennelsen av at samene er et urfolk. Stortingets ratifisering av ILOs konvensjon nr. 169 *Om stammefolk og urbefolkninger i selvstendige stater* gjelder for den samiske folkegruppen i Norge.

Det samiske bosettingsområdet er stort, og samene har aldri vært et tallrikt folk. Ressursgrunnlaget har ikke gitt mulighet for det. Området strekker seg som nevnt før fra Engerdal i Sør-Norge og Idre i Sør-Sverige, opp gjennom Norge og Sverige, gjennom det nordlige Finland og over til Kolahalvøya i Russland, og det kalles samenes tradisjonelle bosettingsområde. Store avstander har gjort at samenes språk og kultur opp gjennom historien har fått ulike ytringsformer. Likevel er det så mange likhetstrekk at det kan sies at alle nyanser er deler av samme kultur. Ett fellestrekk er språket, et annet er at det drives reindrift som en av næringstilpasningene i hele området ennå i dag. Historier om Stallo, samenes verste fiende, fortelles også over hele området. Det samiske bosettingsområdet kalles av samene for Sápmi. Sápmi kan også bety same, den samiske befolkningen eller det samiske språket. Same er den skandinaviske formen av dette samiske ordet. På samisk kan det hete ulike ting på de ulike dialektene, for eksempel *sápmelas* eller *saemie*. Tidligere var det vanlig å bruke begrepet finner eller lapper om samene, mens finskspråklige på norsk side ble kalt for kvener. Begreper som finner og lapper finnes ikke i det samiske språket, og det er andre enn samene som har brukt dem. Ordene finnes også igjen i navn som Finnmark, Finland, Lappland og Lappmarken, og i mange lokale stedsnavn i hele det samiske bosettingsområdet.

I tidligere vitenskapelig litteratur var ordet lapp vanlig, og ennå i dag kan det gjenfinnes i engelsk-, tysk- og franskspråklige tekster om samiske forhold. Nå brukes ikke begrepene lapp og finn lenger, og samene selv ønsker å bli kalt for samer av det samiske ordet *sápmi*. Hvis ordet finn eller lapp brukes om samene i dag, forstås det ofte som en nedsettende betegnelse.

Samiske bosettingsområder og språkområder

Det er flere måter å kategorisere den samiske befolkningen på. De tre vanligste er etter geografi, næringsvei eller kulturelle, regionale særtrekk. I de fleste tilfellene vil to eller tre kategorier overlappe hverandre. Det kommer an på hva fortelleren ønsker å beskrive av samene og det samiske samfunnet. Reindriftssamer, sjøsamer, innlands-samer, sørsamer, lulesamer, skoltesamer, norske samer – alle disse kategoriene forteller noe om dem som beskrives. Det har også oppstått nye uttrykk for å beskrive samer: asfaltsamer, plastikksamer og supersamer – for å nevne noen.

Dette gir en pekepinn om at samisk kultur og samiske samfunn er like heterogene og mangfoldige som norsk kultur, og at de har et utall av ulike uttrykk og uttrykksmåter. Mange av disse kulturuttrykkene, som språk, klesdrakt og andre tradisjoner, kan deles inn etter regioner. Akkurat som norske bunader kommer fra ulike deler av landet, kan man se på de ulike samiske koftene (tradisjonelle klesdrakter) hvilken samisk region de kommer fra. De samiske regionene følger ikke de ulike riksgrensene som krysser Sápmi, men strekker seg fra vest mot øst langs hele den norsk-svenske grensa og fra nord til sør langs den norsk-finske grensa og i de østlige områdene. Et folk som levde av naturressurser i et så marginalt område, måtte ha store områder for å livberge seg. Derfor har heller aldri det samiske bosettingsområdet vært videre tett befolket. Primærnæringene, som fiske, reindrift, jordbruk eller en kombinasjon av disse med jakt og fangst, har vært og er viktige næringer i det samiske samfunnet. Selv om de fleste samer i dag er ordinære lønnsinntakere med inntekt fra jobb i det offentlige, i servicenæring eller anleggsbransjen, er samene ennå i dag i større grad enn den øvrige befolkningen knyttet til primærnæringene.

Dialekttkart som viser den tradisjonelle geografiske utbredelsen av samiske dialekter.
(Fra www.samiskeveivisere.no)

Område 1	sørsamisk	Område 6	enaresamisk
Område 2	umesamisk	Område 7	skoltesamisk
Område 3	pitesamisk	Område 8	akkalasangisk
Område 4	lulesamisk	Område 9	kildinsamisk
Område 5	nordsamisk	Område 10	tersamisk

Det er først og fremst ulikheter i samisk språk som ligger til grunn for oppdelingen av ikke bare ulike samiske dialektområder, men også av ulike samiske regioner. På kartet kan en tydelig se at disse regionene ikke følger riksgrensene, men oftest går på tvers av dem.

Med grunnlag i språkvariasjoner er det vanlig å dele det samiske bosettingsområdet inn i et sørsamisk, lulesamisk, nordsamisk og østsamisk språkområde, hvor det også kan være variasjon innenfor samme område. Norsk side av det samiske bosettingsområdet er delt opp i et sørsamisk, et lulesamisk og et nordsamisk område. Dessuten er det en liten østsamisk bosetting i Neiden. Ulikhetene i dialektene har oppstått over lang tid, og noen sammenligner forskjellen mellom nordsamisk og lulesamisk som norsk og svensk, mens forskjellen mellom nordsamisk og sørsamisk blir som norsk og islandsk. Mellom de ulike regionene er det ikke bare ulikheter i språk, men også i kulturuttrykk som for eksempel draktskikk, musikktradisjon og religiøse forestillinger.

At utviklingen i de ulike samiske regionene har vært forskjellig, henger også sammen med storsamfunnet og påvirkningen det har hatt på samisk kultur og samfunnsliv. For det første bor samene i ulike nasjonalstater som ved hjelp av lovverk og andre virkemidler har øvd ulik innflytelse og kontroll med det samiske samfunnet opp gjennom tidene. For det andre er det samiske bosettingsområdet så stort at påtrykk utenfra har skjedd til ulike tider og i ulik grad. Sørsamene har måtte forholde seg til en bondekultur som ikke innlandssamene på Finnmarksvidda fikk erfaring med. Samene i Finnmark utgjorde lenge en majoritet av befolkningen, mens sørsamene har levd som en minoritet. Havet har alltid vært den viktigste ferdselsåren langs kysten, og den samiske befolkningen som bodde og livnærte seg her, kom tidlig i kontakt med representanter for statsmakten og handelsreisende.

Jo lenger man beveger seg inn i det samiske samfunnet og den samiske kulturen, jo mer heterogen og mangfoldig framstår den som.

Hvis det differensieres etter næringsvei, vil en kunne se at de ulike tradisjonelle samiske næringene også ofte følger geografiske særtrekk. Bare å skille mellom næringer og bosetting ved kysten og på innlandet er en grov inndeling som kan skjule at det finnes store lokale variasjoner. Det er også mulig å skille mellom næringsveier hvor man var bofaste eller hadde en nomadisk årssyklus.

Folk og natur

Uttrykk som *samene er et naturfolk* skyldes at reindrift og det nomadiske levesettet ennå er en del av den samiske næringen. Også andre primærnæringer som jordbruk,

fiske og utmarksnæringer er viktige for mange samiske lokalsamfunn og har knyttet samene tett til landskapet og naturen. Den sentrale plassen som naturen har i folks hverdagsliv, gjenspeiler seg både i tradisjon og tro.

Som de fleste andre steder i verden er også det samiske samfunnet i ferd med å gjennom-moderniseres. Menneske- og dyrekrefter er blitt byttet ut med tekniske hjelpemidler og motoriserte redskaper.

Opplevelsen av landskap og natur er svært forskjellig om man beveger seg til fots eller i et motorisert kjøretøy. Nødvendigheten av å kunne stjernebildene, kjenne værtegn og lese landskapet blir heller ikke så viktig hvis man beveger seg i topphastighet gjennom naturen.

Å ha et nært forhold til natur og landskap i dagens samfunn, krever bevissthet om en videreføring av både levesett, natursyn og tradisjoner. I dag forholder mange seg til naturen som en estetisk størrelse, men i det tradisjonelle samfunnet er naturen en ressurs for høsting og livberging. Nytte- og avhengighetsaspektet var så sentralt at naturen ble av mange ansett som besjelet. I det tradisjonelle samfunnet blir landskapet benyttet til ulike formål av kvinner og menn, barn og eldre. Man trenger ulike kunnskap om landskapet for å jakte, fiske, plukke bær eller gjete buskap.

Naturgrunlaget i det samiske bosettingsområdet henger nøye sammen med beliggenhet på jorda. Veldige istider har satt sitt uutslettelige preg på topografien i nord. Samtidig setter klimatiske forhold begrensninger og gir også muligheter i forhold til naturressursene.

Å bo og leve – og overleve – i dette området gjennom flere tusen år setter også sitt preg på menneskene. Det er i samspillet mellom menneskene og naturen og naturens årssyklus at levevis og ressursutnytting utvikles. Næringsveier, bosettingsmønstre, samfunnsstruktur, religion og kultur har gjensidig påvirket hverandre og henger nøye sammen i et helhetsbilde av samene som folk. Utviklingen henger også nøye sammen med utviklingen i de omkringliggende majoritetssamfunnene og nasjonalstatene.

Det samiske bosettingsområdet ligger langt mot nord, og vintrene er lange og somrene ikke særlig varme. Rent geografisk hører området til de arktiske og subarktiske sonene på jordkloden. Naturen preges av dette. I forhold til andre steder er vegetasjonen sparsom og store deler består av fjell og vidder uten skog, men med mange myrer og vatn. Der det vokser skog, består den av furu, bjørk og annen løvskog. Golfstrømmen gjør kysten isfri, og havet har derfor alltid vært en viktig kilde til ressursutnytting – for hvis alt annet slo feil, så var det i hvert fall fisk å få.

Ikke bare menneskene, men også dyrelivet har vært preget av naturen. Man skal være hardfør for å leve, overleve og reprodusere seg under de vanskelige klimatiske forholdene. Området var rikt på firbeinte skapninger med flotte vinterpels, og jakt og fangst på disse dyreartene gav samene god inntekt. Som matkilde var villreinen spesielt viktig. Men skulle denne matkilden slå feil, var saltvannsfisk en stabil ressurs, uansett

hvor dårlige år det var for innlandsjakten. Jakt på havdyr har også vært en gammel og viktig næringskilde. Det ble drevet fiske i innsjøer og elver, og fangst av rype, skogsfugl og sjøfugl. Frukt og grønnsaker var det ikke klima for, men samene ble flinke til å høste bær og andre vekster. Kunnskap om de ulike ressursene gjorde at det ikke oppstod mangelsykdommer.

Olaus Magnus: «Om Lapparnas jaktfärder», 1555.

Hvor kommer samene fra?

De første menneskene kom til Sápmi for ca. 11 000 år siden ved hjelp av to mulige innvandringsruter: en fra nordøst og en fra sørvest. Om disse menneskene var samer, vites ikke. Det er med sannsynlighet kan anta, er at samisk kultur har oppstått og utviklet seg fra de første menneskene og fram til i dag som et samspill mellom folk og natur. Av mange arkeologiske funn og på helleristningene, som er flere tusen år gamle, kan en kjenne igjen kontinuiteten i bosetting og en levemåte som var vanlig blant samene helt opp til nær fortid. Dette gjelder ressursutnyttning som veiding og fangst på land- og havpattedyr, det gjelder samfunnsorganisering, og det gjelder religion og tro. Et folks kultur er ikke noe som er gitt en gang for alle, men endres gjennom både utvikling og påvirkning. Samisk språk er i slekt med finsk, og dette gir grunnlag for å tenke seg en fortid i nærkontakt med folk østfra.

Ingen av de samiske opprinnelsesmytene forteller om at samene har kommet noe steds fra, men at samene har bodd i sitt område bestandig.

Skriftlige kilder

Første gang det er kjent at samene er nevnt i skriftlige kilder, er de omtalt som *fenni* (altså begrepet finner). Det er den romerske historieskriveren Tacitus som i år 98 e.Kr. skriver om et folk som kalles fenni. År 550 e.Kr. skriver Prokopius, en bysantinsk historiker, om Thule, landet lengst mot nord. Her levde skridfinnene, et folk som brukte

ski. Samene har altså lenge nyttet ski som framkomstmiddel. Verken Tacitus eller Prokopius hadde vært i nord eller møtt noen samer; de skrev på grunnlag av hva andre fortalte dem. Også andre historieskrivere beskrev samer som et folk på ski.

Ottars beretning til kong Alfred av England i år 890 e.Kr. er den første skriftlige beretningen som er gitt av noen som hadde direkte kontakt med samene. Ottar bodde ifølge seg selv *nordligst av alle nordmenn*. Han var høvding i Hålogaland og bodde sannsynligvis et sted på kysten av Midt-Troms. Ottar forteller kongen om alle sine reiser, blant annet østover til Kvitehavet. Han har 600 tamrein og seks lokkerein, og sier om lokkereinene at de er verdifulle for samene fordi de brukes til å fange villrein med. Dette er den eldste beskrivelsen av tamreindrift som er kjent. I Ottars beretning kommer det også fram at høvdingenes inntekt består for det meste av den skatten som finnene betaler dem. Denne skatten bestod av dyreskinn, fjær, hvalbein og skipsreip av hval- og selhud.

I Snorres kongesagaer er det skrevet om samene. Om Harald Hårfagre fortelles det at han giftet seg med Snøfrid, datteren til en samisk høvding, og de fikk fire sønner. Snorre beretter også om hvordan samene kunne bygge båter. I stedet for nagler brukte samene sener til å sy bordene sammen med. Sigurd Slembe fikk samer til å bygge skip for seg som var så store at det kunne sitte tolv roere på hver side, og skipene var så raske på havet at ingen andre kunne nå dem.

Også i Egils saga er det beretninger om hvordan vikinger både drev handel og tok skatt av samene. Og selv om kongen hadde monopol på handel med samene fra Harald Hårfagres tid, var det mange som ville ha kontroll med ressursene i det samiske området. På svensk side hadde birkarlene enerett på handelen og kontroll med skatteinnkrevningen av samene helt til midten av 1500-tallet, da svenskekongen overtok skatteinnkrevningen. Birkarlene krevde også skatt av samer bosatt på vestkysten, og de delte det samiske området inn i såkalte *lappmarker*. Det var spesielt pelsskinn som var en verdifull vare, og kampen om ressursene og territoriet i nord gjorde at samene i flere områder helt opp til 1700-tallet opplevde å bli skattet av tre riker samtidig: Danmark-Norge, Sverige-Finland og Russland.

De eldste «skriftlige beretningene» som folket i nord selv har stått for, er steinaldermenneskets ristninger på berg: helleristningene. De nordligste helleristningene er funnet på Sørøya, men det er helleristningene i Alta som er de mest kjente. De eldste er over 6000 år gamle. Rein og elg er de dyrene som oftest er avbildet, men det er også ristninger av fisk og fiskebåter, fugler og mennesker i ulike situasjoner. Det er for eksempel avbildet jakt- og fangstscener som kan gjenkjennes som praksis helt opp til vår nære fortid. Religiøse ritualer finnes også blant motivene som er hogd i stein.

Veidesamfunnet

Opprinnelig var samene et jakt- og fangstfolk som drev en allsidig utnyttning av ressursene i havet og på land. Klimaet og de ulike årstidene gav både muligheter og satte begrensninger for hva man kunne høste av naturen. For å utnytte dette best mulig var

Matlena Fofanoff: perlebrodert østsamisk belte.

året oppdelt i sesongflyttinger mellom ulike steder ved hav og fjord, ved vassdrag og på innlandet.

Siida-samfunnet var den tradisjonelle samiske samfunnsorganiseringen som var tilpasset ressurstilgang og territorium. En siida bestod av flere hushold eller familier som i fellesskap forvaltet et område, som en type lokaldemokrati med representasjon fra hver familie. Siidaen fordelte bruksretten av de ulike ressursområdene innenfor sine grenser, slik at hvert hushold fikk tildelt område etter behov. Siidaen hadde også en felles utøving av jakt og fangst. Som et funksjonelt og rasjonelt kollektiv var siidaen spesielt viktig i store prosjekter som krevde felles innsats, for eksempel under høstens villreinfangst og bygging av fallgropsystemer. Siidaen var også et sosialt og solidarisk fellesskap ved at for eksempel syke og eldre som ikke kunne delta aktivt i jakten, likevel fikk en del av fangstutbyttet. I dette samfunnet var tilhørighet til en siida og et slektsfellesskap en nødvendighet for å overleve.

Siidaen som system har mange steder vært holdt i hevd helt opp til vårt århundre, og i dag brukes begrepet i betydningen organisatoriske enheter innen reindrifta.

Fra veidesamfunn til innlemmelse i riksstaten

Etter hvert ble kontakten med andre folk sterkere, ikke minst fordi både statsmyndigheter og handelsfolk interesserte seg for ressursene i Sameland. Det var i første rekke alle typer pelsverk, men også fisk var ettertraktet vare. Handel og skattelegging førte til økt kolonisering nordover og ekspansjon av den øvrige befolkningen, noe som igjen førte til overbeskatning av ressursene.

Etter hvert ble den mangesidige næringsutnyttningen i veidesamfunnet delvis forlatt og erstattet med at man gikk over til en eller noen ganske få næringer for å livberge seg. Villreinfangst ble avløst av tamreindrift, og den gav grunnlaget for det som er den nomadiserende reindrifta i dag. Også den sjøsamiske næringstilpassingen med det bofaste fiskebonde-husholdet ble etablert på denne tiden. Både reindriftssamer og sjøsamere fortsatte med tradisjonell jakt og fangst i tillegg til hovednæringene.

Statsmaktene festet sitt grep stadig sterkere om det samiske folk, og den politiske koloniseringen gikk hånd i hånd med misjonsarbeid. Folk ble ikke bare pålagt å betale skatt, men også å gå over til en ny religion. Siidaen som rådende overordnet organisasjon med sin egen samfunnsorganisering innen både rettsforhold og religiøse forhold, måtte etter hvert gi tapt for statsmaktens eget samfunnssystem. På tross av statsmaktens stadig sterkere tilstedeværelse, varte likevel siidaens tradisjonelle funksjon lenge. Selv om det ikke lenger var så mye fellesfangst, så overtok slektsgrupper og bygdesamfunn deler av siidaens funksjon og fellesaktiviteter. I svært mange tilfeller holdt man seg fremdeles til de samme ressursene og de samme områdene; det var jo dette man hadde kunnskaper om.

Statenes interesser i nord førte blant annet til Kalmarkrigen i 1611-13. Kong Karl 9. hevdet Sveriges rett til ishavskysten nord for Tysfjord i Nordland. Dessuten kalte han seg for samenes konge, noe den dansk-norske kongen ikke kunne tåle og gikk til krig som Sverige tapte. Dermed ble samene nord for Tysfjord dansk-norske undersåtter. I 1751 ble grensa mellom Norge og Sverige fastsatt. Før dette hadde det ikke vært noen fast grense mellom landene nord for Jämtland, noe som passet de nomadiserende samene bra, siden vinterlandet lå på svensk side, mens sommerlandet ofte var på norskekysten. Det ble inngått en grensetraktat med et tillegg om samene: Lappekodisillen. Ifølge den måtte samene velge statsborgerskap i ett av landene: enten i Norge eller i Sverige.

Fornorskningsperioden

Utover 1700-tallet ble misjoneringen blant samene intensivert. Presten Thomas von Westen som har fått tilnavnet *Samenes apostel*, var den som ledet og organiserte arbeidet. Flere skoler og kapeller ble bygd i det samiske området. Von Westen var en sterk tilhenger av at samene skulle få høre evangeliet på sitt eget morsmål, og mente derfor at misjonærer og prester måtte lære seg samisk. Men den positive holdningen til samisk språk snudde alt etter rådende ideologi, og på midten av 1800-tallet satte den harde fornorskningspolitikken inn overfor den samiske befolkningen. Denne politikken må ses i sammenheng med de sterke nasjonale strømningene som gjorde seg

gjeldende i det norske samfunnet. Hele 1800-tallet var preget av Norges ferd mot en selvstendig stat. I tillegg var sosial-darwinismen en rådende ideologi som kunne brukes som legitimitet for å «sivilisere» et naturfolk.

Grensa mellom Norge og Russland ble trukket i 1826, og i 1852 ble grensa mellom Norge og Finland stengt for reindriftssamene som hadde sine vinterbeiter på finsk side. Samme høst fant Kautokeino-opprøret sted, et opprør noen mener var en protest mot et samfunnssystem som var samefiendtlig og undertrykkende. Den organiserte koloniseringen av de samiske områdene fortsatte. I 1902 kom jordsalgsloven som krevde at bare innbyggere med norske navn og som snakket norsk, fikk kjøpe jord – og at eiendommen skulle gis et særskilt norsk navn.

Skoleverket ble et sentralt instrument i fornorskningen. Fra slutten av 1800-tallet var instruksen at samisk ikke skulle benyttes i undervisningen på skolen, og samene skulle lære norsk. Bare i kristendomsundervisningen kunne samisk nyttes som hjelpespråk.

Rundt århundreskiftet skjedde det en samepolitisk oppvåkning som reaksjon på myndighetenes harde fornorskningsspolitikk. I det sørsamiske området var Elsa Laula Renberg og Daniel Mårtensson to ledende skikkelser i den politiske kampen mot myndighetenes politikk. Elsa Laula Renberg så hvor viktig det var at samene organiserte seg for å stå sterkere i kampen, og hun var med på å stifte sameforeninger både i Norge og Sverige. I 1917 ble det første felleksamiske landsmøtet holdt i Trondheim. I nord hadde Anders Larsen startet en egen samisk avis som redskap i den politiske kampen, samtidig som Isak Saba ble valgt inn på Stortinget.

Det samiske samfunn i dag

Etter andre verdenskrig har myndighetenes syn på samene endret seg sakte, men sikkert. Som i tidligere tider har denne politikken sammenheng med internasjonale, ideologiske strømninger. I 1948 vedtok FN menneskerettighetserklæringen, og den legger blant annet vekt på retten til egen kultur for individ og folkegruppe uansett etnisk tilhørighet. Etter krigen ble også det samiske samfunnet integrert i den generelle gjenoppbyggingen og moderniseringen av landet. I tillegg til velstandsutviklingen ble samiske forhold for alvor satt på den offentlige dagsorden, og man innså nødvendigheten av særskilte ordninger for å bevare samisk språk og kultur. Dette gjaldt skoleverket, utdanningsspørsmål, sosial- og helsesektoren og kultur- og kulturvernsektoren.

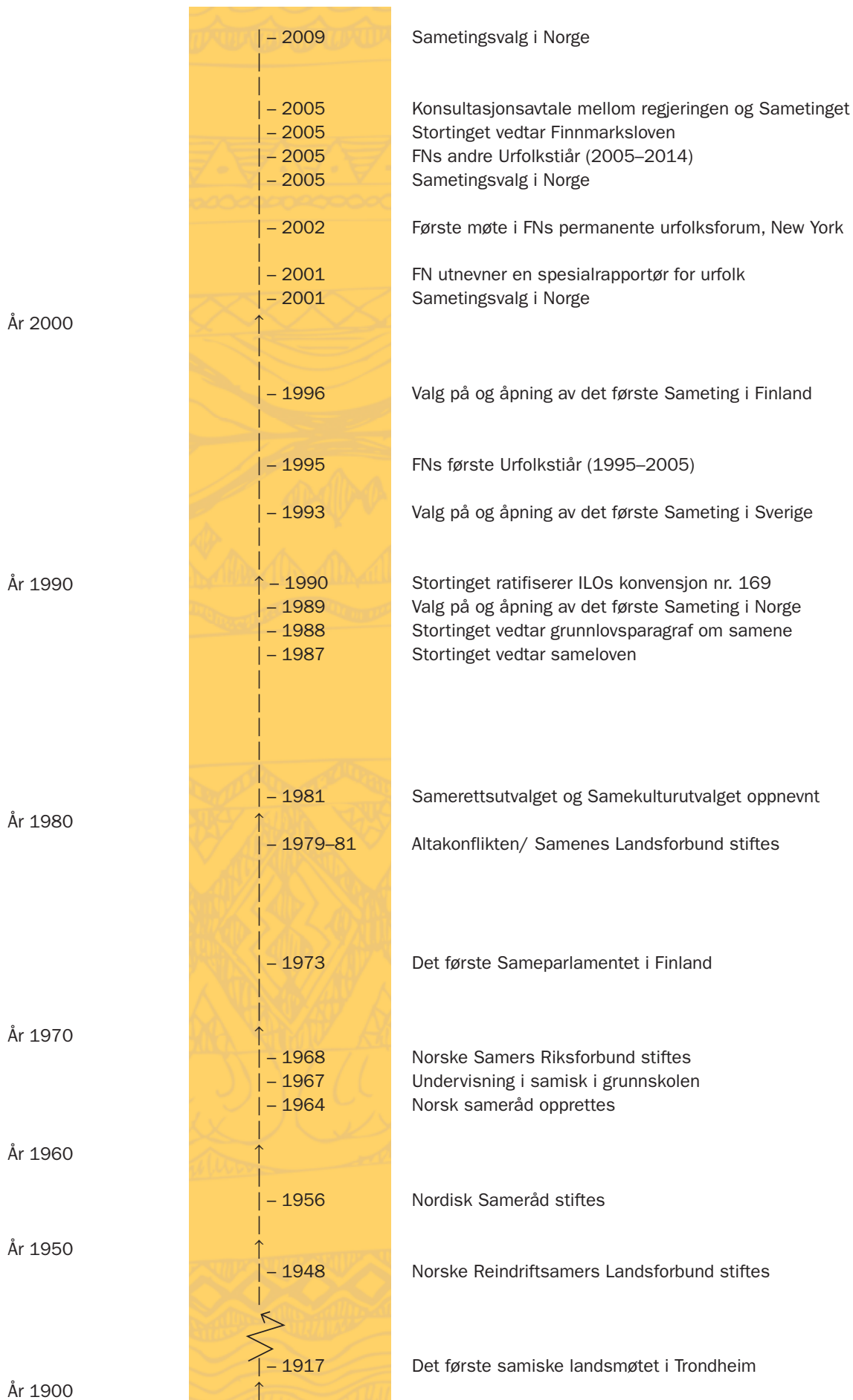
Når det gjaldt rettighetsspørsmål til land og vann, kom disse på dagsorden i en alvorlig konflikt mellom myndighetene og samiske interesser ved utbyggingen av Alta-Kautokeino-vassdraget. Vassdraget ble utbygd, men samtidig satte denne saken så sterkt fokus på rettighetsspørsmål, at myndighetene nedsatte to utvalg for å utrede henholdsvis kulturspørsmål og rettighetsspørsmål. Samerettsutvalgets innstilling resulterte i at Stortinget vedtok en egen samelov som la grunnlaget for opprettelsen av Sametinget i 1989. Sametinget er et samisk folkevalgt organ som handler på vegne av

samene. I Sverige fikk samene sitt Sameting i 1993, mens Sameparlamentet i Finland ble avløst av et Sameting i 1996.

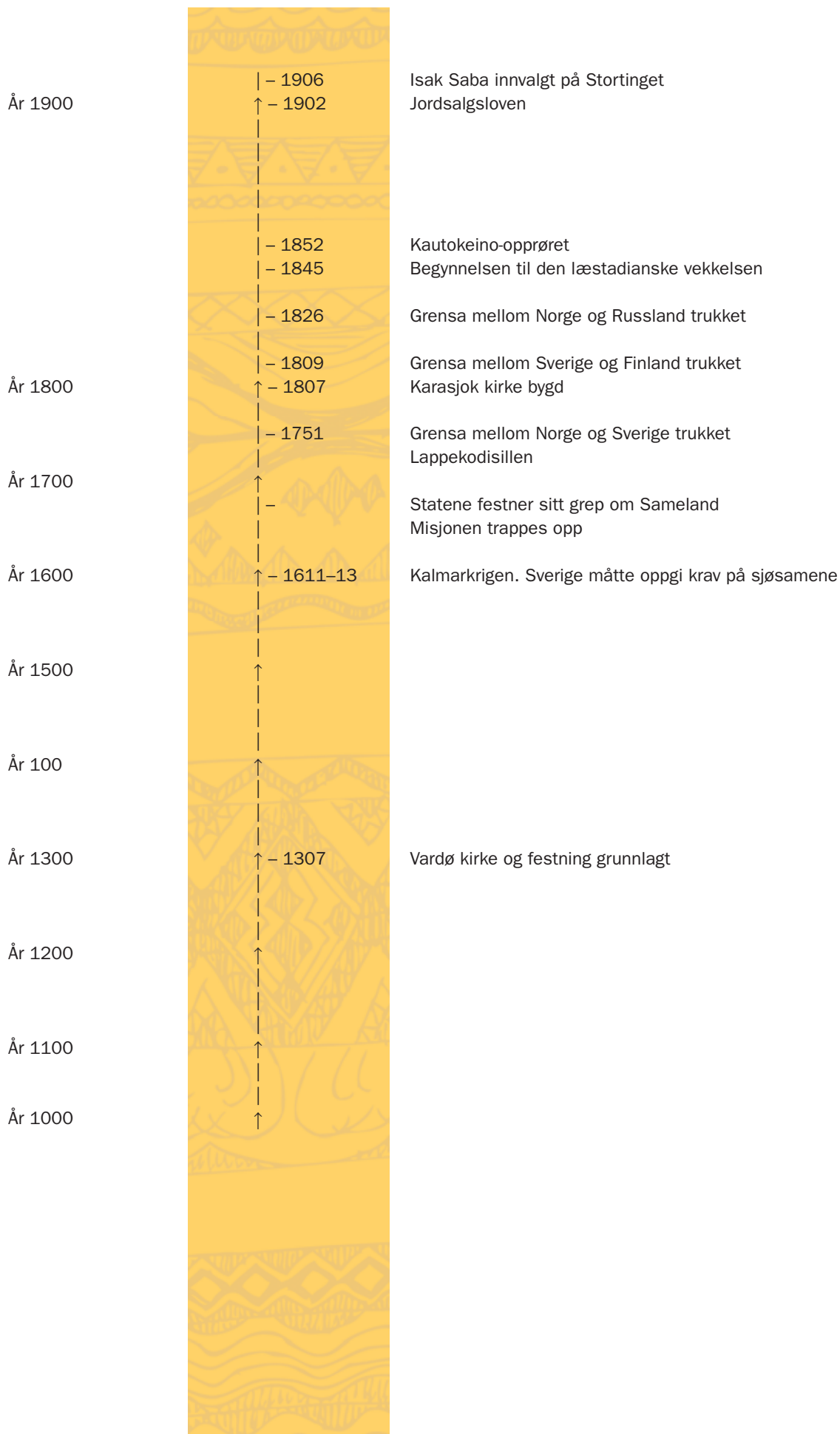
Opprettelsen av folkevalgte sameting i de ulike nasjonalstatene er den siste byggesteinen i oppbyggingen av et samisk fellesskap. Det samiske samfunnet har gjennomgått en omfattende institusjonalisering og organisering siden andre verdenskrig. Det gjelder innen utdanning og forskning, kultur og media, men ikke minst når det gjelder politiske organisasjoner. Den samepolitiske kampen som begynte på begynnelsen av 1900-tallet, har de siste tjue årene fått gjennomslag for mange av sine krav.

Det samiske samfunnet er i dag et moderne samfunn i endring og utvikling. Samene som folk er knyttet til det nasjonale og globale samfunnet samtidig som den samiske kulturen fremdeles har dyp forankring i tradisjoner. Samisk kultur er nært knyttet til det samiske bosettingsområdet, til landskapet, naturen og klimaet. Men for å bestå er det samiske samfunnet avhengig av at den oppvoksende generasjon samer ser verdien i eget språk og egen kultur. Det samiske samfunnet er derfor først og fremst menneskene selv i deres bosettingsområder.

TIDSLINJE år 1900 og fram til i dag

TIDSLINJE år 1000–1900

TIDSLINJE fram til år 1 000

År 1000 e.Kr.

– 890

Ottars beretning itl kong Alfred i England

– 550

Prokopius fra Bysants skriver om samene

– 98

Romeren Tacitus skriver om samene

År 0

Kristi fødsel

Ca. år 9 000 f.Kr

spor etter første bosetning

3

Samisk innhold i norsk

Formål med faget

«Norskfaget er et sentralt fag for kulturforståelse, kommunikasjon, dannelse og identitetsutvikling. (...) Dagens situasjon er preget av kulturutveksling og kommunikasjon på tvers av tidligere grenser – språklig, kulturelt, sosialt og geografisk. (...) I Norge er både bokmål, nynorsk og samisk offisielle skriftspråk, og det tales mange ulike dialekter og sosiolekter, men også andre språk enn norsk. (...) Et hovedmål for opplæringen i norsk gjennom det 13-årige løpet er språklig selvtillit og trygghet i egen kultur som grunnlag for utvikling av identitet, respekt for andre kulturer, aktiv samfunnsdeltakelse og livslang læring.»

Norsk etter 4. årstrinn

Kompetansemål etter 4. årstrinn, hovedområde *språk og kultur*

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- samtale om et utvalg sanger, regler, dikt, fortellinger og eventyr fra fortid og nåtid på bokmål, nynorsk og i oversettelse fra samisk og andre kulturer

Samisk fortellertradisjon

Samisk litteratur har sine røtter i en muntlig overleveringstradisjon, først og fremst gjennom joiken, fortellingene og eventyrene. Samisk poesi er spesielt preget av joiken (luohti). Nordisk Sameråd har gitt ut tre hefter om samisk litteratur. Heftene omhandler litteratur fra Kolahalvøya i Russland og fra nord- og sørsamiske områder. I hefte nr. 1, Čáŋa gillii, forteller forfatteren Kerttu Vuolab at mange har ment at samene ikke hadde litteratur før det ble publisert samiskspråklige bøker. Hun påpeker imidlertid at samene har hatt litteratur til alle tider. Ennå i dag har samene en rik muntlig fortellertradisjon der joiken har en særlig viktig rolle.

Joik

I boka *Samisk kunst og kulturhistorie* av Tveterås, Arntsen og Jernsletten (2002) heter det om joiken:

Joiken er samenes viktigste musikalske uttrykksform. Ordet joik kommer av «juoigat» og finnes i forskjellig form i de fleste samiske dialekter. Når du hører noen joike, vet du helt sikkert at det er en joik, og ikke en vanlig sang du hører. Det finnes ulike former for joik, og det finnes forskjellige «joikedialekter» (...) Østsamene har hatt en episk (fortellende) joikeform, som musikalsk sett minner om sørsamisk joik. Joik har vært fremført uten ledsagelse av musikkinstrumenter bortsett fra tromme.

Å beskrive joik med vanlige musikalske begreper er vanskelig, ja kanskje umulig. Vanlig noteskrift dekker ikke helt. Joiken er noe mer enn melodi og tekst. Det går an å joike med eller uten ord. Joikes det uten ord, er det melodien selv, rytmen og fremføringen som er beskrivende. Men melodien, rytmen og fremføringen er like viktig selv om joiken har ord. I vanlige viser og sanger formidles teksten alene innholdet, og samme tekst kan gjerne ha forskjellige melodier. I joiken, derimot, inngår joikemelodien, teksten og fremføringen i en enhet der melodien er det viktigste element. (Tveterås, Arntsen og Jernsletten 2002:65)

I Samerådets hefte nr. 1, Čája gillii, beskrives joiken slik:

Den som fremfører joiken får en spesiell tilknytning til personen, stedet, dyret eller gjenstanden som joikes. Joikeren joiker ikke om noe, men beskriver personen, stedet, dyret eller gjenstanden gjennom joiken. (...) Joiken inneholder allsidig informasjon, ikke bare om personer, men også om bomiljøet de lever i. (...) Joiken kan kategoriseres, for eksempel etter innhold. I kategorien fortellende joiker, hører blant annet de mytiske og historiske joikene, joiker med stedstilknytning og dyre- og noaidejoiker. Mytene forteller om gudeverdenen, om gudenes virke og om verdens og universets tilblivelse. (Samerådet 1998: 49-50)

Eventyr, fortellinger og sagn

Samisk språk er svært forskjellig fra norsk språk, og ved oversettelser fra samisk til norsk endres rytme, lydformer og betydning. Av den grunn er det få sanger, regler og dikt som kan gjengis i norsk språkdrakt. Fortellinger, eventyr og sagn egner seg derfor best til å bruke i norsk språkdrakt.

Det finnes mange ulike typer fortellinger og sagn basert på hendelser som folk selv har opplevd, og de har ofte et klart moralsk eller oppdragende poeng. Fortellingene og sagnene er muntlig fortalt og overført videre fra generasjon til generasjon. Samtidig

Britta Marakatt Labba: «Stallos VM» tekstil/broderi 1988

endrer slike fortellinger seg over tid og gjenfortalt et annet sted blir de tilpasset de lokale forholdene. Slik får vi såkalte vandresagn, for eksempel det sagnet som filmen «Veiviseren» (1987) er bygd på.

Det er også mange sagn knyttet til tjudene og deres herjinger i det samiske bosettingsområdet. Tjudene var røvere østfra, og de var uten nåde i sine plyndringstokt. Likevel ble de overlistet av samer som behersket terreng og klima bedre enn dem. Andre fortellinger er knyttet til samisk kosmologi og gir mytologiske forklaringer på naturfenomener, og atter andre forteller om huldra eller avdøde personer.

Eventyr er ren fiksjon, men også de kan ha et oppdragende poeng og være tilpasset livsvilkårene i samisk kultur og samfunn. Det er mange eventyr og sagn knyttet til stalo, samenes verste fiende. Mange mener at det er vikinger, skatteoppkrevere eller norrøne handelsmenn som har stått modell for staloskikkelsen. Han er stor og sterk, men ikke særlig smart, og derfor kan samene overliste ham. Stalofiguren er kjent over hele det samiske bosettingsområdet.

I boka «Staloer tror at månen er et bål» (Birkeland 1986) som inneholder eventyr fra det sørsamiske området, beskrives staloen slik:

Han er en fæl røver, både reintyv og kannibal. Ingen er trygg med en stalo i nærheten. Den som kjenner ham vet at det bare gjelder en ting: få livet av ham koste hva det vil! I riktig gamle dager var staloene usynlige, men de røpet seg likevel: De bråkete og klapret med alt som lå i veien for dem, de plystret og fløytet. Var de sinte kunne de rive svære trær over ende. Så du skjønner at staloen var i vinden og stormen. Det var strengt forbudt for samebarn å plystre, for da lokket de på staloen. Når staloen hadde ett opp et menneske, var det slutt på usynligheten. Da viste han seg å være en kjempe, med kjempekrefter og kjempeappetitt, og han lignet mistenkelig på vikinger, handelsmenn og skatteoppkrevere. Han var pyntesyk og skrytende og meget rik. Staloen likte å vise kreftene sine. Hoppe høyt, knuse stein mellom fingrene og kaste tunge ting langt, det var kunster for en stalo. Han hadde alltid med seg øks, treklubbe, en diger pengepung (noen mener en hel sekk!) og en bikkje som het Ragk, Ragke eller Homp. Men det var lett for samene å lure staloer, for tanken deres var tung og treg. Yndlingsmaten i stalo-familien var frosk, padder og – samebarn. Men hvis det kom litt bålrusk eller aske i maten, da slo de det ut til bikkja. Den som ville ta livet av en stalo, måtte bare slå til ham én gang, ellers ble staloen bare sterkere.
(Birkeland 1986:118)

Just Qvigstad (1853-1957) la ned et stort og betydningsfullt arbeid i samisk kulturforskning, knyttet til blant annet språk, mytologi og fortellertradisjon. Han samlet inn og fikk utgitt den største samlingen av samiske eventyr og sagn som vi har. I fire bind på 2373 sider har han samlet nesten 600 eventyr fra det samiske bosettingsområdet, og dette verket er trykt både på samisk og norsk (1927-1929). Eventyret «Fiske i sajve-sjøen» er nedtegnet av J. Qvigstad i «Lappische erzählungen aus Hattfjelldalen» (1924).

Fiske i sajve-sjøen

En gang var det to samer som fór til fjells for å fiske med not. Den ene var gammel, den andre var ung. Så snart de kom frem til vatnet, begynte de å fiske. Men de fikk lite fisk, så de fant snart ut at de ville gå opp og heller dra hjem igjen. Da sa den eldste: – Jeg vet om et vatn her oppe med masser av fisk, både store og feite. Men det nytter ikke å prøve seg om en ikke kan tie. For det er et sajve-vatn. – La oss gå dit da, sa den yngste samer. – Jeg kan nok tie. Dermed fór de til sajve-vatnet. Der kastet de ut noten og dro den mot land. Garnet var fullt av sprellende fisk. Da tenkte den yngste: – Disse fiskene kan ikke smette ut. Det finnes ikke feil i garnet. Og han slapp fra seg et ord. Han klarte ikke å tie stille. Brått var hele garnet tomt, og ikke en fisk var å se. Da sa den eldste samer: – Det nytter ikke for oss å fiske her. Jeg tenkte nok at du ikke kunne tie. – La oss prøve en gang til, ba den andre, – jeg klarer det denne gangen. Så kastet de ut noten igjen. De dro den mot land. Da garnlinjen var trukket inn, så de at noten var full av fin fisk. Da tenkte han igjen: – Nå kan de i hvert fall ikke på noe vis slippe unna. Og det sa han også. Med ett var hver eneste fisk forsvunnet. De fikk ingenting. Da sa den eldste samer: – Vi kan like godt gå hjem. Det vil ikke lykkes oss å få fisk her, når min venn slett ikke kan tie. Da tryglet den yngste han enda en gang og lovt at nå skulle han ikke si en lyd. – Bare du, bestefar, vil. Jeg har lært det nå! De kastet ut noten på ny. De dro den mot land. Det var fullt av fisk i den. Han holdt på å slippe et ord igjen, men klarte å stoppe i tide. Da de hadde fått garnet på land, hadde de en veldig fangst, og det var stor feit fisk. Nå sa den eldste samer: – Der ser du. Fordi vi tiet, fikk vi mye. Sånn er det med sajve-sjøen. Vil man fiske her, må man tie.

(Gjenfortalt av Kirsti Birkeland, 1986)

Nordnorsk diktning 1 er en antologi med litteratur og billedkunst fra Nord-Norge, spesielt beregnet på barn fra 5 til 11 år. Eventyret nedenfor er hentet fra denne samlingen.

Edderkoppen

En mann gikk aleine i marka. Da fikk tjudene øye på han og satte etter han. Stakkaren tok flukten og sprang over en bakke. Der så han at det gikk ei hule inn i jorda. Han krøp inn i den.

En edderkopp var utenfor hula og spant nettet sitt foran døråpningen. Da den var ferdig med å spinne nettet, kom en av tjudene fram til hula. Da han så spinnkjerringeven foran huleåpninga, gikk han bare forbi til kameratene sine.

De gamle samene har ennå den trua at en ikke skal drepe edderkoppen, for den har frelst menneskeliv.

(Fra Nordnorsk diktning 1, 1983)

Samiske dikt

Nils-Aslak Valkeapää (1943–2001) var dikter, komponist, joiker og bildekunstner. Han fikk Nordisk Sameråds ærespris i 1985 og Nordisk Råds litteraturpris i 1991. Teksten nedenfor er hentet fra boka «Ádjaga silbasuonat» (Kildens sølvårer) (1981). Den utgjør en del av det tonesatte verket «Ruoktu váimmus» (Vindens veier) (1985).

Dette er mitt liv
vind og fokk
solskinn og duskregn
bjelleklemt og hundeglam
vidjesspillernes sang
viddehavets bølger

slik regner mitt livs tegn
vindene blåser
isen kalver
stormene kviner over viddene

slik er dette mitt liv
vårsol
blanke eleveløp
sølvvidder
gullvann
det er dette som er livet mitt
sorgtårer
hertets gråt
glede, hell
og fryd
og fryd
i går og i morgen
brødre og søstere
barn og gamle
kvinner og menn

slik er livet mitt
jeg er en del av naturen
det vet jeg og kjenner
i vindens joiking vindenes spill
spurvens kvitring i sommernatta

slik løper dagene
uker går år forsvinner

(Nils-Aslak Valkeapää, 1981.
Gjendiktet av Laila Stien, 1990)

Ideer til elevaktiviteter

- ta utgangspunkt i tekstene og samtale om disse spørsmålene:
 - Hvilke skikkelser finnes i tekstene, og hva heter de?
 - Hvorfor er edderkoppen betraktet som et lykkedyr hos samene?
 - Hva kan eventyret om fiske i sajve-sjøen lære oss?
 - Hvilke lyder finnes i diktet av Nils-Aslak Valkeapää?
 - Hvilke følelser beskriver han i diktet?
 - Hvilke dyr og ting fra naturen er med i diktet?
- leke, utforme og gjenskape situasjonene som de møter i tekstene
- lage et hørespill av et samisk sagn eller eventyr
- lage en illustrasjon til et samisk dikt, en fortelling eller et eventyr og samtale om teksten på bakgrunn av illustrasjonen
- dramatisere fortellinger
- samtale om samiske myter knyttet til stjernehimmelen med utgangspunkt i nettsidene til Nordnorsk vintersenter under temaet «himmelen er over oss»:
<http://nordnorsk.vitensenter.no>

Kompetansemål på tvers

Kompetansemålet kan ses i sammenheng med kompetansemål etter 4. årstrinn:

naturfag, hovedområde *verdensrommet*

- gjengi myter og sagn knyttet til stjernehimmelen og nordlys i norsk og samisk tradisjon

samfunnsfag, hovedområde *historie*

- gje att mytar, segner og eventyr med historisk innhald
- fortelje om samane, urfolket i Noreg, og om sentrale trekk ved kulturen og levkåra til samane fram til vikingtida

musikk, hovedområde *lytte*

- gjenkjenne norsk og samisk folkemusikk og folkemusikk fra andre kulturer

Norsk etter 7. årstrinn

Kompetansemål etter 7. årstrinn,
hovedområde *skriftlige tekster*

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- gjenkjenne og uttale bokstavene som finnes i samisk alfabet

Samiske språk og språkområder

De samiske regionene følger ikke de ulike riksgrensene som krysser Sápmi, men strekker seg fra vest mot øst langs hele den norsk-svenske grensa og fra nord til sør langs den norsk-finske grensa og i de østlige områdene. Det er først og fremst ulikheter i samisk språk som ligger til grunn for oppdelingen i ulike samiske regioner. Det er vanlig å dele det samiske bosettingsområdet inn i et sørsamisk, lulesamisk, nordsamisk og østsamisk språkområde, hvor det også kan være variasjon innenfor samme område. Norsk side av det samiske bosettingsområdet er delt opp i et sørsamisk, et lulesamisk og et nordsamisk område. Dessuten er det en liten østsamisk bosetting i Neiden. (Se kapittel 2, side 14–15.)

Samisk språk hører til den finsk-ugriske gruppen og er beslektet med finsk, men slik disse språkene snakkes i dag, er avstanden stor. Samisk språk kan deles inn i ni dialekter. Dialekter som snakkes i områder som geografisk sett ligger langt fra hverandre, for eksempel nord- og sørsamisk, er imidlertid så forskjellige at de kan betraktes som ulike språk. Ulikhetene i dialektene har oppstått over lang tid, og noen sammenligner forskjellen mellom nordsamisk og lulesamisk som norsk og svensk, mens forskjellen mellom nordsamisk og sørsamisk blir som norsk og islandsk.

Kart som viser den tradisjonelle geografiske utbredelsen av samisk. (Fra www.samiskeveivisere.no)

1 sørsamisk	6 enaresamisk
2 umesamisk	7 skoltesamisk
3 pitesamisk	8 akkalasamisk
4 lulesamisk	9 kildinsamisk
5 nordsamisk	10 tersamisk

Det er utviklet tre offisielle standardiserte skriftspråk, ett for nordsamisk, ett for lulesamisk og ett for sørsamisk språk. Årsaken til dette er at det ble tatt lokale initiativ til skriftspråkutvikling, uten at det ble koordinert fra sentralt offentlig hold. Samene har selv utviklet sine skriftspråk uavhengig av hverandre. Østsamisk skriftspråk er normert i Finland, og er ikke i offisiell bruk på norsk side av Sápmi. Nordsamisk skriftspråk har i dag flest brukere både privat og institusjonelt. Sametinget og Samisk høgskole har for eksempel det nordsamiske skriftspråket som hovedspråk, og tar i bruk lule- og sørsamisk ved gitte anledninger. De fleste kommunene innenfor det samiske språkforvaltningsområdet ligger innenfor det nordsamiske språkområdet. (Se kapittel 1, side 6.) I dag er også Tysfjord kommune i det lulesamiske området i Nordland fylke blitt innlemmet i språkforvaltningsområdet, og da har kommunen plikt til å ta i bruk lulesamisk skriftspråk i administrasjonen og i opplæringen på skolen for alle elevene. Dette gir samene en flerspråklig hverdagssituasjon, der de forholder seg til norsk, svensk, finsk og russisk i sine respektive land, samtidig som de forholder seg til de ulike samiske språkene.

De aller fleste samer er flerspråklige på et eller annet nivå. Noen er flerspråklige ved at de forstår, snakker, leser og skriver flere språk. De aller fleste samer i dag forstår, snakker, leser og skriver norsk i tillegg til at de forstår og snakker samisk. I områder der elevene har hatt samisk på skolen, kan mange også lese og skrive samisk. I områdene utenfor de sju språkforvaltningskommunene er det flere samer som ikke behersker samisk språk. Noen har en viss kjennskap til språket og forstår og snakker litt samisk. Mange av disse ønsker å lære språket, og velger i dag samiskopplæring på skolen for sine barn.

Bokstaver og uttale på nordsamisk

(fra www.samiskeveivisere.no)

	Uttale	Samisk	Norsk
A a	Som på norsk	alit	blå
Á á	Et sted mellom a og æ, eller lang a-lyd	àrran	ildsted
B b	Mer mot P, uten pustelyd etter	bures	god dag
C c	[tse] som i «Tsar»	cumma	kyss
Č č	[tje]	čalbmi	øye
D d	Nesten som T, men uten pustelyd etter	don	du
Đ đ	[the], «father» på engelsk	gidđa	vår B
E e	Som på norsk	eske	i stad
F f	Som på norsk	fanas	båt
G g	Nesten som K, men uten pustelyd etter	golbma	tre (tallet 3)
H h	Som på norsk	hui	veldig
I i	Som på norsk	irgi	kjæreste (gutt)
J j	Som på norsk	jalla	dum
K k	Nesten som G, men uten stemme	krubbá	krybbe L
L l	Som på norsk	lávvu	lavvo
M m	Som på norsk	moarsi	kjæreste (jente)
N n	Som på norsk	noaidi	sjaman
Ŋ ŋ	[ng] endelsen av «gang»	háŋŋá	havelle B
O o	[å] som en norsk å	ovcci	ni (tallet 9)
P p	Mer mot en b	poasta	post L
R r	Sterk r	ruhta	penger
S s	Som på norsk	somá	morsom
Š š	[sj] «skjelett» og «sjø»	šattut	vekster
T t	Nesten som D, men uten stemme	toga	tog L
Ʀ ʀ	[th] «think» i engelsk	deatalaš	viktig B
U u	Som norsk – o, «Ole»	ustit	venn
V v	Som på norsk	viessu	hus
Z z	Stemt ds-lyd	vázzit	å gå B
Ž ž	Stemt dsj-lyd	Oažžut	å få B

L-låneord. Det finnes ikke samiske «original»- ord som begynner med denne bokstaven B—denne bokstaven står aldri i begynnelsen av et ord

Diftonger

Diftongene er alltid i den første stavelsen av ordet.

	Uttale	Samisk	Norsk
ie	Som norsk -ie	giella	språk
ea	Som norsk -eæ	beaska	pesk
uo	Som norsk -oå	guossi	gjest
oa	Som norsk -åa	goarru	syerske

Å telle til 10

	sørsamisk	lulesamisk	nordsamisk
1	akte	akta	okta
2	göökte	guokta	guokte
3	golme	gålmmå	golbma
4	njieljje	niellja	njeallje
5	vijhte	vihtta	vihtta
6	govhte	guhtta	guhtta
7	tjijhtje	gietjav	čieža
8	gaektsie	gåktsa	gávcci
9	uktsie	aktse	ovcci
10	luhkie	lågev	logi

Det er tydelig sammenheng og slektskap mellom tallordene i de tre ulike samiske språkene. De brukes også av samer i Sverige, fordi språkgrensene går øst-vest.

Ideer til elevaktiviteter

- bruke Veivisernes nettbaserte opplegg for å lære samisk alfabet (<http://www.samiskeveivisere.no>)
- hilse og presentere seg for hverandre på samisk (på www.samiskeveivisere.no ligger det lydfiler med enkle eksempler på nord-, sør- og lulesamisk)
- se filmen *Sámegiella – Et arktisk naturspråk* på www.galdu.com (Vi er samer). Filmen er på norsk og handler om samisk språk.
- lage ressursbøker (eventuelt digitale) med framstilling av kart med navn på kjente steder på samisk, og lese navnene ved å bruke det samiske alfabetet
- lage veggplakater med kart over de samiske bosettingsområdene og føre på aktuelle stedsnavn
- bruke de samiske bokstavene til å lese navn på samiske stjernebilder på <http://nordnorsk.vitensenter.no> under temaet «himmelen over oss»

Kompetansemål på tvers

Kompetansemålet kan ses i sammenheng med kompetansemål etter 7. årstrinn:

samfunnsfag, hovedområde *geografi*

- lese og bruke papirbaserte og digitale kart og lokalisere geografiske hovudtrekk i sitt eget fylke, nabofylka, dei samiske busetjingsområda, Noreg, Europa og andre verdsdelar

KRL, hovedområde *kristendom*

- beskrive hovudtrekk i samisk førkristen religion og overgangen til kristendom

Kompetansemål etter 7. årstrinn, hovedområde *språk og kultur*

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- presentere egne tolkinger av personer, handling og tema i et variert utvalg av barne- og ungdomslitteratur på bokmål og nynorsk og i oversettelse fra samisk

Samisk litteratur

Det finnes relativt få samiske tekster som er oversatt til norsk eller andre nordiske språk. Det er derfor få samiske originaltekster som er tilgjengelige på norsk.

KÁTJÁ – en ungdomsroman

Den første ungdomsromanen på samisk er skrevet av forfatteren Ellen Marie Vars (f. 1957) fra Kautokeino. Romanen er skrevet i 1986 og kom i norskspråklig utgave i 1988, oversatt av forfatteren og Mette Newth. Romanen Kátjá handler om ei samisk jente fra hennes tidlige barneår og til slutten av tenårene. Gjennom Kátjá blir leseren kjent med ulike sider av det samiske samfunnet og med forholdet mellom storsamfunnet og samene. Det følgende utdraget handler om Kátjá på internatskole.

Den første skoledagen og dagene som fulgte var helt like. Kátjá lærte fort hvordan det var å gå på skolen og bo på internatet. Hun forstod ikke hvorfor man ikke burde snakke om foreldrene sine og hjemmet. Men allerede første kvelden fikk hun klar beskjed, da hun fortalte hvor hun var fra. De to jentene som kom bort til henne virket greie.

– Hva heter du, og hvor er du fra? spurte de. Kátjá svarte ivrig. Snakket om de hjemme og om bestemor.

– Har dere rein? spurte jentene.

– Nei, vi har ikke rein, vi har kuer og sauer, svarte Kátjá lavt.

Jentene begynte å hånflire. Den ene av dem sparket til henne og sa:

– Hvorfor går du med kofte da? Du er ikke same, du som ikke har rein. Alle samebarn har rein. Du får ikke lov til å bo på dette internatet, for her får bare samebarn bo! De slo etter Kátjá og jaget henne ut av internatet. Kátjá løp, gråtende. Bort fra internatet, mot bygda. På veien møtte hun noen barn på sykler. De hadde ikke kofter. En av dem pekte på henne og ropte noe hånlig. Kátjá forstod ikke hva han sa, for han snakket norsk.

De andre flirte og hermet etter hvordan samene snakket norsk. De skubbet syklene sine truende mot Kátjá. Hun ble vettskremt og la på sprang tilbake til internatet. Men de tok henne igjen, rev lua av henne og kastet den i veigrøfta.

Hun torde ikke hente den, sprang bare videre så fort hun orket. Hun lette desperat etter et gjemmested på internatet. Hun så et skap i et hjørne. Det sto litt ut fra veggen. Hun presset seg bak skapet, stiv av skrekk. Knep øynene igjen og klemte handa over munnen så ingen kunne høre gråten.

– Om jeg lukker øynene hardt nok, kommer jeg kanskje til bestemor, tenkte hun. Bestemor! Det tok lang tid før hun våget å røre seg. Til slutt orket hun ikke sitte klemt bak skapet lengre. Forsiktig krøp hun fram, speidet til alle kanter, lyttet og ventet. Det var ingen der. Fort snek hun seg ut for å lete etter lua. Den lå i veikanten, gjennomtrukket av klissete leire. Hun stormet tilbake, fant et toalett i internatet, og begynte å skrubbe lua. Det meste av skitten forsvant, men klumpen i halsen ble ikke borte.

Dagene, kveldene og nettene var like forferdelige. Kátjá var alltid sulten, men klarte ikke å spise, bare gråte. Ingen av de voksne, ikke engang lærerinnen, spurte hvorfor hun gråt så mye. De brydde seg heller ikke om at de andre barna slo henne, selv om de så det ofte. Barna slo og sparket og lugget henne, men de voksne gjorde ingenting for å stanse det. Snart hatet Kátjá alle voksne og flyttsamebarna, de som plaget henne aller mest. Plaget henne fordi foreldrene hennes ikke hadde rein.– Du er en fattiglus, ertet de. Alle som ikke har rein er noen fattige jævlere.

Hun hadde ingen venninner, men hun ville ikke leke med noen heller, for hun lengtet så veldig hjem. Smerter hadde hun også hele tida, men det var hjemlengselen som verket mest. Bare tanken på bestemor fikk tårene til å piple fram, til og med i klasserommet. Men bestemor var langt borte.

Ingunn Utsi «Gammelt internat», olje, 1989.

– Hvis jeg bare visste veien hjem, flyktet jeg straks, tenkte Kátjá ofte i skoletimene. Den første snøen kom, men det gjorde ikke Kátjá glad. Hjemme var det alltid en stor dag. Bestemor pleide å vekke henne tidlig og hviske hemmelighetsfullt: Kikk ut av vinduet, lillehjelper!

Og Kátjá løp til vinduet før hun hadde våknet ordentlig. Trøttheten var som blåst bort da hun så den rene, hvite snøen. Det var alltid så artig! Etterpå krøp hun tett inntil bestemor igjen.

Men her på skolen var det ingen som brydde seg om bestemor og nysnøen. En dag, da det allerede hadde kommet tjukt med snø, kom Biret til henne og fortalte at om to dager kom far for å hente dem hjem til jul.

Hjem! Til bestemor. Tårene begynte straks å trille, og hjertet dunket. Bestemor!

Da hun kom hjem, kastet hun seg i bestemors fang og strigråt så hele den vesle kroppen skalv. Hun klamret seg til bestemor. Det var som om hun ikke hadde ord mer, bare tårer.

Bestemor strøk henne over ansiktet, og småpratet kjærlig.

Kátjá gråt lenge, lenge, til hun sovnet i fanget til bestemor. Bestemor bar henne til sengs.

– Kan skolen være bra for samebarn, sukket hun. Øynene var fulle av sorg da hun så på den sovende lillehjelperen sin. – Stakkars vesla. Tro hva du har gått gjennom? Og dette er bare begynnelsen! Hun satt lenge ved det sovende barnet.

(Ellen Marie Vars, 1986)

Diktet under er fra et østsamisk område i Russland og omtaler østsamenes tradisjonelle handverkstradisjon. Diktet er hentet fra boken «Der veiene tar til: en antologi med forfattere fra Barentsregionen» (1999) redigert av Valery Lemesov. I diktet beskrives de symboler som inngår i den samiske folkedrakten. Diktet er skrevet av Elvira Galkina. Hun har opptrådt flere ganger i Norge og deltatt i Sámi Grand Prix.

OM SAMISK BRODERI

Glassperler legger jeg tett i tett
i tydelig mønster mot det fargerike kledet.
Hvert mønster forteller nøye
om handling i snøens og måneskinnets land.
Med fire farger: sjamsjuren ferdig.
Den røde fargen for liv og ildsted.
Over dette korn av mildt lyseblått –
det er vannet i innsjøen og elva.
Det gule kjærtegner og gleder øyet
slik en solstråle tennes i en bergsprekk.
En hvitt diamantlys fullbyrder mønstret,
spredd over bjørk og gran.
Om våre forfedre ikke kunne bokstavene
er deres hender og tanker igjen i mønstrene.
De lever med samenes egen skjønnhet.
Hvilket lys det er i dem!
Hvilke vidder!

(Elvira Galkina, 1999. Oversatt av Laila Stien)

Ideer til elevaktiviteter:

- utforske temaer som tas opp i tekstene for å bli mer kjent med den sammenhengen tekstene står i, og det de handler om
- bruke bibliotek tjenester til å finne fram til mer stoff om samiske tekster, om forfattere og om steder og miljøer som omtales i tekstene
- ta kontakt med Samisk forfatterforening og invitere forfattere på besøk til skolen
- intervju samiske forfattere pr telefon

I boka «Den lille forfatterboka: samisk» (2004) av Harald Gaski, som er gitt ut av Biblioteksentralen i Oslo, er det en oversikt over aktuelle samiske forfattere som elevene kan kontakte.

Se for øvrig *Ideer til elevaktiviteter* under kompetansemål etter 4. årstrinn og tekstutdrag under kompetansemål etter 10. årstrinn, hovedområde *språk og kultur*.

Kompetansemål på tvers

Kompetansemålet kan ses i sammenheng med kompetansemål etter 7. årstrinn:

musikk, hovedområde *lytte*

- diskutere særtrekk ved kunstmusikk, norsk og samisk folkemusikk, folkemusikk fra andre land og rytmisk musikk

engelsk, hovedområde *kultur, samfunn og litteratur*

- sammenligne levesett og omgangsformer i ulike kulturer i engelskspråklige land og i Norge, deriblant den samiske

Norsk etter 10. årstrinn

Kompetansemål etter 10. årstrinn, hovedområde *språk og kultur*

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- gjøre rede for hvordan samfunnsforhold, verdier og tenkemåter framstilles i oversatte tekster fra samisk og andre språk

Oversatte tekster fra samisk

I den norskspråklige antologien «VÅJA VÅJA NANA NANA» fra 1991 har Harald Gaski samlet samiske litterære tekster. Boka inneholder dikt, noveller og romanutdrag, og gir et variert bilde av hva samer har skrevet. Tekstene er hentet fra hele det samiske området. Det påpekes i forordet at det er stor mangel på oversettere, og derfor foreligger forholdsvis lite av samisk litteratur på de nordiske språkene.

De antologier som finnes med oversatte tekster, er ikke oppdaterte med hensyn til nyere og yngre forfattere og deres verker. Nyere tekster finnes i flere tekstsjangere enn de eldre tekstene. I tillegg til skriftlige skjønnlitterære tekster finnes det også muntlige og sammensatte tekster fra fjernsyn, radio, samisk-norske nettsider og samisk film med norsk teksting.

Av de nyere tospråklige tekstene tas det her med et utdrag fra boka *Sámi Jienat/ Samiske røyster* redigert av Vivian Aira og Kristin Jernsletten. Utdraget heter «Ságastalamin/Samtale» og er skrevet av Rauna Kuokkanen (2001). Teksten omhandler tradisjonelle mytologiske skikkelser satt inn i en nåtidig situasjon.

SAMTALE

Gieddegeašgálgu var hjemme og spant garn da Stállu banket på døra og kom slentrende inn. Ute regnet det, vanndråpene rant ned på gulvet fra nesetippen hans, langs fingrene og fra hattebremmen. – Skal si Stállu er våt! Sett deg ned ved ovnen, så blir du tørr. Jeg har nettopp fyrt opp i ovnen, sa áhkku. – Det ble nå et skikkelig regnvær. Været er blitt så ugjenkjennelig for tida at ingen forstår noen ting lenger. Det er vel ikke så rart at folk driver på som de gjør. Stállu mumlet og satte seg på benken. Det var våte spor etter ham på gulvet. – Nå, hva har Stállu sett denne gangen? Spurte Gieddegeašgálgu og snudde seg mot vennen sin. Stállu pleide å besøke áhkku, og han

hadde lært seg å vite når Stállo var sint. – Jeg kommer fra kirkestedet, hvor folk lar bilene sine gå på tomgang når de selv er inne i butikken eller på kafeen en halv times tid. Lufta på markedsplassen er full av eksos! Der kan man nesten ikke puste. Jeg ble så uvel at jeg holdt på å kaste opp. Jeg må skynde meg av gårde. Folk er gale for tida! – Kanskje du overdriver. Gieddegeašgálgu mumlet ved rokken som durte i jevn fart. En haug av ull lå på hver side av henne, svart på høyre side og hvit på venstre side. – Du vet vel selv at det er sant! Du har selv mange ganger lurt på hvorfor folk nå for tida oppfører seg så merkelig. De bryr seg ikke om noen ting. Husker du i fjor da vi var på moltebærtur sammen med Ruonánieda, og vi skulle gå etter den gamle skogsveien til Reatkajávri. Og hva så vi? Bred, dyp gjørmevei, som var umulig å gå etter. Då hadde de altså ødelagt den gamle fine stien med terrengkjøretøy, traktor eller hva det nå måtte være. Ruonánieida var nesten på gråten. De hadde rotet til skogen hennes. Husker du hva du sa da? «Vi er blitt det folket som ødelegger miljøet sitt, men som likevel vil kalle seg naturfolk» – Det husker jeg nok. Ruonánieida er bekymret, og det synes jeg ikke er noe rart. For det er jo hun som bringer fram alle plantene om våren og som ellers ser til at alle landområdene, svarte Gieddegeašgálgu. Det ble stille en stund.

(Kuokkanen, R. 2001:98-119)

Teksten under er et annet utdrag fra den samme boka. Utdraget er fra en samtale med Ánte Mikkel Gaup, en meget kjent joiker. Han jobber som lærer ved Samisk videregående skole i Kautokeino, og har blant annet holdt kurs for lærere over hele landet om samisk musikk, joik og fortellerkunst. I dette utdraget forteller han hvordan han som voksen ser på det å være sammen med barn, og hvordan barn lærer å respektere naturen gjennom samspill med voksne. Han gir leseren et innblikk i de verdier som han holder for gode og sanne.

EN SAMTALE MED ÁNTE MIKKEL.

«Å vere saman med barn, både eigne og andre sine, er eit sjølvsgt kulturelt ansvar, det botnar i ei førestilling om veremåten vår, kva vi har saman som folk, også forteljartradisjonar og språk. Vi må sjå til at ungdomen leiast i rett retning. Det er òg ein sentral verdi: å snakke mykje med barn, også om slike ting som dei bryr seg om. Dei pla spørje oss om nytt, eller slike ting som: – Kva såg du der i skogen når du gjekk på ski? Såg du spor? Fuglespor eller revespor? Kva trur du den reven heldt på med, kor hadde han vore og kor gjekk han sidan? Og slik får samtalar som dette svært ofte ei slags meining. ... Vaksne flest tenker kanskje ikkje på det, – har eg sett etter kvart, men eg trur det ligg ei meining der, eit omsyn som gjeld det at omtanken for naturen skal få feste seg. Du blir vaken, slik at du ser små detaljar: korleis naturen endrar seg, kvifor han endrar seg, og slike ting.»

(Aira, V. og Jernsletten, K. 2001:25)

Tekstene nedenfor er hentet fra antologien «Der veiene tar til» (1999). Boka er redigert av Valery Lemesov og inneholder litteratur fra ulike deler av Barentsregionen. 14 forfattere har deltatt fra sju–åtte ulike språkområder og fra fire land. I denne boka finnes det derfor også tekster fra noen av de andre urfolkene i Barentsregionen. Her er det valgt ut tekster fra en samisk og en nenetsisk forfatter.

TIL MENNESKET

Du er kommet til jorden trassige menneskebarn. Hvem fikk du se? – Denne verdenen og mamma. Du brast i gråt, forstyrret ordenen, stillheten. Hvem vugget deg? – En vennlig vind, mamma. Du vokste, la merke til alt som fins i livet. Hvem passet på deg? – Skogen, marka rundt teltet, mamma. Du ble fullvoksen. Du lærte deg mange ting. Hvem ledet deg mot målet? – Min tundra, samene og mamma.
(Korkina, Jekaterina. Oversatt av Laila Stien.)

Tundraen bugnet av reinlav,
den bredte seg ut som silkebløte skinn.
Man så forsvant føden,
og reinen flakket dag etter dag motløs omkring.
Sulten får pelsen til å røyte,
utmattede kan dyrene knapt gå.
Hornveksten hemmes av sykdom
som beitet byr dem i rikt monn.
Kjøretøyets beltespor – snart slukter
har veltet om på sletter og daler.
Før skinte bakken hvit av lav,
nå ligger den forlatt som en enslig vott.
Folk leter fortvilet etter reinlav,
flakker dag og natt om mellom kollene.
Men overalt i dyrefarene ligger
dammer av gjeterens bitre tårer.
(Prokopij Javtysj. Oversatt av Erik Egeberg fra nenets (urfolk i Sibir))

En forfatter som har skrevet dikt som omhandler sentrale tema i samenes felles historie og i nyere tid, er Risten Sokki (1954). Dette diktet er hentet fra hennes debutbok «Bonán bonán soğa suonaid – Jeg tvinner tvinner slektas sener» (1996).

*Sámis
máilmmi davit oasis
bessen duolmmadit
iežan luottaid
Njamadit
luonddu attáldagaid
Návddašit
ivnniid
gáktehearvvas
Biebmat beljiid
iežan gielain*

*I Sápmi
lengst nord på jorda
fikk jeg trække
egne stier
Suge i meg
naturens gaver
Nyte fargene
i koftepynten
Mate ørene
med mitt eget språk*

Ideer til elevaktiviteter

- lage et radioprogram om samisk litteratur og bli kjent med hvordan ulike tekster tar opp ulike samfunnsspørsmål
- lese den samiske nasjonalsangen oversatt til norsk (se side 71)
 - Hvilke verdier og tenkemåter kommer til uttrykk?
 - Hvilke likheter og ulikheter finnes sammenlignet med andre nasjonalsanger?
- finne omtale av samfunn og kultur i andre kilder
- kontakte den samiske forfatterforeningen – Sámi Girječálliid Searvi
- finne ut hvordan samiske forfattere framstiller samfunnsforhold, verdier og tenkemåter i sine tekster, og se på vektlegging av fortid, nåtid og framtid i de ulike tekstene

I boka «Den lille forfatterboka: samisk» (2004) av Harald Gaski, som er gitt ut av Biblioteksentralen i Oslo, finnes en oversikt over aktuelle samiske forfattere som elevene kan kontakte.

Kompetansemål på tvers

Kompetansemålet kan ses i sammenheng med kompetansemål etter 10. årstrinn:

samfunnsfag, hovudområde *historie*

- presentere hovudtrekk ved historia og kulturen til samane frå dansketida til i dag, og drøfte forholdet deira til storsamfunnet

Kompetansemål etter 10. årstrinn, hovedområde *språk og kultur*

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- gjøre rede for rettigheter i forbindelse med samisk språk og om utbredelsen av de samiske språkene i Norge, Sverige, Finland og Russland

Samisk språk

Det er først og fremst ulikhet i språket som deler det samiske bosettingsområdet i ulike regioner. Kultur- og språkgrensene følger ikke riksgrensene, men går på tvers fra vest til øst langs hele den norske grensa mot Sverige og Finland. (Se kapittel 2, side 14–15 og kapittel 3, side 33–36.)

Det samiske språkområdet i Norge kan deles inn i tre hovedgrupper: sørsamisk, lulesamisk og nordsamisk. Pitesamisk og skoltesamisk har også i tidligere tider vært i daglig bruk på norsk side. I dag brukes skoltesamisk som dagligspråk av de skoltesamene som bor i Finland.

Samisk som skriftspråk er et ungt språk. Den første felles rettskrivningen, eller ortografien som blir brukt i dag for nordsamisk, ble godkjent av Nordisk Samekonferanse i 1978. For lulesamisk og sørsamisk er det andre rettskrivningsregler som gjelder.

På midten av 1600-tallet tok den svenske presten J. Tornaeus som den første i bruk et samisk bokspråk, og det var selvfølgelig for å oversette deler av Bibelen til samisk. Den første fullstendige Bibelen på samisk kom i 1895, og sentralt i dette arbeidet var Lars Jacobsen Hætta, som oversatte Bibelen mens han satt på tukthuset etter Kautokeino-opprøret i 1852.

Nordisk sameråd har sett på bevaring og utvikling av samisk språk som en av de viktigste oppgaver helt siden starten i 1956. Samisk språknemnd er et fellessamisk organ under Samerådet, og da Stortinget i 1990 vedtok at samisk skal være offisielt språk i Norge, fikk man gjennomslag for en sak det hadde vært jobbet med i mange år.

I desember 1990 ble sameloven utvidet med egne regler for samisk språk. Her slås det fast at samisk er et offisielt språk i Norge, og at samisk og norsk er likeverdige språk. For å verne og styrke samisk språk utgjør sju kommuner i Finnmark, Troms og

Nordland et eget forvaltningsområde for samisk språk. Dette er kommunene Unjárga (Nesseby), Deatnu (Tana), Porsangu (Porsanger), Kárášjohka (Karasjok), Guovdageaidnu (Kautokeino), Gáitvuotna (Kåfjord) og Divtasvuona/Tysfjord.

Rettigheter i forbindelse med samisk språk kan innebære både retten til å bruke språket i ulike sammenhenger i samfunnet og retten til opplæring i og på samisk i skoleverket. (Se kapittel 1, side 6.) Som urfolk har samene andre konstitusjonelle betingelser enn øvrige språklige minoritetsgrupper i Norge. Samene har rett til opplæring både i og på samisk, mens språklige minoritetsgrupper i Norge har rett til støtte i og/eller på morsmålet inntil de kan nyttiggjøre seg opplæring i og på norsk. Samiske språk står slik sett i en særstilling sett i forhold til andre språk i Norge som er i en permanent minoritetssituasjon.

Lovgrunnlaget for bruk av samisk språk

I samerettsutvalgets innstilling NOU 1984:18 ble det fremsatt en rekke forslag som skulle styrke samenes rettsstilling, blant annet en egen samelov og endring i Grunnloven. I Samekulturutvalgets innstilling, NOU 1985:14, ble det satt fram forslag som skulle styrke samisk språk og kultur. Lov om Sametinget og andre samiske rettsforhold (sameloven) ble vedtatt 12 juni 1987. Samelovens språkregler ble vedtatt 20 desember 1990 som et tillegg til sameloven, og ble satt i verk fra 1 januar 1992. (vedlegg). I § 1-5 slår loven fast at samisk og norsk er likeverdige språk. Lovens kapittel 3 inneholder bestemmelser om samisk språk.

(Brenna, W. 2005:72)

Dette kan sees i lys av FN konvensjonen om sivile og politiske rettigheter, artikkel 27, og utviklingen i det internasjonale samfunnets syn på urbefolkninger og språklige og kulturelle minoriteter. Man innså at det faktisk forelå en reell fare for at samekulturen kunne forsvinne fra kulturbildet i Norge, og etter hvert fra hele verdens kulturbilde, og at dette var noe man skulle se verdi i og bevare.

(Brenna, W. 2005:74)

Ideer til elevaktiviteter

- lage en oversikt over samiske språkområder
- undersøke hvordan språkrettigheter er nedfelt i menneskerettighetene
- lese FNs barnekonvensjon og finne eksempler på barns språkrettigheter
- undersøke mer om opplæringsrettighetene som er knyttet til det samiske språket sammenlignet med de nasjonale minoritetene og andre språklige minoriteter i Norge

Kompetansemål på tvers

Kompetansemålet kan ses i sammenheng med kompetansemål etter 10. årstrinn:

samfunnsfag, hovedområde *geografi*

- lese, tolke og bruke papirbaserte og digitale kart og kunne bruke målestokk og kartteikn

samfunnsfag, hovedområde *samfunnskunnskap*

- gjere greie for grunnleggjande menneskerettar og drøfte verdien av at dei blir respekterte
- forklare kvifor kultur ikkje er medfødd, og gjere greie for og analysere kulturelle variasjonar

Kompetansemålet kan også ses i sammenheng med kompetansemål etter 7. årstrinn:

norsk, hovedområde *skriftlige tekster*

- gjenkjenne og uttale bokstavene som finnes i samisk alfabet

Norsk i videregående opplæring

Kompetansemål etter Vg1/Vg2,
hovedområde *skriftlige tekster*

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- tolke og reflektere over innhold, form og formål i et representativt utvalg samtidstekster, skjønnlitteratur og sakprosa på bokmål og nynorsk og i oversettelse fra samisk

Samiske tekster oversatt til norsk

Sametinget i Norge har valgt å prioritere ressursene til å skape ny samisk original-litteratur. Det finnes derfor relativt få samiske oversettelser på norsk. Det vil imidlertid være mulig å finne oversatte tekster fra ulike samiske språk, blant annet på nyhets-sidene på norsk på NRK Sámi Radio og samiske riksnyheter på TV som daglig oversettes til norsk.

I antologien «VÅJA VÅJA NANA NANA» har Harald Gaski (1991) samlet et utdrag samiske skjønnlitterære tekster. I boka finnes det også forklaringer på ord som brukes, og som har et samisk kulturelt innhold. Det finnes også en annen antologi med samisk litteratur i norsk oversettelse, Laila Stiens *Ildstedene synger* fra 1984. Laila Stien er forfatter og har i tillegg vært sentral i å oversette samisk litteratur til norsk.

Solsønnens frieri i jettenes land er et eksempel på et mytisk sagn/epos som er oversatt til norsk av Harald Gaski og Laila Stien. Joiken er opprinnelig nedtegnet av den sørsamiske presten Anders Fjellner (1795-1876). Sagnet forteller hvordan de første samene ble til som etterkommere etter solens sønn og jettens datter.

Lite karfolk fantes før
Mangel på kvinner til menn.
Mannen favnet sin kvinne
Blodet blandet de sammen.
Moren ammet sitt avkom
Vasket og matet barnet.
Gutten sparket i vogga.
Av faren fikk han sterke sener
Av moren god forstand.
Stamfar til Solens sønner.

Slik har vi hørt det
Så er det fortalt:

Bortenfor østligste stjerne
Vestenfor måne og sol
Finnes det berg av sølv og gull
Stener til ildsted, stener til pryde.
Gullet blinker, sølvet skimrer
Fjellenes bilde speiles i havet.
Soler, måner og stjerner
Smiler på fjellenes kinn.

Sønnen lar fartøyet flyte
Tar med de beste menn.
Vinden tar tak i seilene
Skyter båten fram
Bølgene jager flåten
Rorhjulet dreier
Sønnavind fører følget
Langt forbi månen
Langt forbi solens skinnende ring.

Snart blir månen liksom solen
Mindre enn stjernen i øst
Stor blir denne
Gløder i brennende rødt.

Et år til ende er de borte.
Bølgende bryter mot båten.

Endelig er ferden over.
Mot himmelranden jettens strand.
I det fjerne skuer øyet
Jettens fagre unge møy
Den blinde oldings støtte.
Hun vasker klær i fakkellys
Banker, skyller, tørrer, stryker
Gjør seg vakker
Legger duftgress på sin barm.
Blikket søker mot havet
Fanger inn den farende sønn.

(Jittedatteren):
«Hvor kommer du fra, hvem søker du?
Dødens hus, solens sønn!
Blir du drikke for min far
Noe godt å suge på for meg
Strevets pris for mine brødre
Eller mine svogres kok-kjøtt?»

(Solsønnen):
«Sáráhká skapte av faren min
Tøyelige sener og kraftig favn
Blandet mor og far min sammen.
Uksáhká ga meg melk til føde
Nærte hjertet med forstand.
Hvile søker jeg i stormen
Milde smil for vreden min
I livet en å fryde meg med
I døden en venn, i motgang håp
I hjertesorg en støtte

Under nøden bør en trøst.
En munn å dele fangsten med
Kjentmann i det ukjente
En ættling av oss begge.»

Brått tar blodet til å bruse
Banker uro i det unge bryst.

(Jittedatteren):
«La oss blande blodet vårt
Hjertene bli forenet.
I sorg og glede
I navnet til min salige mor.
Bønnesukk og savn
Jeg overgir min far.
Roper til min mor i sand og never.»

(Jetten):
«La ham komme, Solens sønn
La oss prøve våre henders styrke
Tøye senene i fingerkrok
Hvem er sterkest
Hvem sin finger rettes først?»

Datteren holder fram et anker.

(Jetten):
«Seige er de
Senene hos Solens folk.
Hard er Sønnens negl.»

Fiskefett til tørstedrikk
En tjærebutt i friergave
Hestekjøtt som mellommat.
Hardskallen fyltes med mjød.
Han ble full, den blinde kjempe
Rev og slet i ankerjernet.
Svetten renner, varmen brenner.
Svak ble mannen uten lys.

På hud av havets hersker, hvalen
Setter han dem ned
Snitter sår i fingrene.
Hånd i hånd og bryst mot bryst
Blander deres blod.
Knyter derpå kyssets knuter
Skremmer svartesykens knuter bort.
Kutter snarer, løsner band.
Bryllupsgildet begynner.

Til sin egen spinnerske
Hun som tvinnet sennetråd
Til sin faste sømmerske
Gir han av sitt forråd.
Opp av fjæra, ut av berget
Sølv og gull blir båret fram.
Medgift rodd om bord i båten.
Hampevingens fartøy fylles
Av edelsten til relingen
Gaver til hans kjære datter
Og hans måg med lokket hår.

(Jittedatteren):
«Tåler båten større last?
Rommer den reisende svømmer mer?»

Jomfruskoene tar hun av seg
Skjuler godt sin stammors kluter
Vier seg til fremmed bror
Tar imot hans nøkkel.

Tre kister fra miderste huset
Lot hun bære ut
En blå, en rød, en hvit
Tre knuter: fred og strid
Sykdom, pest og blod og ild.
Fra Sáráhká, Uksáhká, Máttaráhká
Tre knuter på et badelinn:
Tre knuter i Máttaráhkás hånd.

Brødrene kommer fra fiske
Har fanget hvalross og sel.
Søker og savner søstra.
«Hvor er husets vakre midte?»
finder spor av leiet, spør sin far:
«Hvem sin svettelukt var så søt
Hvem kjente duft av barmen
Til hvem ga søster vår sin hånd?
Hvem viste henne mannfolkstyrke
Lekte mannens lek med henne
Hvem forlyster nå den unge møy
Hvem stryker Uksáhkás dør?»

(Jetten):
«Solens sønn, den seilende.»

På ny steg brødrene i båten
Tok opp jakten på de unge
For å bringe sin søster tilbake.

Snart høres slag av årer
Gnissingene mot båtens tre
Overdøver bølgens drønn.
Hun løser møydomsknuten.
Vinden øker, fyller seilet
Driver båten fort av sted.
Jettebrødrene blir etter
Knuger hardt om åreparet
Svette, tårer presses fram
Hyl og trusler, ordrer, eder.
Gallen smelter, vreden syder.

Jittedatras øyne stråler
Unge brudens hjerte hamrer
Lengter til sin ekteseng.
Skjødet sveller, kroppen eser.
Slektens blod er glemt.
Hun kaster blick på mannen sin:
«Tåler båten mer vind?»

(Solsønnen):
«Stram er masten, båten holder!»
Da løser hun en knute til
På det røde linn.
På ny tar stormen tak
Løfter havets barn.
Seilet svulmer.
Brødrene blir atter etter.

Blodet koker, hevnen tørster.
De siste krefter tas i bruk.
Blod og svette strykes bort.
Krøkte never, krumme rygger
Klørne klebes fast til åren
Hjertet koker, båten raser
Skjærer gjennom havets simler.
Igjen er de like bak.

(Jettedatteren):

«Tåler båten enda mer?
Har den mer å yte?»
Hun løsner forløsningens knute
Vreden når selveste Ilmarinen
Høyeste gudens hovedtjener.
Stormkast mellom himlene i øst
Rosser rister masten
River, sliter seilene.
Båten kastes mellom bølger.
Jettedatra søker skjul
Lukker øynene og kryper
Ned i båten bunn.

Soloppgangen nærmer seg.
Brødrene er gått i land
Speider etter søsteren sin.
Solens stråler smelter dem
Former pannene til sten.
Ennå kan i Vågen sees
En kopperbåt i berget.

På hud av bjørn og toårs simle
Skapes bruden om til same
Blir et menneske av vekst.
Og med øks fra egen kiste
Vides hennes dører ut
Rommet gjøres større.

Solens sønner så hun fødte.

(A. Fjellner. Oversatt av L. Stien og
H. Gaski, 1991.

Fra boka «VÅJA VÅJA NANA NANA:
Samiske tekster» ved Harald Gaski,
Cappelen 1991:35-43)

Aage Gaup «Nattstille båthus» tre/rustfritt stål.

I dag er det mange nye og aktuelle samiske forfattere som alt har gitt ut, eller som venter på å få gitt ut sine verk. De samiske forlagene og samisk forfatterforening har informasjon om nyere litteratur. En forfatter som har skrevet dikt som omhandler sentrale tema i samenes felles historie og i nyere tid, er Risten Sokki (1954). Dette diktet er hentet fra hennes debutbok «Bonán bonán soga suonaid – Jeg tvinner tvinner slektas sener» (1996).

Risten Sökkis oldefar, Aslak Jacobsen Hætta, ble drept av myndighetene som en av lederne for opprøret i Kautokeino i november 1852. (Se kapittel 4, side 93–95.) Han etterlot seg kone, Marit Persdatter Kurrak, og to barn på 1 og 4 år. Ristens dikt gjen-speiler disse tapte slektsbåndene.

Lean rievádán 1954
Čálán Macintoshain
Násttit
čájehit geainnu
Máttaráhkut
loktejit spáidariid
go dárbbašuvvo

Jeg er født i 1954
Skriver
med Macintosh
Stjernene
viser vei
Urmødrene
løfter faklene
når det behøves

Suotna lea nanus
Ákšu vel nannoseabbo

Sener er sterke
øksa er sterkere

Máttarádjá oaivi
Golggotmánu
galbma eatnamis 1854

Oldefars hode
På frossen mark
i oktober 1854

Biđe Máret
Jos šáhtálin
Veahkkin
boltut geđggiid
Bálgáid njulget
Guoddit
du máná
vári badjel

Marit Persdatter Kurrak
Om jeg kunne
hjelp til
Bryte opp steinene
Rette stiene
Bære barnet ditt
over fjellet

Biđe Máret
Jos šáhtálin
Bissehit
jiekŋačuorbmasiid
Bosádit
lieggasa
ovtta beaivái
du eallimis

Marit Persdatter Kurrak
Om jeg kunne
Stoppe ishagl
Blåse varme
inn i
én eneste dag
av livet ditt

Jos šáhtálin

Om jeg

Ideer til elevaktiviteter

- se nærmere på tematikken i tekstene for å bli mer kjent med samiske samfunnsforhold og den sammenhengen som tekstene inngår i
- finne ulike litterære virkemidler som er brukt i tekstene
- drøfte hvordan formen i diktet støtter opp om tekstens innhold
- finne fram til samiske kulturtrekk i teksten
- finne fram til stoff om forfatterne, steder og miljøer som omtales
- finne oversatte tekster fra ulike samiske språk, blant annet på nyhetssidene på norsk på NRK Sámi Radio og samiske riksnyheter på TV som daglig oversettes til norsk.
- ta kontakt med Samisk forfatterforening og invitere forfattere på besøk til skolen eller intervju forfattere pr telefon

Kompetansemål på tvers

Kompetansemålet kan ses i sammenheng med kompetansemål etter Vg1/Vg2:

samfunnsfag, hovedområde *kultur*

- presentere hovudtrekk ved samisk kultur i dag og reflektere over kva det vil seie å vere urfolk

og kompetansemål etter Vg2:

historie, hovedområde *samfunn og mennesker i tid*

- gjøre rede for sentrale trekk ved samisk historie og diskutere samenes forhold til stater med samisk bosetning fram til omkring 1850

Kompetansemålet kan også ses i sammenheng med kompetansemål etter 7. årstrinn:

norsk, hovedområde *språk og kultur*

- presentere egne tolkinger av personer, handling og tema i et variert utvalg av barne- og ungdomslitteratur på bokmål og nynorsk og i oversettelse fra samisk

Kompetansemål etter Vg3, hovedområde *språk og kultur*

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- samtale om utviklingen av samisk språk og kultur i lys av norsk språk- og fornorskingspolitikk

Utvikling av samisk språk og kultur

Utviklingen av samisk språk og kultur er et omfattende og vidtrekkende tema. Myndighetenes fornorskingspolitikk fra omkring 1850 til 1960-tallet har påvirket utviklingen av samisk språk og kultur helt fram til i dag. For å dekke vesentlige problemstillinger presenteres utdrag av noen aktuelle bøker.

Teksten under er hentet fra boka «Samene i rettssystemet» skrevet av Wenke Brenna (2005).

Den 7. juni 1848 var første gang fornorskning av samene ble diskutert på Stortinget. Forslaget var satt fram av prost Aars i Alten-Talvig. Regjeringen ble bedt om å foreta en undersøkelse av mulighetene for å bibringe de norske lapper undervisning i det norske språk. (Side 80)

Assimilasjonspolitikk og fornorskingsinstrukser.

Rundt 1860 hadde det vokst frem en atskillig mer konsekvent fornorskingspolitikk overfor samene. Det var en tid med oppvåkne nasjonalisme og sosialdarwinistiske ideer. Sikkerhetspolitiske betraktninger og forholdet til Russland spilte også inn. I 1862 ble det utferdiget en instruks for undervisningen i overgangsdistriktene: I kretser hvor flertallet av barn forsto norsk, skulle det undervises på norsk. Der et flertall ikke forsto norsk, skulle undervisningsspråket inntil videre være samisk (eller finsk). Barna måtte øves i norsk, slik at dette kunne være undervisningsspråket i de øverste klassene. Nå ble det utgitt lærebøker med dobbeltspråklige tekster. I 1870 lot en ny instruks de lokale skolebokkomiteene bestemme bruken av språk, og de fleste foretrakk norsk. Senere statsminister Johannes Steen kritiserte på Stortinget i 1863 politikken med «at opelske den lappiske Nationalitet» og mente at «den eneste Redning for Lapperne var at absorberes af den norske Nation».

Den nye «Instrux for Lærere i de lappiske og kvenske Overgangsdistrikter i Tromsø Stift» av oktober 1880 er blitt kalt «fornorskningens Magna Charta». Her ble tidligere passuser om at samiske barn burde lære morsmålet strøket. Lærerne skulle passe

på at elevene brukte norsk også utenom undervisningen. Kirkedepartementet kunne gi dispensasjon for kristendomsundervisningen. Bruken av dobbelttekstede bøker ble redusert. Finnmark var det første fylket som ble skoledirektørembete i 1902, og fornorskingsarbeidet sto som en sentral oppgave. (...)

Skoleloven av 1889 § 73 slår fast at «Undervisningen skal foregå i det norske Sprog». I såkalte «blandede språkdistrikter» kunne samisk og kvensk benyttes som hjelpespråk. Lærere ble ansatt av lokale skolestyrer, som stort sett besto av nordmenn. Skolestyrene skulle også bevitne at lærerne sørget for framgang i norsk hos elevene, slik at de kunne få den bonus som lå i «Finnefondstilletget». Rent unntaksvis protesterte samiske foreldre. (...) Skolens fornorskingsarbeid fikk støtte i jordsalgsloven av 1902. I reglementet het det at avhendelse (av jord) må kun skje til norske statsborgere «som kan tale, lese og skrive det norske Sprog og benytter dette til daglig Brug». I 1905 kom det første skoleinternatet for samiske barn i Sør-Varanger. Det skulle være et «kulturelt grensevern».

Kirken og skolen inntok en beskyttende og patriarkalsk holdning til samene. Egne meninger hos samene ble nærmest ansett som upassende. Det dominerende synet var at samenes fremgang avhang av at norsk måtte være det eneste språket i hjemmet så vel som på skolen. Fornorskningen slo ut i folketellingene i 1920 og 1950 ved at de samme personer skiftet registrering fra samer til nordmenn. Til tross for en samepolitisk aktiv periode rundt 1910, var fornorskningen langt på vei offentlig politikk til etter annen verdenskrig. Formelt ble ikke fornorskingsbestemmelsene fjernet før skoleloven i 1959. Det fantes skoler hvor man ikke fikk bruke samisk på skolens område før langt ut i 1960-årene.

Samisk bevissthet og organisering

Skolestyrene i Tana og Nesseby brøt med skoledirektørens fornorskingsbestrebelse da de ansatte lærerne Per Fokstad og Isak Saba. Læreren Anders Larsen fra Kvænanen startet i 1903 den første samiske organisasjonen vi kjenner til. Den var knyttet til avisa «Sagai Muittalægje» (Nyhetsfortelleren) som utkom i perioden 1904-1911. Avisa lanserte nominasjon av Isak Saba fra Øst-Finnmark til Stortingsvalget i 1906. Sabas samiske bevegelse hadde som mål å holde ved like folketradisjonen og morsmålet og motarbeide assimilasjonspolitikken. En allianse med sosialistene endte med et moderat samepolitisk program. Et av punktene gjaldt fjerning av språkklausulen i jordsalgsloven av 1902. Samebevegelsens egne lister fikk liten oppslutning ved Stortingsvalgene i Finnmark i 1921 og 1924. Den sørsamiske avisa «Waren Sardne» (Fjellets budskap) kom ut på Røros i 1910-13 og 1922-26, og var i hovedsak Daniel Mortensons verk. Han ønsket å samle alle samer i et forbund. Flere lokale sameforeninger ble dannet frem mot det første samiske landsmøtet i Trondheim 6. februar 1917. Her var også Martin Tranmæl til stede. I 1919 deltok omkring 150 samer på et samelandsmøte i Tana. Læreren Henrik Kvandahl i Ballangen var med og dannet Ofoten samelag i 1921, som arbeidet for samisk representasjon på Stortinget. Laget opphørte i 1925.

Samebevegelsens oppblomstring ble av kort varighet og gikk tilbake i løpet av 1920-årene. Tida fra ca. 1925 til 1947 er omtalt som fimbulvinter for samisk organisasjons-

arbeid. Noen få talsmenn som Per Fokstad spilte fortsatt en rolle. Fokstad foreslo en undervisningsplan i 1924 som omfattet framhaldsskole, folkehøgskole og en særskilt samisk lærerutdanning. Han ønsket også samisk i skolen, kirken, rettsvesenet og på alle nivåer i offentlig forvaltning. Dette vekket aggresjon mot det samiske fra lærerorganisasjonene, og ble avvist som urealistisk. I 1924 utarbeidet en gruppe i Tana i tillegg til Arbeiderpartiets stortingsvalgprogram for Finnmark: «Samenes program». Man regner med at Per Fokstad var ledende i denne sammenheng. Den viktigste programposten gjaldt undervisning på samisk for alle samebarn. Først fra 12-årsalderen skulle barna lære fremmede språk, og lærerne burde helst ha samisk bakgrunn.

Også nordmenn arbeidet mot fornorskningen. Sogneprest Jens Otterbech og lærer Johannes Hilde utga i 1917 debattboka «Fornorskningen i Finnmarken». Boka stilte seg kritisk til fornorskningen, og Anders Larsen og Per Fokstad var blant bidragsyterne. I 1920 ga Otterbech ut boka «Kulturverdier hos Norges Finner», der han påpekte egenverdien hos den samiske kulturen. Hidle skrev at morsmålet er «en selvfølgelig rett til å brukes i alle livets forhold. Å undertrykke språket er å sette mindreverdigstempel på folket». Tanken om å legge til rette for at de ulike etniske grupper skulle leve side om side ble også fremsatt av personer som motdagisten Hans Vogt, senere rektor ved Universitetet i Oslo.

Videre fornorskning

Fornorskingsarbeidet ble drevet fram med sterke virkemidler i mellomkrigstiden. Det skjedde ved veibygging og kolonisering for å bremse det man regnet som svensk reindrift i norske jordbruksområder. Negative holdninger til reindriftssamer var utbredt. Det ble opprettet en stilling som reinbeiteinspektør, som hadde et klart fornorskningssiktemål. Fornorskingsbestrebelsene fikk utslag i arkitekturen i kirker og internater, og nye media som radio, ukeblader ble mobilisert i fornorskningen. Til tross for Tranmæls deltakelse på samenes landsmøte i 1917 og Arbeiderpartiets posisjon i de samiske områdene i samarbeidet med Isak Saba, fattet verken den sentrale arbeiderbevegelsen eller andre partigruppering interesse for samebevegelsen. Et forslag i den parlamentariske skolekommisjonen av 1922 om samisk som undervisningsspråk i alle fall for de tre første skoleår, ble møtt med skepsis og protester fra lærerorganisasjonene. Kommisjonen konkluderte med at fornorskningen måtte fortsette «fordi samene er mindre begavet, og fordi samisk kultur ikke lar seg opparbeide». Fornorskingspolitikken ble også videreført i den nye folkeskoleloven av 1936. Den fortsatte formelt frem til 1959 med innføring av Folkeskoleloven.

En ny samepolitikk 1945–1989. Integrasjon uten assimilasjon.

Store deler av Finnmark ble ødelagt under 2. verdenskrig. Det varierte hvordan skolegangen for samebarna var under krigen. Noen steder kunne den være minimal og ikke eksisterende. Etter krigen ble de samiske lokalsamfunnene preget av utviklingen med gjenreisning, Marshallhjelp, Nord-Norge-plan, tilskudd for næringsvirksomhet og skoleutbygging m.m. Samenes situasjon ble knyttet til spørsmålet om økonomisk velferd. Finnmark skulle bli som resten av Norge. Samenes redning var å bli norske så fort som mulig. For å få del i velstandsutviklingen måtte de gi avkall på sin etniske tilhørighet eller på en akseptabel levestandard. (Side 80–85)

1960-årene og 70-årenes samiske organisasjoner krevde tiltak for samisk språk og kultur. De stilte krav om positiv særbehandling for samene. De ønsket ikke formal likhet, men resultatlikhet, og ville at samene skulle ha rettigheter som etnisk gruppe, ikke som utkantsbefolkning eller yrkesgruppe. Det gikk godt og vel 25 år fra Samekomiteens innstilling til Sametinget ble etablert i 1989 med hjemmel i sameloven, og samelovens språkbestemmelser kom i 1992. (Side 87–88)

Hans Ragnar Mathisen «Giellamet» akvarell, 1994.

I boka «Same i den moderne verden» av Vigdis Stordahl (1996) er det en framstilling av de historiske forholdene i den samme tidsperioden som hos Brenna. Stordahl gjengir sitater som viser hvordan folk selv opplevde situasjonen da fornuksningspolitikken skulle avvikles på 1960- og 1970-tallet. Hun har blant annet intervjuet ungdommer og fått fram deres synspunkter på kulturelle og samfunnsmessige endringer i samtiden. Hun gjør rede for politiske vedtak og forteller fra debatten i Stortinget forut for vedtaket som la grunnlaget for en endelig slutt på den politiske linjen som fornuksningspolitikken hadde representert.

Samisktalende og norsktalende nordmenn skal være likestilte medlemmer av vårt statssamfunn

Samekomiteens innstilling kom til Stortinget i form av Stortingsmelding nr. 21 (1962-1963). Her ble den først behandlet i Kirke- og undervisningskomiteen for så å bli tatt opp i Stortinget i form av Inst. S. nr. 196 (1962-1963) den 27. mai 1963. Harald Samuelsen fra finnmarksbenken var ordfører i saka. Etter hans saksfremlegging tegnet 24 talere seg. Alle uttrykte sin glede over innstillinga. Den var et endelig brudd med den tidligere politikk. (...) Den samstemmighet som Stortinget ga uttrykk for, fikk Samuelsen til å oppsummere «... at interessen for de samiske problemene er overmåte stor». (Side 60)

Det norske Stortinget hadde for første gang vedtatt et prinsipielt grunnlag for norsk samepolitikk. Disse prinsippene skulle bli stående helt frem til Samerettsutvalgets innstilling og behandlinga av den i Stortinget i 1989. Det var her grunnlaget for en forståelse av «sameproblemet» som et todelt problem ble lagt. Det dreide seg for det første om *generelle problem* knyttet til den nordnorske landsdelens problem. For det andre dreide det seg om *spesielle problem* knyttet til språklig kulturell bakgrunn. (Side 62)

«Spesielle problemer som er knyttet til språklig og kulturell bakgrunn»

De utfordringene «den nye tida» medførte for det samiske samfunnet, så ut til å bli en gjenganger når det gjaldt offentlige utredninger og tiltakspakker. Utover seksti- og syttitallet vokste mengden av utredninger og forslag om tiltak.

Indre Finnmark var ikke alene om å ha problemer som ikke så ut til å forsvinne til tross for økt velferdspolitisk innsats. Hele Nord-Norge var et problembarn, i manges øyne et pengesluk for Norge. Gjennom hele denne perioden ble derfor Indre Finnmarks problemer også sett på som en del av landsdelens generelle problemer. I tillegg hadde området særvansker, som var «knyttet til språklig og kulturell bakgrunn». Hva disse bestod i, prøvde en også å definere. I en innstilling fra en egen arbeidsgruppe oppnevnt av fylkesmannen i Finnmark i januar 1969, finner vi følgende oppsummering av årsakene til særvanskene i Indre Finnmark:

- a) Befolkningsstrukturen: Høy fertilitet, skjev aldersfordeling, liten utflytting
- b) Utdanningsnivå: Det alminnelige utdanningsnivået ligger vesentlig under det som er vanlig ellers i landet.
- c) Næringsstrukturen: Det naturlige næringsgrunnlaget er sparsomt. Næringslivet er lite differensiert.
- d) Kulturell bakgrunn: Andre verdinormer. Kulturmøtet har skapt problemer med egen identitet og holdning til sitt eget i flertallssamfunnet.

Til tross for særtiltak innen skolesektoren, arbeidsmarkedssektoren, jordbruket og reindriften, sier utvalget, «– synes avstanden til den gjennomsnittlige levestandarden her i forhold til resten av landet heller å være økende. Tallet på vanskeligstilte synes å vokse. Der blir stadig flere som har for lite å rutte med, og flere og flere driver inn i et kulturelt vakuum.» (...)

Virkemidlene som ble tatt i bruk, reflekterte selvsagt problemforståelsen, og ble karakterisert som «generelle virkemidler» og «særtiltak». Aarseth (1978) peker imidlertid på at grensen mellom særtiltakene og de generelle virkemidlene ikke alltid har vært klare. Ofte har særtiltakene hatt karakter av å være forsterket bruk av generelle virkemidler eller forsinket innsats som for lengst har funnet sted i landet for øvrig.

Det har heller ikke skortet på samfunnsforskning når det gjelder å analysere «hvorfor ting går galt hele tida». Denne forskningen fulgte opp og utdypet samekomiteens forståelse og resonnementer av hva som var kjernen til problemet. (Side 63–64)

I utdraget nedenfor peker Stordahl også på hva som ble den nye linjen i politikken, og hvordan myndighetene på denne tiden la det politiske grunnlaget for det som senere skulle bli den nye forvaltningsmodellen for statens grunn i Finnmark. Den debatten som føres i dag omkring forvaltning av naturressurser og urfolks rettigheter, kan bedre forstås når en ser hvordan den etniske revitaliseringsprosessen skapte nye utfordringer både for myndigheter, enkeltmennesker og grupper.

«Den nye synsvinkelen» (...) er at samene må forstås som en egen etnisk gruppe på lik linje med den norske. (...) Den nye samebevegelsen kom slik til å representere motkreftene til de som mente at det bare var én utgang for samene, å la seg assimilere i det norske velferdssamfunnet. (Side 64)

Etniske revitaliseringsprosesser er gjerne fulle av konflikter som utspiller seg langt ned i de små hverdagsdetaljer. Ser vi oss tilbake, fra de første spede organisasjonsforsøk på 1950-tallet, fram til i dag, så vil en kunne si at den samiske etniske inkorporasjonsprosessen har vært vellykket. Samer har som enkeltmennesker utvist en utrolig omstillings- og tilpasningsevne. Samer har i de siste tre, fire tiåra stått overfor en *konstant utfordring* på sin selvforståelse og etniske identitet som mennesker i majoritetsbefolkningene i de nordiske land trolig aldri har opplevd. De har stått overfor en *fortløpende følelsesmessig bearbeiding* av hva det vil si å være same. Størstedelen av den samiske befolkningen ser ut til å ha kommet ut av denne prosessen uten altfor store sjelelige sår. Men selv felttog som kan vise til seire når det gjelder de store linjer, har sine sårede og falne. Der er samer som ikke har klart denne utfordringa det samiske samfunnet har stått i, og fremdeles står i, og som kanskje har kjørt seg fast mht selvforståelse og identitet. (Side 154)

(...) Integrasjonsprosessen foregår som jeg har påpekt, ikke uten konflikter og konfrontasjoner. Slike prosesser er heller ikke så lineære i tid og jevnt utbredt i rom som en kan få inntrykk av når de gjenskapes analytisk. De skaper også nye differensieringsmekanismer, på samme måte som de gjør slutt på andre. (Side 155–156)

Slik det samiske samfunnet ser ut i dag er utdanning ikke bare en nødvendig forutsetning for om man skal kunne få seg en jobb. Utdanning synes også å være en viktig vei til den tokulturelle livskompetansen som gir samer trygghet til å være samer i den moderne verden.

For dem som verken har evner eller anlegg eller interesse for utdanning, er mulighetene færre og færre. For dem blir alt snakket om utdanning et budskap om mislykkelighet. Det er ikke plass eller bruk for dem. Andre igjen opplever det paradoksale at utdanning likevel ikke gir dem den kompetansen den ble sagt å skulle gi, men tvert imot stenger dem ute fra det de har satt seg som mål. (...) Da dattera var ferdig med sin skolegang og søkte om driftsenhet (red.: konsesjon til å drive reindrift) var svaret negativt. Hun hadde jo sin utdanning, hvorfor skulle hun ta opp plassen fra en som ikke hadde det. Utdanning, som reindrifas egne talsmenn hadde snakket om viktigheten av, ble et hinder for Ravnas datter i å fortsette med det hun hadde mest lyst til, å fortsette i sin mors spor. Ravnas fortolkning av det som skjedde var at det skyldtes

kvinnediskriminering og at det var noe nytt innen reindrifta. M.a.o. at kjønn her var det utslagsgivende (differensierende) for at dattera ikke fikk driftsenhet, og at utdanning ble brukt som den offisielle begrunnelsen.

Slike erfaringer viser at det som blir fremstilt som løsninga på et eller flere problemer, også kan skape nye og uventede skillelinjer. (...)

Historisk sett er det samiske samfunnet blitt mer og mer preget av erfaringer med minoritetssituasjonen. Én følge av minoritetssituasjonen er gjerne en opplevelse av kulturelt tap og brudd, bortfall av overleverte verdier, samt sosial degradering, ydmykelse og mindreverd. (...)

Enkeltmennesker erfarer gjerne slike tap som psykisk smerte, selv om denne smerten ikke nødvendigvis bevisst erkjennes. Angst, vold, frykt, hat, sorg, aggresjon, mindreverdighetsfølelse og sinne er ikke uvanlige uttrykk for slik smerte. Dette er på sin side smerteuttrykk som kan vendes innover mot en selv og forårsake depresjon og selvestruksjon, som selvmord, eller utover som vold mot andre medmennesker. Medlemmer av en kultur som er kommet i en minoritetsposisjon og som har vært undertrykt og forsøkt utradert, er enten de er seg bevisst eller ikke, bærere av en etno-historie full av personlige nederlag, fordi hverdagen i det nye samiske samfunnet som har vokst frem i etterkrigstidas Norge, har vært en evig kamp om hvordan man skal være same samtidig som man er deltaker i det norske samfunn. Og dette er en kamp som utspilles langt ned i de små hverdagsdetaljer, i diskurser om alt fra kles- og bostil til opprettelse av egne representative organer for samer. (Side 156–157)

Det samiske samfunnet er i dag et moderne samfunn i endring og utvikling. Samene som folk er knyttet til det nasjonale og globale samfunnet, samtidig som den samiske kulturen fremdeles har dyp forankring i tradisjoner. Samisk kultur er nært knyttet til det samiske bosettingsområdet, til landskapet, naturen og klimaet. Men for å bestå er det samiske samfunnet avhengig av at den oppvoksende generasjon samer ser verdien i eget språk og egen kultur, og at offentlige myndigheter og institusjoner støtter opp om de unges verdier og preferanser på det kulturelle området.

Ideer til elevaktiviteter

- undersøke hvordan språkrettigheter slår ulikt ut for språket til de forskjellige folkegruppene i Norge
- undersøke hva som er nedfelt i menneskerettighetene når det gjelder språklige rettigheter generelt, og barns språkrettigheter på opplæringsområdet, slik de er framstilt i FNs barnekonvensjon
- kontakte museer, ulike samiske kulturinstitusjoner og språksentra
- se på Ođđasat og finne aktuelt stoff om emnet
- følge med på de samiske nyhetene på norsk hver formiddag på P2 i radioen

Se også ideer til elevaktiviteter under kompetansemål etter 7. og 10. årstrinn i norsk, hovedområde *språk og kultur*.

Kompetansemål på tvers

Kompetansemålet kan ses i sammenheng med kompetansemål etter Vg3:

historie, hovedområde *samfunn og mennesker i tid*

- gjøre rede for den norske nasjonalstatens politikk overfor urfolk, nasjonale og etniske minoriteter på 1800- og 1900-tallet, og diskutere noen konsekvenser av denne politikken
- drøfte hvordan nasjonalstaten har skapt nasjonal og kulturell samhörighet, men også konflikter og undertrykkelse

religion og etikk, hovedområde *filosofi, etikk og livssynshumanisme*

- drøfte etiske verdier og normer knyttet til urfolks kulturer og tradisjoner

Kilder og litteratur i norsk

Etter 4. årstrinn

Språk og kultur

- Birkeland, Kirsti (1986): *Staloer tror at månen er et bål*. Cappelen Forlag
- Eira, Inga Ravna (1992): *Mellet*. Karasjok: Davvi Girji
- Eriksen, Edel Hætta (red) (2003) *Samiske verdier*. Davvi Girji
- Eriksen, Hans Kristian (red) (1983): *Nordnorsk diktning 1-2*. Nordkalott-forlaget
- Gaski Harald (1998): *Skriftbilder: Samisk litteraturhistorie*. Kárašjohka: Davvi Girji
- Kunnskapsdepartementet (2007): *Skapende læring – strategiplan for kunst og kultur i opplæringen*
- Kuokkanen, Rauna (1998): *Čáŋa gillii! 1. Samisk litteratur*. Sámiráddi/Samerådet
- Myrvoll, Marit (1999): *Samene – ett folk i fire land*. Kautokeino: Utdanningsrådet
- Nils-Aslak Valkeapää (1990): *Vindens veier*. Illustrert av Nils-Aslak Valkeapää, gjendiktet fra samisk av Laila Stien. Oslo: Tiden
- Pollan, Brita (red) (1997): *Samiske beretninger. I utvalg fra J.K. Qvigstads Samisk eventyr og sagn I-V, 1927-29*. Aschehoug
- Smørfjord Bygdelag (2004): *Draugen i Flatvika, og andre fortellinger. Muntlig tradisjonsmateriale fra Porsanger, Kvalsund og Revsbotn*
- Storjord, Torbjørn (1991): *Lulesamiske eventyr og sagn*. Bodø Lærerhøgskoles Skrifs nr. 2
- Stærk, Lars (1994): *Eventyr og sagn fra Sør-Varanger*. Davvi Girji
- Tveterås, Frode, Arntsen, Trude & Jernsletten, Regnor (2002): *Samisk kunst- og kulturhistorie*. Nesbru: Vett & viten

Om samiske stjernebilder og myter om stjernehimmlen: <http://nordnorsk.vitensenter.no> under tema «himmelen over oss»

Etter 7. årstrinn

Skriftlige tekster

- Aasen, Joar (2003): *Flerkulturell pedagogikk – en innføring*. Oplandske forlag
- Eriksen, Edel Hætta (red.) (2003): *Samiske verdier*. Davvi Girji
- Eriksen, Hans Kristian (red) (1983): *Nordnorsk diktning 1-2*. Nordkalott-forlaget
- Gaski Harald (1998): *Skriftbilder: Samisk litteraturhistorie*. Davvi Girji
- Haugen, Richard (red.) (2006): *Barn og unges læringsmiljø 2. – med vekt på sosialisering lek og tospråklighet*. Høyskoleforlaget
- Mathisen H.R, Aikio, S. & Henriksen, A. (1995): *Samisk atlas*. Romssavárdu
- Myrvoll, Marit (1999): *Samene – ett folk i fire land*. Utdanningsrådet, Kautokeino
- Nickel, Klaus Peter (1994): *Samisk grammatikk*. Davvi Girji

Pedersen, Svein (1997): *Språk og språkutvikling hos barn*. Samlaget
Solbakk, John T. (2003): *Samene – en handbok*. Karasjok: Davvi Girji

Gáldu – Kompetansesenteret for urfolks rettigheter. www.galdu.com
Vi er samer – En introduksjon til samiske forhold i Norge med faktaark og filmer
Samiske stedsnavn i Norge: www.geocities.com/Athens/9479/sami-no.html
Samiske stedsnavn i Statens kartverk: www.statkart.no/IPS
Samiske alfabet: www.samiskeveivisere.no

Språk og kultur

Eriksen, Edel Hætta (red.) (2003): *Samiske verdier*. Davvi Girji
Eriksen, Hans Kristian (red) (1983): *Nordnorsk diktning 1-2*. Nordkalott-forlaget
Gaski, Harald (2004): *Den lille forfatterboka: samisk*. Oslo: Biblioteksentralen
Gaski Harald (1998): *Skriftbilder: Samisk litteraturhistorie*. Davvi Girji
Kuokkanen, Rauna (1998): *Čáŋa gillii! 1. Samisk litteratur*. Sámiráddi/Samerådet
Lemesov, Valery (red.) (1999): *Der veiene tar til*. Orkana forlag
Myrvoll, M. (1999): *Samene – ett folk i fire land*. Utdanningsrådet. Kautokeino
NOU 1985:14: *Samisk kultur og utdanning*. Universitetsforlaget
Tveterås, Frode, Arntsen, Trude & Jernsletten, Regnor (2002): *Samisk kunst- og kulturhistorie*.
Nesbru: Vett & viten
Vars, Ellen Marie (1988): *Kátjá*. (Oversatt til norsk av E. M. Vars og M. Newth).
Karasjok: Davvi Media

Samisk bibliografi fra Nasjonalbiblioteket: www.nb.no/baser/samisk
Statens senter for arkiv, bibliotek og museum: www.abm-utvikling.no
Troms fylkesbibliotek. Kildeveileder i samisk bibliotekjeneste:
<http://troms.kulturnett.no/bibliotek/samisk>

Etter 10. årstrinn

Språk og kultur

Aasen, Joar (2003): *Flerkulturell pedagogikk – en innføring*. Oplandske bokforlag
Brenna, Wenke (2005): *Samene i rettssystemet*. ČálliidLágádus
Eriksen, Edel Hætta. Red. (2003) *Samiske verdier*. Davvi Girji
Gaski, Harald (1998): *Skriftbilder. Samisk litteraturhistorie*. Davvi Girji
Gaski, Harald (red) (1991): *VÁJA VÁJA NANA NANA. Samiske tekster*. LNU/Cappelen
Gaski, Harald (2004): *Den lille forfatterboka: samisk*. Oslo: Biblioteksentralen
Holmesland; Hilde (2006): *De nasjonale minoritetene*. ABM #25 Skrift. ABM-utvikling.
(Kan leses på www.abm-utvikling.no/publisert/abm-skrift/nasjonale_minoriteter.pdf)

Kuokkanen, Rauna (2001): *Ságastallamin/Samtale*. I: Aira, Vivian & Jernsletten, Kristin (red): *Sámi jienat /Samiske røyster*. Nival forlag

Lemesov, Valery, (red) (1999): *Der veiene tar til*. Orkana forlag

Myrvoll, M. (1999) *Samene – ett folk i fire land*. Utdanningsrådet, Kautokeino

NOU 1985:14: *Samisk kultur og utdanning*. Universitetsforlaget

Gáldu – Kompetansesenteret for urfolks rettigheter. www.galdu.com

Vi er samer – En introduksjon til samiske forhold i Norge med faktaark og filmer

Om samer i Sverige: Nordiska museet i Stockholm – den samiska samlingen:
www.nordiskamuseet.se

Om samer i Sverige: www.samer.se

Samisk bibliografi fra Nasjonalbiblioteket: www.nb.no/baser/samisk

Statens senter for arkiv, bibliotek og museum: www.abm-utvikling.no

Troms fylkesbibliotek. Kildeveileder i samisk bibliotekjeneste:
<http://troms.kulturnett.no/bibliotek/samisk>

Etter Vg1/Vg2

Skriftlige tekster

Eriksen, Edel Hætta (red)(2003): *Samiske verdier*. Davvi Girji

Gaski, Harald (1998): *Skriftbilder. Samisk litteraturhistorie*. Davvi Girji

Gaski, Harald (1991): *VÅJA VÅJA NANA NANA. Samiske tekster*. LNU/Cappelen

Kjellstöm, Rolf, Ternhag, Gunnar & Rydving, Håkan (1988): *Om joik*. Gidlunds Bokförlag

Sokki, Risten (1996): *Bonán bonán soga suonaid – Jeg tvinner tvinner slektas sener*. Oslo: Gyldendal norsk forlag

Solbakk, Jon Trygve & Solbakk, Aage (1999): «– *dasgo eallin gáibida min soahtái, ja mii boahtit – mii boahtit dállán! /-selve livet kalder os til kamp og vi kommer – vi kommer straks!*» Čalliidlágádus

Stien, Laila (red) (1984): *Ildstedene synger*. Oslo: Tiden

Samisk bibliografi fra Nasjonalbiblioteket: www.nb.no/baser/samisk

Statens senter for arkiv, bibliotek og museum: www.abm-utvikling.no

Troms fylkesbibliotek. Kildeveileder i samisk bibliotekjeneste:
<http://troms.kulturnett.no/bibliotek/samisk>

Etter Vg3

Språk og kultur

Berg, B (m.fl) (2003): *Samisk kulturkunnskap*. Vett&Viten AS, Nesbru.
(I denne boka finnes det etter hvert kapittel en oppsummering med kontrollspørsmål.
Boka er tilpasset studieretningsfaget Kulturkunnskap i studieretningen:
Reindrift videregående kurs 1.)

Brenna, Wenke (2005): *Samene i rettssystemet*. ČálliidLágádus

Eriksen, Edel Hætta. Red.(2003) *Samiske verdier*. Davvi Girji

Gaski, Harald (1998): *Skriftbilder. Samisk litteraturhistorie*. Davvi Girji

Myrvoll, M. (1999): *Samene – ett folk i fire land*. Utdanningsrådet, Kautokeino

Stordahl, Vigdis (1996): *Same i den moderne verden*. Davvi Girji

—

Gáldu – Kompetansesenteret for urfolks rettigheter. www.galdu.com

Vi er samer – En introduksjon til samiske forhold i Norge med faktaark og filmer

Om å være ung same: www.samiskeveivisere.no

Samiske Veivisere er et prosjekt som har som formål å gi informasjon om samer og samiske forhold på landsdekkende nivå i Norge. Tre samiske ungdommer, fra sør-, lule- og nordsamisk område reiser rundt og formidler kunnskaper om samisk kultur, historie, språk og samfunnsliv. Prosjektet administreres av Samisk høgskole, og er igangsatt av Arbeids- og inkluderingsdepartementet (AID).

Om å være ung same: www.ung.no (søk på «samer»)

Oslo sameforenings hjemmeside: www.samer.no

Om samer i Sverige: www.nordiskamuseet.se

Om samer i Sverige: www.samer.se

Samisk bibliografi fra Nasjonalbiblioteket: www.nb.no/baser/samisk

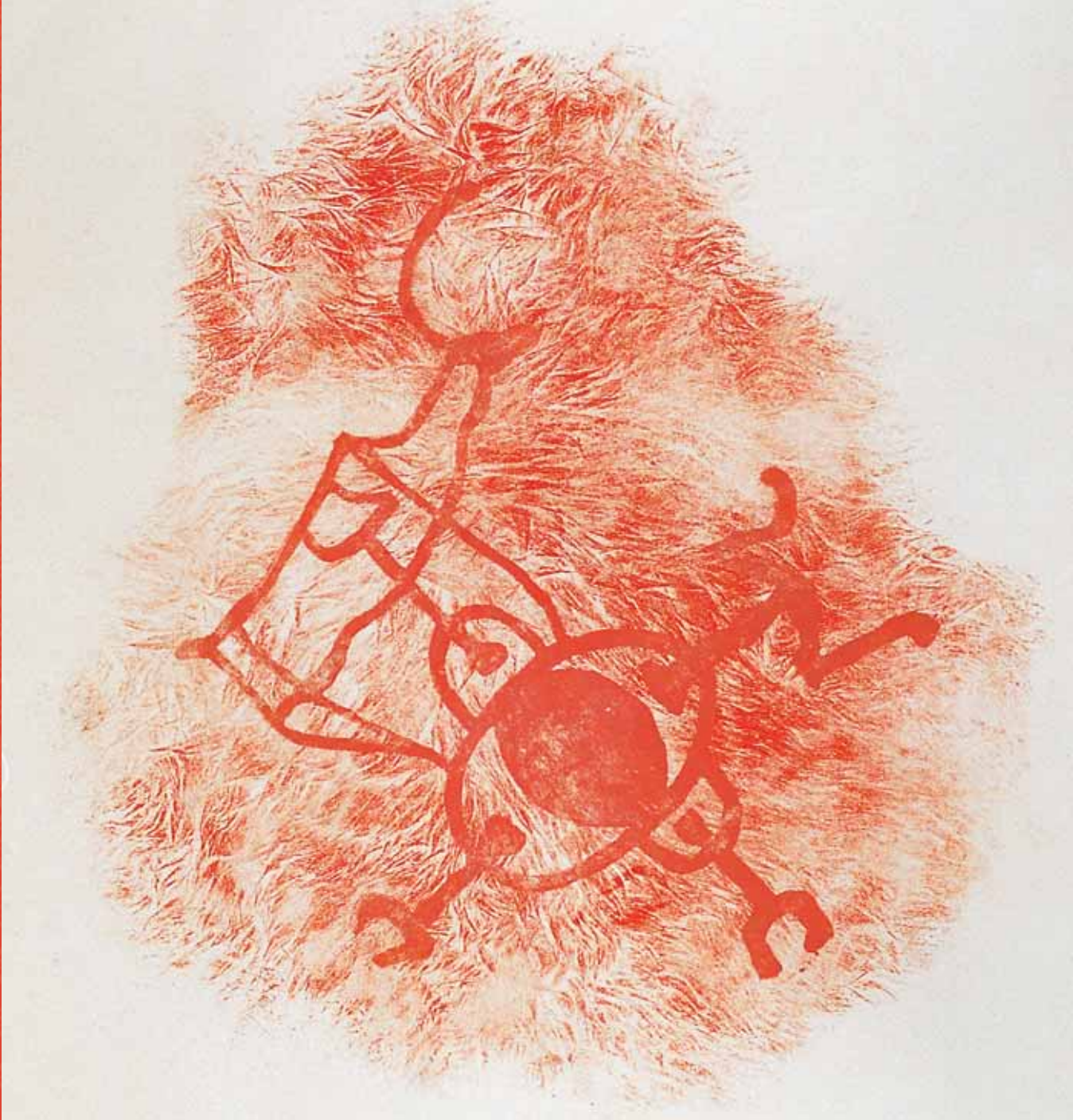
Statens senter for arkiv, bibliotek og museum: www.abm-utvikling.no

Troms fylkesbibliotek. Kildeveileder i samisk bibliotekjeneste:
<http://troms.kulturnett.no/bibliotek/samisk>

Tromsø Museum. Utstillinga Sápmi – en nasjon blir til: <http://sapmi.uit.no>

4

Samisk innhald i samfunnsfag, historie og geografi

Føremålet med faget

«I faget inngår kunnskap om situasjonen til urfolk og minoritetsfolk i verda generelt, og om situasjonen til samane som urfolk spesielt.»

Samfunnsfag etter 4. årssteget

Kompetansemål etter 4. årssteget, hovudområde *historie*

Mål for opplæringa er at eleven skal kunne

- fortelje om samane, urfolket i Noreg, og om sentrale trekk ved kulturen og levekåra til samane fram til vikingtida

Dei første samane

Samane kom til Sápmi for over 10 000 år sidan. Det samiske busetjingsområdet ligg langt mot nord, der vintrane er lange og somrane ikkje særleg varme. Ikkje berre menneska, men også dyrelivet har vore prega av naturen. Ein skal vere hardfør for å leve, overleve og reprodusere seg under dei vanskelege klimatiske forholda. Området var rikt på firbeinte skapningar med flotte vinterpelsar, og jakt og fangst på desse dyreartene gav samane god inntekt. Som matkjelde var villreinen spesielt viktig. Men skulle dette slå feil, var saltvassfisk ein stabil ressurs, same kor dårlege år det var for innlandsjakta. Jakt på havdyr har òg vore ei gammal og viktig næringskjelde. Det vart drive fiske i innsjøar og elvar, og fangst av rype, skogsfugl og sjøfugl. Frukt og grønsaker var det ikkje klima for, men samane vart flinke til å hauste bær og andre vekstar. Kunnskap om dei ulike ressursane gjorde at det ikkje oppstod mangelsjukdommar. Det vart alltid ofra litt av maten til den viktigaste gudinna, Sáráhká, som heldt til i bålet.

(Sjå også kapittel 2 i Gávnos: Samene i Norge: Kultur, folk og samfunn side 17–19.)

Den første bosettinga

(fra Várjját Sámi Musea www.varjjat.org)

De eldste kjente boplassene i Finnmark er over 10 tusen år gamle. Dette betyr at de første menneskene kom hit så snart isen hadde trekt seg bort fra landområdene ved utgangen av siste istid.

Selv om vi ikke vet sikkert hvem de første menneskene som slo seg ned langs kysten av Finnmark var, kan det slås fast at deres økonomi var basert på jakt, fangst og fiske. De første kom sannsynligvis fra øst, men senere kan nye grupper ha kommet fra både øst, sør og vest – fra landområder i det som i dag er Russ-

land, Finland, Sverige og Norge. Nykommere har sannsynligvis «smeltet sammen med» etterkommerne av de første innvandrerne, og etter hvert blitt det som i historisk tid er dokumentert som samer.

Boplassene til de første innbyggerne langs Finnmarkskysten har levnet få varige spor. En av grunnene til dette er at menneskene sannsynligvis flyttet mellom flere boplasser i løpet av året. En annen grunn er at man nok har hatt forholdsvis lette boligkonstruksjoner – sannsynligvis telt. I tillegg kommer at antall boplasser i denne tidlige fasen har vært få og folketallet lite.

En vanlig lokalisering av boplassene fra den tidligste bosettinga har vært på nes eller helst på eid mellom to bukter. På slike plasser hadde man god utsikt over land og hav og det var enkelt å komme til fangst- og fiskeplasser. Sto havet på og det var vanskelige landingsforhold for båtene på den ene siden av boplassen, kunne bukta på den andre siden brukes.

På mange av de tidlige steinalderboplassene finner vi i dag kun steinredskap og -avslag, spredt utover i terrenget, men på noen av lokalitetene er det i tillegg funnet steinkonstruksjoner som kan være spor etter telt («teltringer»). Vi går derfor ut fra at de første som holdt til her langs kysten av ishavet, bodde i telt. Sannsynligvis besto teltduken av reinskinn og/eller selskinn. Etter hvert kan det ha blitt vanligere å bo i mer permanente huskonstruksjoner, mest sannsynlig en form for torvgamme.

Britta Marakatt Labba, «Hverdagshendelser» 1979, broderi

Idear til elevaktivitetar

- samtale om desse spørsmåla som innleiing (sjå kapittel 2):
 - Kva er eit urfolk?
 - Kva er skilnaden på urfolk og minoritetar?
 - Kvar er Sameland?
 - Kva er det historiske busetjingsområdet til samane?
 - Kven er same?
 - Kva for ulike definisjonar finst det?

- bruke kart og finne det historiske, samiske busetjingsområdet
- sjå på helleristningar eller bilete av helleristningar frå Alta eller andre stader i det samiske busetjingsområdet
 - Kva er det bilete av?
 - Kva gjorde folk?
- lage illustrasjonar baserte på motiv frå samiske helleristningar
- lage teikneserie om samane før vikingtida
- samtale om desse spørsmåla:
 - Korleis budde folk?
 - Kvifor flytte dei rundt?
 - Kva åt dei?
 - Korleis skaffa dei seg mat?
 - Kva gjorde jenter og kva gjorde gutar i dette samfunnet for over 1000 år sidan?
- delta på ein utedag og tenne bål og lage enkel mat og snakke om kor viktig ved og vatn er for å overleve
- lage tau ved å flette skinnremser
- finne illustrasjonar og bilete av arkeologiske funn, for eksempel fiskekrokar, pilspissar, buplassar, graver, heilage stader
- finne ut kva andre meinte om samar (vikingen Ottars forteljing i år 890, romerske historieskrivarar, vikingane sine forteljingar om mellom anna Harald Hårfagre)

Kompetansemål på tvers

Kompetansemåla kan ein sjå i samanheng med kompetansemål etter 4. årssteget:

samfunnsfag, hovudområde *historie*

- beskrive korleis steinalderfolk levde som jegerar og samlarar, ved å fantasere rundt dei første menneska som kom til landet vårt etter istida

kroppsøving, hovudområde *aktivitet i ulike rørslemiljø*

- bruke enkle hjelpemiddel og bruksreiskapar for opphald i naturen

mat og helse, hovudområde *mat og kultur*

- beskrive samisk mattradisjon og korleis mattradisjonar har samanheng med natur og levevis

kunst og håndverk, hovedområde *kunst*

- samtale om hvordan kunstnere i ulike kulturer har visualisert natur og benytte dette som utgangspunkt for eget arbeid

naturfag, hovedområde *verdensrommet*

- gjengi myter og sagn knyttet til stjernehimmelen og nordlys i norsk og samisk tradisjon

Kompetansemål etter 4. årssteget, hovudområde *historie*

Mål for opplæringa er at eleven skal kunne

- forklare kvifor ein feirar 17. mai og 6. februar og fortelje om nasjonaldagane til andre land

Samefolkets dag

6. februar er Samefolkets dag. Denne dagen er felles for alle samar anten dei bur i Noreg, Sverige, Finland eller Russland. Samane har òg eige flagg og eigen nasjonal-song *Sámisoga Lávlla* (Samefolkets song).

Historien

(fra <http://www.infonuorra.no>)

Samefolkets dag er den 6. februar fordi på denne dagen ble det første felles møtet for alle samer holdt i Trondheim i 1917. Da var omtrent 150 samer fra hele Norge samlet, selv om bare én fra Troms og to fra Finnmark deltok, så holder vi det for å være det første felles samiske møtet. Samer hadde allerede en stund engasjert seg og dannet foreninger, men først da kvinner i sørsameområdet med Elsa Laula Renberg i spissen begynte å arbeide for saken, fikk de arrangert et slikt felles samisk møte. Isak Saba, som for øvrig også har laget teksten til Samefolkets sang, ble den første samer på Stortinget da han ble valgt inn i 1906. Elsa Laula selv forsøkte å komme seg inn på Stortinget, men det ble med forsøket.

Den 15. samekonferansen i Helsinki/Helsingfors i 1992 vedtok at Samefolkets dag skal feires den 6. februar hvert år, og i 1993 ble denne dagen feiret for første gang, samtidig som FNs urfolksår ble offisielt åpnet i Karasjok.

Samefolkets song

(Skriven av Isak Saba (1875–1921), omsett til norsk (bokmål) av Jacob Børretzen)

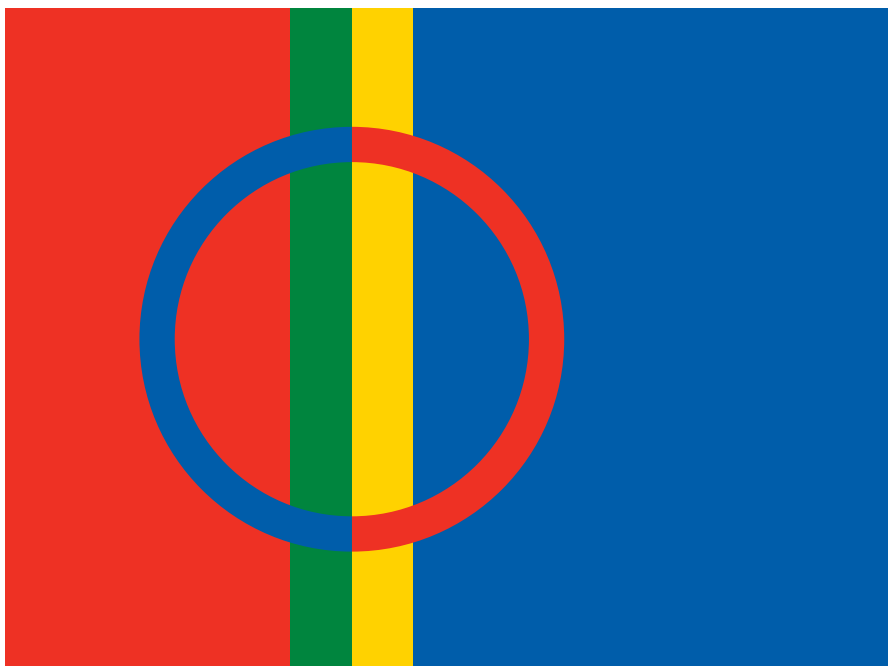
Langt mot nord under Karlsvognen
sakte stiger Samelandet:
Vidde seg bak vidde strekker,
sjø ved sjø hvor øyet rekker.
Lier, åser, snaue rabber
hever seg mot himmelbrynet.
Elver bruser, skoger suser,
stålgrå, steile fjell-nes skyter
mot det ville hav seg ut.

Vintertid med storm og kulde,
snefokk uten mål og måte.
Sameslekten dog av hjertet
henger med sitt hjem og yrke.
For en vandrer månen skinner,
nordlys flimrer, stjerner tindrer.
Reingrynt høres mellom krattet,
sus og brus fra sjø og slette,
pulkestøy langs vintervei.

Og når sommersolen gyller
fjell og skoger, hav og strender,
fiskere i gullglans gynger,
gynger stilt på hav og innsjø.
Gyllent glinser svømmefugler
og som sølv de store elver.
Staker glimter, årer glitrer,
Folket under sang det farer
gjennom stiller, stryk og foss.

Samelandets ætt og stamme
utholdt har og tålt så mange
herjingstokter, bannskaps-handler,
frekke falske skattefuter.
Hill deg, seige samestamme!
Hill deg, fredens rot og flamme!
Aldri er der kamper kjempet,
aldri broder-blod har runnet
i den stille sameslekt.

Våre fedre før har seiret
over dem som urett øvet.
La oss også motstå, brødre,
dem som vil oss underkue!
Solens sønners seige avkom!
Aldri skal du overvinnes
om ditt gyldne språk du vokter,
husker dine fedres tale:
Sameland for samene!

Flagget

(frå <http://www.infonuorra.no>)

Fargene i sameflagget er rødt, gult, blått og grønt. Flagget er felles for alle samene i de fire landene, og det ble godkjent 15. august 1986 av den 13. samekonferansen i Åre. Det er formgitt av den samiske kunstneren Astrid Båhl fra Skibotn i Troms.

Hovedmotivet er hentet fra runebommen og fra diktet «Solens sønner», som sørsamen Anders Fjellner (1795-1876) har skrevet. Sirkelen er sol- og månesymbol. Solringen er rød og måneringen blå. Ellers har flagget de samiske fargene (Myrvoll, 1999:76).

Samiske flaggdagar

- 6. februar** Nasjonaldagen til det samiske folket.
- 2. mars** Sametinget i Finland vart opna 2. mars 1996.
- 25. mars** Marimesse – Marias bodskapsdag. Ein tradisjonell samisk merkedag.
- 24. juni** Midtsommardagen. St. Hanskvelden. Ein tradisjonell samisk merkedag.
- 9. august** FNs internasjonale urfolksdag.
- 15. august** Dagen da det samiske flagget vart godkjent.
- 18. august** Samerådet vart stifta i 1956.
- 26. august** Sametinget i Sverige vart oppretta i 1993.
- 9. oktober** Sametinget i Noreg vart opna i 1989.
- 9. november** Sameparlamentet i Finland vart oppretta 1973
- 15. november** Isak Saba vart fødd 15.11.1875 i Nesseby, Varanger. Han har skrive teksten til den samiske nasjonalsongen 'Sámisoga lávlla'.

(Kjelde: Marit Myrvoll)

Idear til elevaktivitetar

- samtale om desse spørsmåla som innleiing:
 - Kva er eit urfolk?
 - Kva er skilnaden på urfolk og minoritetar?
 - Kvar er Sameland?
 - Kva er det historiske busetjingsområdet til samane?
 - Kven er same?
 - Kva for ulike definisjonar finst det?
- teikne/lage sameflagget og samtale om farge- og formsymbolikken i flagget
- heise sameflagg 6. februar dersom skolen har eit slikt flagg
- markere Samefolkets dag 6. februar med ulike aktivitetar som utedag i lavvo, samiske songar, eventyr og andre forteljingar
- finne Samefolkets song og det samiske flagget på Internett (www.samediggi.no eller www.infonuorra.no)

Kompetansemål på tvers

Kompetansemålet kan ein sjå i samanheng med kompetansemål etter 4. årssteget:

samfunnsfag, hovudområde *historie*

- fortelje om samane, urfolket i Noreg, og om sentrale trekk ved kulturen og levkåra til samane fram til vikingtida

Samfunnsfag etter 7. årssteget

Kompetansemål etter 7. årssteget, hovudområde *historie*

Mål for opplæringa er at eleven skal kunne

- fortelje om sentrale trekk ved kulturen og levekåra til samane frå vikingtida til slutten av dansketida, og om forholdet deira til statane på Nordkalotten i denne perioden

Samane og nasjonalstatane

I perioden frå ca. år 1000 e.Kr. til slutten av dansketida på byrjinga av 1800-talet, gjennomlevde det samiske samfunnet store endringar. Eksterne forhold, som at dei omkringliggjande statane var interesserte i det samiske området, var ein sentral faktor i desse endringane. På grunn av kolonisering, misjonering, kyrkjebygging, skattlegging og ei stadig sterkare innlemming i styring frå statane, gikk den samiske samfunnsstrukturen i oppløysing. Misjonering og skifte i religion medverka sterkt til dette. Statane Danmark-Noreg, Sverige-Finland og Russland delte etter kvart det samiske busetjingsområdet mellom seg. Før dette hadde enkelte samiske område opplevd å bli skattlagde frå tre ulike statar. Kalmar-krigen mellom Danmark-Noreg og Sverige-Finland vart utløyst av grensestrid i nord. På midten av 1700-talet begynte grensedraginga, og i arbeidet med den norsk-svenske grensa vart lappecodicillen vedteken. Den er eit tillegg til grensetraktaten som regulerte forholdet til nasjonalstatane for dei nomadiserande samane.

(Sjå også kapittel 2 i Gávnos: Samene i Norge: Kultur, folk og samfunn, side 20–21.)

Idear til elevaktivitetar

- samtale om desse spørsmåla som innleiing:
 - Kva er eit urfolk?
 - Kva er skilnaden på urfolk og minoritetar?
 - Kvar er Sameland?
 - Kva er det historiske busetjingsområdet til samane?
 - Kven er same?
 - Kva for ulike definisjonar finst det?
- lage ei tidslinje og skrive inn dei viktigaste historiske hendingane
- besøkje samiske kultursenter eller museum som har opplegg om eldre samisk historie
- undersøkje korleis det samiske samfunnet har endra seg på grunn av politikken og misjoneringa frå majoritetssamfunna
- lage temahefte om samisk kultur og levkår frå vikingtida og til slutten av dansketida (busetjing, næringsveggar, nabofolk, religion)
- lage og gjennomføre ein quiz med spørsmål som er knytte til samisk kultur og historie i denne perioden

Kompetansemål på tvers

Kompetansemålet kan ein sjå i samanheng med kompetansemål etter 7. årssteget:

samfunnsfag, hovudområde *samfunnskunnskap*

- gjere greie for hovudtrekk ved samiske samfunn i dag
- gje døme på korleis Noreg er med i internasjonalt samarbeid gjennom FN og andre organisasjonar, også internasjonalt urfolkssamarbeid

KRL, hovedområde *kristendom*

- beskrive hovedtrekk i samisk førkristen religion og overgangen til kristendom

Kompetansemål etter 7. årssteget, hovudområde *geografi*

Mål for opplæringa er at eleven skal kunne

- lese og bruke papirbaserte og digitale kart og lokalisere geografiske hovudtrekk i sitt eige fylke, nabofylka, dei samiske busetjingsområda, Noreg, Europa og andre verdsdelar

Samiske busetjingsområde

Det tradisjonelle samiske busetjingsområdet strekkjer seg frå Engerdal i Sør-Noreg og røre i Sør-Sverige til dei austre delane av Kolahalvøya i Russland. Samane bur med andre ord i fire nasjonalstatar: Noreg, Sverige, Finland og Russland, og det er heile dette området som er Sápmi. (Sjå kart side 10.)

I dag bur det også mange andre i det tradisjonelle samiske busetjingsområdet, og det kan vere slik at i delar av området har den samiske befolkninga gått opp i majoritetsbefolkninga. Derfor kan det vere at ikkje alle er klare over at mange plassar også har ei samisk historie.

(Sjå også kapittel 2 side 10–11 og 13–17.)

Idear til elevaktivitetar

- bruke kart og finne det historiske, samiske busetjingsområdet
- lage ressursbøker (eventuelt digitale) med framstilling av kart med namn på kjende plassar på samisk
- lage veggplakatar med kart over dei samiske busetjingsområda og føre på aktuelle stadnamn
- samanlikne geografiske hovudtrekk i busetjingsområda til samane og andre urfolk

Kompetansemål på tvers

Kompetansemålet kan ein sjå i samanheng med kompetansemål etter 7. årssteget:

norsk, hovudområde *skriftlige tekster*

- gjenkjenne og uttale bokstavene som finnes i samisk alfabet

samfunnsfag, hovudområde *historie*

- fortelje om sentrale trekk ved kulturen og levemåten til samane frå vikingtida til slutten av dansketida, og om forholdet deira til statane på Nordkalotten i denne perioden

samfunnsfag, hovudområde *samfunnskunnskap*

- gjere greie for hovudtrekk ved samiske samfunn i dag
- gje døme på korleis Noreg er med i internasjonalt samarbeid gjennom FN og andre organisasjonar, også internasjonalt urfolkssamarbeid

KRL, hovudområde *kristendom*

- beskrive hovudtrekk i samisk førkristen religion og overgangen til kristendom

Kompetansemål etter 7. årssteget, hovudområde *samfunnskunnskap*

Mål for opplæringa er at eleven skal kunne

- gjere greie for hovudtrekk ved samiske samfunn i dag

Samiske samfunn i dag

Det samiske samfunnet er i dag eit moderne samfunn i endring og utvikling. Samane som folk er knytte til det nasjonale og globale samfunnet, samtidig som den samiske kulturen framleis har djup forankring i tradisjonar. Samisk kultur er nært knytt til det samiske busetjingsområdet, til landskapet, naturen og klimaet. Men for å bestå er det samiske samfunnet avhengig av at den oppveksande generasjonen samar ser verdien i eige språk og eigen kultur. Det samiske samfunnet er derfor først og fremst menneska sjølve i deira busetjingsområde.

Emnet *hovudtrekk ved samisk kultur og samfunn i dag* er svært omfattande. Under *Idear til elevaktivitetar* er det forslag om ein del hovudmoment som kan behandlast. Meir bakgrunnsstoff finst i kapittel 2. I tillegg kan det vere føremålstenleg å bruke dei nettressursane som er førte opp under *Kjelder og litteratur*.

Idear til elevaktivitetar

- samtale om desse spørsmåla:
 - Kva er eit urfolk?
 - Kva er skilnaden på urfolk og minoritetar?
 - Kvar er Sameland?
 - Kva er det historiske busetjingsområdet til samane?
 - Kven er same?
 - Kva for ulike definisjonar finst det?
 - Kva kjenneteiknar samisk daglegliv og levevis i dag – i relasjon til anna levevis i Noreg?
 - Kva er tradisjonelle og moderne samiske næringar?
- finne nettstader for samiske organisasjonar som utgangspunkt for eit foredrag eller ein presentasjon
- sjå på samiske nyheiter på NRK1 (Ođđasat) som blir sende på kvardagar kl 17.10, eller bruke nett-tv
- bruke medium og Sametingets nettstader til å finne aktuelle spørsmål og problemstillingar og arrangere ein debatt eller eit rollespel

- besøkje samiske kultursenter eller museum som har opplegg om samisk samfunnsliv i dag
- ta kontakt med elevar på ein skole i det samiske forvaltningsområdet
- undersøkje kva samisk ungdom gjer i dag, og finne ut kva som er likt og ulikt samanlikna med andre ungdommar i Noreg
- invitere dei samiske vegvisarane til skolen (sjå www.infonuorra.no)
- lytte til samisk musikk
- lage eigen joik ved hjelp av den digitale joikemaskinen på <http://kampanj.samer.se>
- finne ut meir om samisk musikk, litteratur, film, biletkunst, handverk og idrett
- bruke Internett til å finne oppskrifter på samisk mat

Kompetansemål på tvers

Kompetansemålet kan ein sjå i samanheng med kompetansemål etter 7. årssteget:

KRL, hovedområde *filosofi og etikk*

- drøfte noen verdspørsmål som den samiske urbefolkningen er opptatt av i vår tid

samfunnsfag, hovedområde *geografi*

- lese og bruke papirbaserte og digitale kart og lokalisere geografiske hovudtrekk i sitt eige fylke, nabofylka, dei samiske busetjingsområda, Noreg, Europa og andre verdsdelar

samfunnsfag, hovedområde *samfunnskunnskap*

- gje døme på korleis Noreg er med i internasjonalt samarbeid gjennom FN og andre organisasjonar, også internasjonalt urfolkssamarbeid

mat og helse, hovedområde *mat og kultur*

- lage samisk mat og gjere greie for nokre trekk ved samisk matkultur

naturfag, hovedområde *mangfold i naturen*

- fortelle om hvordan noen plante-, sopp- og dyrearter brukes i ulike tradisjoner, blant annet den samiske

Kompetansemål etter 7. årssteget, hovudområde *samfunnskunnskap*

Mål for opplæringa er at eleven skal kunne

- gje døme på korleis Noreg er med i internasjonalt samarbeid gjennom FN og andre organisasjonar, også internasjonalt urfolkssamarbeid

Nordisk samarbeid

Samane lever i fire land, Noreg, Sverige, Finland og Russland, og samarbeider med kvarandre på tvers av statsgrensene. Sametinga i Noreg, Sverige og Finland har oppretta eit samarbeidsorgan: Samisk parlamentarisk råd. Dette rådet diskuterer saker som gjeld samar i fleire statar og samane som eitt folk.

For Noreg er det naturleg å samarbeide både på nordisk statleg nivå og på eit vidare internasjonalt nivå i arbeidet med norsk statleg samepolitikk. Det er oppretta eit fast samarbeid mellom dei ansvarlege ministrane for samiske spørsmål i Finland, Sverige og Noreg. Ministrane møttest minst ein gong i året for å drøfte og behandle samiske spørsmål av felles interesse. Også sameministrane og presidentane i dei tre sametinga i Finland, Sverige og Noreg møttest regelmessig. I 1964 vart Nordisk samarbeidsorgan for same- og reindriftsspørsmål oppretta for å kunne utveksle informasjon og diskutere felles reindriftsspørsmål og samiske spørsmål generelt. Statane samarbeider no for å utarbeide ein nordisk samekonvensjon som skal regulere forhold knytte til utvikling og styrking av samisk kultur og samfunnsliv.

Internasjonalt urfolkssamarbeid

Internasjonalt urfolkssamarbeid er eit stort politisk felt som omfattar fleire forhold. Det gjeld for eksempel førebuing til, deltaking i og oppfølging av møte og konferansar, og informasjon om kva for vedtak som er gjorde eller ikkje gjorde. Regjeringa samarbeider med Sametinget i internasjonale urfolksspørsmål, og Sametinget er som regel representert i Noregs delegasjon i fora der urfolksspørsmål blir behandla. Noreg engasjerer seg i internasjonalt urfolkssamarbeid gjennom fleire av FN's organ, mellom anna ILO, UNESCO og Permanent Forum for Urfolk. I tillegg er Noreg med i Arktisk Råd og Barentssamarbeidet. Arktisk Råd omfattar alle dei åtte arktiske landa: dei fem nordiske, USA, Canada og Russland. Seks urfolk som lever i Arktis, har status som permanente deltakarar i rådet, og samane er eitt av dei gjennom Samerådet. Urfolkssekretariatet for Arktisk Råd ligg i København. Barentssamarbeidet involverer

fire statar: Noreg, Sverige, Finland og Russland. Dette samarbeidet har eit eige samarbeidsorgan for urfolk i regionen.

(Meir bakgrunnsstoff finst på side 89–90 knytt til samfunnsfag i vidaregåande opplæring.)

Inga Nordsletta Pedersen «Samhold» billedvev, 1982

Idear til elevaktivitetar

- bruke nettsidene til Utanriksdepartementet til å finne materiale om nordområda, urfolksarbeid og menneskerettar (www.regjeringen.no/ud)
- arrangere ein debatt om Noregs internasjonale engasjement generelt, og kva for rolle Noreg kan og bør spele når det gjeld internasjonalt urfolkssamarbeid
- finne ut meir om plasseringa til urfolk i FN-systemet (Permanent forum for urfolk), og om korleis FN integrerer folk som ikkje er organisert som ein nasjonalstat
- arbeide med dei internasjonale konvensjonane/deklarasjonane som Noreg har ratifisert eller er involvert i, mellom anna finne ut kor mange land det er som har ratifisert ILO K-169
- arrangere ein quiz om emnet

Kompetansemål på tvers

Kompetansemålet kan ein sjå i samanheng med kompetansemål etter 7. årssteget:

samfunnsfag, hovudområde *samfunnskunnskap*

- gjere greie for hovudtrekk ved samiske samfunn i dag

samfunnsfag, hovudområde *historie*

- fortelje om sentrale trekk ved kulturen og levemåten til samane frå vikingtida til slutten av dansketida, og om forholdet deira til statane på Nordkalotten i denne perioden

KRL, hovedområde *filosofi og etikk*

- drøfte noen verdspørsmål som den samiske urbefolkningen er opptatt av i vår tid

Samfunnsfag etter 10. årssteget

Kompetansemål etter 10. årssteget,
hovudområde *historie*

Mål for opplæringa er at eleven skal kunne

- presentere hovudtrekk ved historia og kulturen til samane frå dansketida til i dag, og drøfte forholdet deira til storsamfunnet

Frå fornorskingspolitikk til samiske rettar

I perioden frå slutten av dansketida på byrjinga av 1800-talet og opp til i dag, har samane i Noreg opplevd skiftande politikk frå storsamfunnet. Kva som har skjedd i det samiske samfunnet, må ein sjå i relasjon til politikken til norske styresmakter overfor dei som er eit anna folk enn den norske folkegruppa. Etter brotet med Danmark på byrjinga av 1800-talet skulle den norske staten byggjast, og framveksten av norsk nasjonalisme var sterk. Fornorskingspolitikken, som hadde som mål å assimilere samane inn i den norske kulturen, begynte for fullt frå midten av 1800-talet. Eit av verkemidla som vart brukt, var skoleverket.

Etter andre verdskrigen vart det eit skifte i dette, og i samsvar med internasjonale straumdrag, nedfelt i FNs menneskerettserklæring, endra òg styresmaktene sin politikk. Framveksten av samepolitiske organisasjonar begynte, og stadig fleire samiske rettar i etterkrigstida har skjedd i eit samspel mellom samiske politikarar og norske styresmakter.

(Sjå også kapittel 2: Samene i Norge: Kultur, folk og samfunn, side 20–22 og kapittel 3 Samisk innhold i norsk side 54–60.)

Idear til elevaktivitetar

- undersøkje korleis det samiske samfunnet har endra seg på grunn av politikken i majoritetssamfunna
- arbeide med desse tema (sjå kapittel 2):
 - Kva er eit urfolk?
 - Kva er skilnaden på urfolk og minoritetar?
 - Kvar er Sameland?
 - Kva er det historiske busetjingsområdet til samane?
 - Kven er same? Det er mange definisjonar på dette
- lage ei tidslinje og skrive inn dei viktigaste historiske hendingane
- besøkje den interaktive utstillinga Sápmi – ein nasjon blir til på www.sapmi.uit.no
- arrangere ein quiz med spørsmål frå emnet

Kompetansemål på tvers

Kompetansemålet kan ein sjå i samanheng med kompetansemål etter 10. årssteget:

samfunnsfag, hovudområde *samfunnskunnskap*

- forklare kva haldningar og fordommar er og drøfte moglegheiter og utfordringar i fleirkulturelle samfunn
- gjere greie for politiske institusjonar i Noreg og samanlikne dei med institusjonar i andre land
- forklare kvifor kultur ikkje er medfødd, og gjere greie for og analysere kulturelle variasjonar

KRL, hovedområde *kristendom*

- gi en presentasjon av læstadianisme og samisk kirkeliv

norsk, hovedområde *språk og kultur*

- gjøre rede for hvordan samfunnsforhold, verdier og tenkemåter framstilles i oversatte tekster fra samisk og andre språk
- gjøre rede for rettigheter i forbindelse med samisk språk og om utbredelsen av de samiske språkene i Norge, Sverige, Finland og Russland

Samfunnsfag i vidaregåande opplæring

Kompetansemål etter Vg1/Vg2,
hovudområde *politikk og demokrati*

Mål for opplæringa er at eleven skal kunne

- gjere greie for styreforma og dei viktigaste politiske styringsorgana i Noreg og drøfte fleirtalsdemokratiet i forhold til urfolk og minoritetar

Sametinget

Ein viktig del av grunngevinga for at det var nødvendig at samane skulle få sitt eige folkevalde organ, Sametinget, er at samane er i ein konstant politisk mindretalsposisjon, og derfor ikkje når fram i ordinære demokratiske organ bygde på fleirtalsdemokrati. Derfor har samane si eiga stemme gjennom Sametinget. Dette inneber ikkje at alle representantane i Sametinget er innbyrdes einige til ei kvar tid, men at det er ein samisk politisk prosess som ligg til grunn for vedtak som blir gjorde.

Sametinget i Norge – samenes folkevalgte organ

(fra Kompetansesenteret for urfolks rettigheter, <http://www.galdu.org>)

Sametinget er et selvstendig folkevalgt organ, og er det representative talerøret for samene i Norge. Representantene velges av og blant samene i hele landet. Fundamentet for Sametinget finnes i Samelovens paragraf 1–2, som slår fast at samene skal ha sitt folkevalgte Sameting valgt av og blant samer i Norge. Etableringen av Sametinget er et sentralt element i oppfyllelsen av Grunnlovens paragraf 110a som ble vedtatt av Stortinget 21. april 1988. Grunnlovens paragraf 110a slår fast at «Det paaligger Statens Myndigheter at lægge Forholdene til Rette for at den samiske Folkegruppe kan sikre og utvikle sit Sprog, sin Kultur og sit Samfundsliv.»

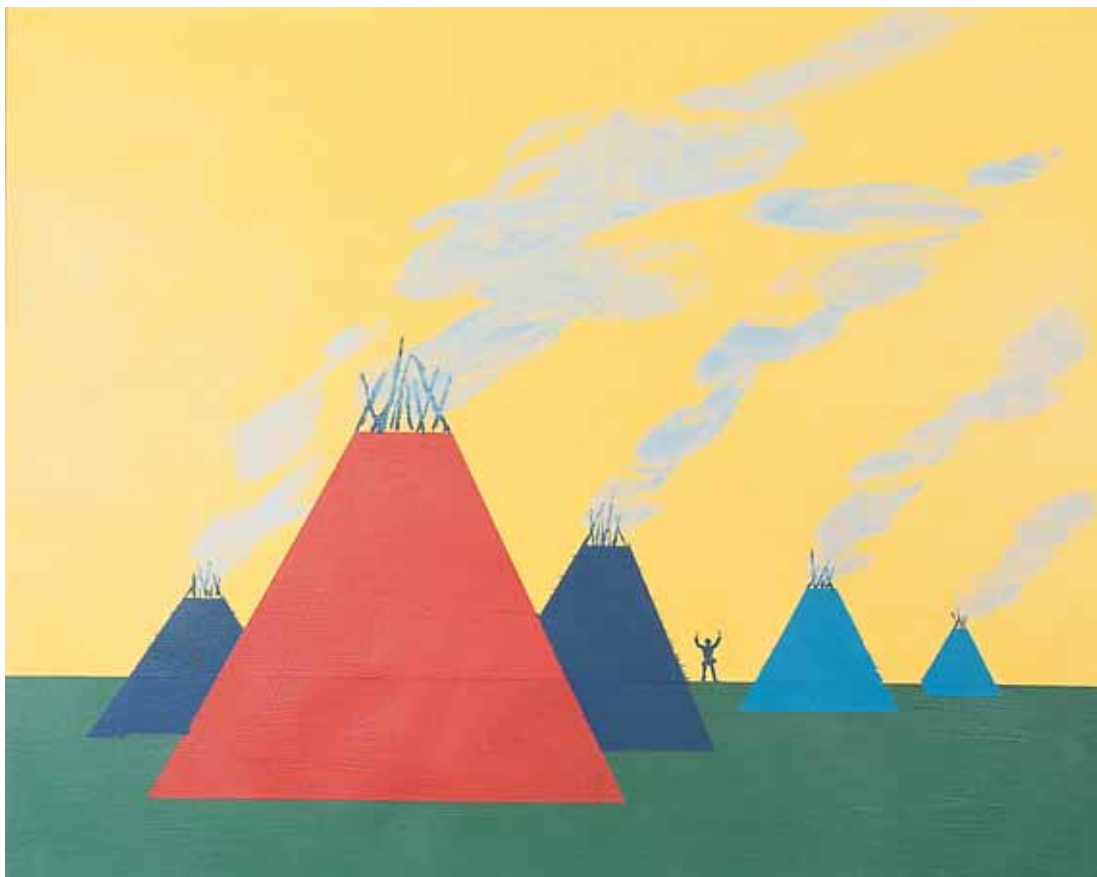
Arbeidsområdet for Sametinget er alle saker som Sametinget mener særlig angår den samiske folkegruppen. Sametinget som folkevalgt organ har 43 representanter (utvidet i 2005 fra 39) valgt av og blant samer på basis av et samemantall. Landet er inndelt i 13 valgkretser. Valg til Sametinget holdes hvert fjerde år samtidig med stortingsvalget. Sametinget samles fire ganger i året. Mellom samlingene har Sametingsrådet ansvaret for Sametingets virksomhet. Presidenten og rådets medlemmer velges av og

blant Sametingets representanter. Forøvrig er Sametingets representanter fordelt på flere fagkomiteer som hver ivaretar saker som vedkommer deres fagområder.

Virksomheten til Sametinget er tosidig: (1) tjene som samenes folkevalgte organ og fremme politiske initiativ og (2) ta seg av forvaltningsoppgaver som nasjonale myndigheter eller gitte lover har delegert til Sametinget. Som politisk organ arbeider Sametinget med de saker som tinget selv mener er av særlig interesse for det samiske folket. Sametinget initierer og gjør sitt syn gjeldende i alle saker som er relevante for dets virksomhet.

Den norske stat bevilger midler til Sametingets virksomhet slik at det kan oppfylle sine oppgaver. Bevilgningene kommer over flere departements budsjetter. I regjeringen har Arbeids- og inkluderingsdepartementet ansvaret for samiske saker. Det er også Arbeids- og inkluderingsdepartementet som har ansvaret overfor Stortinget om Sametingets bruk av midler, og kan be om rapporter om bruken av Sametingets midler. Sametinget fordeler midler etter sine egne prioriteringer.

Sametingets virksomhet som politisk organ er under stadig utvikling, det samme gjelder norske myndigheters utforming av sin samepolitikk. Relasjonen mellom Sametinget og norske myndigheter er også et felt som kontinuerlig utformes. Det henvises derfor til kilder og litteratur nedenfor for å være informert om den dagsaktuelle situasjonen.

Trygve Lund Guttormsen, «Sametinget holder sitt plenum langt utenfor Karasjok. Det er ...» 1993

Idear til elevaktivitetar

- finne ut kva for politikarar som sit i Sametinget frå den av Sametingets valkrinsar som skolen ligg i
- intervju ein av representantane i Sametinget og finne ut om det partipolitiske mangfaldet og kva for saksområde Sametinget er oppteke av
- finne likskap og skilnader mellom Noreg, Sverige og Finland, og mellom sametinga i desse landa
- finne ut meir om Sametinget og politiske forhold som gjeld samar på www.galdu.org
- undersøkje skilnaden på urfolksrettar og minoritetsrettar, sjå St.meld. nr. 55 (2000–2001) Om samepolitikken

Kompetansemål på tvers

Kompetansemålet kan ein sjå i samanheng med kompetansemål etter Vg1/Vg2:

samfunnsfag, hovudområde *kultur*

- presentere hovudtrekk ved samisk kultur i dag og reflektere over kva det vil seie å vere urfolk

samfunnsfag, hovudområde *internasjonale forhold*

- gjere greie for FNs arbeid med fred og menneskerettar og forklare FNs rolle i det internasjonale arbeidet for urfolk

Kompetansemål etter Vg1/Vg2, hovudområde *kultur*

Mål for opplæringa er at eleven skal kunne

- presentere hovudtrekk ved samisk kultur i dag og reflektere over kva det vil seie å vere urfolk

Samisk kultur i dag

Sjå kompetansemål i samfunnsfag etter 7. årssteget under hovudområdet samfunnskunnskap side 78–79. Sjå også kapittel 2, side 9 og 21–22.

Idear til elevaktivitetar

Sjå idear til elevaktivitetar frå 7. årssteget side 78–79.

Kompetansemål på tvers

Kompetansemålet kan ein sjå i samanheng med kompetansemål etter Vg1/Vg2:

samfunnsfag, hovudområde *politikk og demokrati*

- gjere greie for styreforma og dei viktigaste politiske styringsorgana i Noreg og drøfte fleirtalsdemokratiet i forhold til urfolk og minoritetar

samfunnsfag, hovudområde *internasjonale forhold*

- gjere greie for FN's arbeid med fred og menneskerettar og forklare FN's rolle i det internasjonale arbeidet for urfolk

Kompetansemålet kan ein òg sjå i samanheng med kompetansemål etter 7. årssteget:

KRL, hovedområde *filosofi og etikk*

- drøfte noen verdispørsmål som den samiske urbefolkningen er opptatt av i vår tid

Kompetansemål etter Vg1/Vg2, hovudområde *internasjonale forhold*

Mål for opplæringa er at eleven skal kunne

- gjere greie for FNs arbeid med fred og menneskerettar og forklare FNs rolle i det internasjonale arbeidet for urfolk

FNs arbeid for urfolk

FN består av mange ulike særorganisasjonar, og urfolksspørsmål blir tekne opp og behandla på mange ulike måtar i FN-systemet.

I 1982 oppnemnde FN ei arbeidsgruppe for urfolksspørsmål. Ho skulle rette søkjelyset på situasjonen til urfolk verda over. Urfolksrepresentantar fekk møterett i dette forumet, og det vart derfor ein viktig internasjonal politisk arena for urfolk. Arbeidsgruppa har lagt fram eit utkast til ei FN-erklæring om rettane til urfolk. Utkastet inneheld ei rekkje ordningar som utelukkande gjeld for urfolk, og det er derfor unikt i FN-sammenheng.

1995–2004 var FNs første urfolkstiår, og 2005–2014 er FNs andre urfolkstiår. FNs mål med å erklære eigne urfolkstiår er å styrkje det internasjonale samarbeidet og finne løysingar på problem som urfolk opplever innan område som menneskerettar, miljø, utvikling, utdanning og helse.

I 2001 utnemnde FN ein spesialrapportør for urfolk, Rodolfo Stavenhagen frå Mexico. Han skal hente inn informasjon frå statar og urfolk og rapportere til FN om situasjonen for urfolk verda over.

I 2002 vart det første møtet i FNs permanente forum for urfolk halde i New York. Forumet består av 16 representantar: 8 frå FNs medlemsstatar og 8 som representerer urfolk verda over. Den første leiaren i forumet var frå Noreg, tidlegare president i Sametinget, professor Ole Henrik Magga. Forumet skal behandle saker som gjeld verdas urfolk.

ILO – the International Labour Organization – er ein av særorganisasjonane i FN. ILO har lenge jobba med urfolksspørsmål, og organisasjonen har utarbeidd og fekk i 1989 vedteke den einaste internasjonale konvensjonen som utelukkande handlar om urfolk: ILO-konvensjon nr. 169 om urbefolkningar og stammefolk i sjølvstendige statar.

UNESCO er FNs organisasjon for utdanning, vitenskap og kultur. UNESCO er engasjert i urfolksspørsmål på ei rad område, mellom anna utdanning og kulturarv. I FNs verdskommisjon for kultur og utvikling sat professor Ole Henrik Magga som medlem. Den norske UNESCO-kommisjonen har ein samisk representant etter forslag frå Sametinget.

(Sjå også under kompetansemål etter 7. årssteget, hovudområde samfunnskunnskap side 80–82.)

Idear til elevaktivitetar

Sjå 7. årssteget, samfunnskunnskap side 82.

Kompetansemål på tvers

Kompetansemålet kan ein sjå i samanheng med kompetansemål etter Vg1/Vg2:

samfunnsfag, hovudområde *kultur*

- presentere hovudtrekk ved samisk kultur i dag og reflektere over kva det vil seie å vere urfolk

samfunnsfag, hovudområde *politikk og demokrati*

- gjere greie for styreforma og dei viktigaste politiske styringsorgana i Noreg og drøfte fleirtalsdemokratiet i forhold til urfolk og minoritetar

Kompetansemålet kan ein òg sjå i samanheng med kompetansemål etter 10. årssteget:

samfunnsfag, hovudområde *samfunnskunnskap*

- forklare kva haldningar og fordommar er og drøfte moglegheiter og utfordringar i fleirkulturelle samfunn
- gjere greie for politiske institusjonar i Noreg og samanlikne dei med institusjonar i andre land
- forklare kvifor kultur ikkje er medfødd, og gjere greie for og analysere kulturelle variasjonar

Geografi i vidaregåande opplæring

Kompetansemål etter Vg1/Vg2, hovudområde
ressursar og næringsverksemd

Mål for opplæringa er at eleven skal kunne

- drøfte miljøkonsekvensar i norske og samiske samfunn av bruk og inngrep i naturområde

Samisk miljøperspektiv

I boka *Sápmi – samisk perspektiv, en idébok för undervisning* (Andersson 1994:62), er det gjort greie for eit samisk miljøperspektiv. Der blir det lagt vekt på at elevane skal utvikle kunnskapar om grenser og vilkår for naturressursane. Innsikt i prosessar som formar og forandrar naturlandskap til kulturlandskap kan medverke til ei betre felles forståing for korleis menneska påverkar desse prosessane, og kva konsekvensane av ulike former for bruk kan vere.

Tradisjonelle samiske næringar er jakt, fiske, reindrift og jordbruk. Desse næringane er fleirbruksnæringar, der jakt, sanking, utmarksbruk og duodji inngår. Frå gammalt av har det vorte vanleg med kombinasjonar av dei ulike næringane jordbruk, fiske, reindrift og utmarksbruk, der ein kan ha ulik vektlegging og ulike variasjonar i forhold til kva som kan kallast hovudressursen. I dag har samfunnsendringar skapt nye vilkår for fleirbruksnæringar som gjer det vanskeleg å halde på denne forma for bruk på annan måte enn til privat bruk og fritidsbruk. Næringsverksemda er blitt meir og meir spesialisert. Samfunnsendringane har ført til endringar i naturmiljøet på grunn av spesialisert skogsdrift, vasskraftutbygging, fritidshytter, fritidsbasert jakt og fiske, industriutbygging, gruvedrift, vindmølleparkar og andre former for naturinngrep. Dette har òg endra vilkåra for den fleirbruksbaserte naturressursutnyttinga som ligg til grunn for naturbruken i samiske næringar. Andre forhold som har medverka til endringar i naturgrunlaget for samisk kultur, er føresegner, lover og forskrifter som regulerer privat bruk og næringsmessig utnytting av naturen.

Internasjonale konvensjonar som skal verne urfolkskultur, og andre konvensjonar som skal verne biologisk mangfald, kan komme i motsetningsforhold til kvarandre. Det finst tilfelle der vern av naturen hindrar urfolk i å vidareføre eller halde ved like sin kultur når han er basert på naturressursutnytting (Andersson 1994:62).

Idear til elevaktivitetar

- bruke Internett til å finne ut om ulike miljøspørsmål og vedtak som gjeld samar (utbygginga av Alta-vassdraget, Finnmarkslova, vindmølleparkar)
- finne ut kva for inngrep og kva for form for bruk som er mest trugande for naturmiljøet i samiske område, og korleis dette påverkar samisk kultur
- undersøkje kva for dyrearter som har størst sjanse til å overleve og tilpasse seg dei endringane som kjem på grunn av bruk og inngrep i naturmiljøet i samiske område
- lage oversikter/faktaark/veggplakatar/digitale framstillingar av kva som er ei berekraftig utvikling innanfor reindriftsnæringa
- ta utgangspunkt i *NOU 1997:4. Naturgrunnlaget for samisk kultur* og arbeide med desse spørsmåla:
 - Kva er dei mest alvorlege miljøkonsekvensane ved bruk av og inngrep i naturområde i samiske samfunn?
 - Kva for utfordringar gir dette for næringsutøvarar, fritidsbrukarar og styresmakter?
 - Kva gjer samiske samfunnsinstitusjonar og organisasjonar for å dempe skadane eller å motverke desse endringane?
 - Kva for miljøfaktorar er mest synlege, og kva for faktorar er skjulte eller minst synlege, men likevel alvorlege for naturmiljøet?
- sjå på følgjene av overfiske i havet og fjordane i samiske område, og finne ut korleis ulike fiskereiskap og store båtar har påverka fiskebestanden i fjordane og langs kysten i sentrale samiske område
- drøfte årsaker til den aukande rovdyrbestanden, kva for konsekvensar det har for naturmiljøet og for samiske naturbaserte næringar som sauehald og reindrift
 - Kva gjer styresmaktene for å bøte på skadeverknadene av overfiske og av den aukande rovdyrbestanden i havet og på land?
 - Kva for interessegrupper eller rettshavarar i det samiske samfunnet må først og fremst bere følgjene av naturinngrep?

*Hans Ragnar Mathisen
«Guolassteaddji», tresnitt, 1992.*

Historie i vidaregåande opplæring

Kompetansemål etter Vg2,
hovedområde *samfunn og mennesker i tid*

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- gjøre rede for sentrale trekk ved samisk historie og diskutere samenes forhold til stater med samisk bosetning fram til omkring 1850

Bakgrunnsstoff

Sjå bakgrunnsstoff knytt til kompetansemål i samfunnsfag etter 4., 7. og 10. årssteg under hovudområdet historie. Kompetansemåla omhandlar ulike periodar i samisk historie og kan tilpassast undervisninga på gjeldande årssteg. Sjå også kapittel 2 side 9–25 og kapittel 5 side 111–112.

Kautokeino-opprøret 1852

På midten av 1800-talet var det eit valdeleg opprør i Kautokeino. Teksten under er skriven av Roald E. Kristiansen ved Universitetet i Tromsø og er basert på ei førelesing ved Høgskolen i Bodø i september 1999. Teksten omhandlar Kautokeino-opprøret og sosiale, rettslige og religiøse tilhøve som låg til grunn for det blodige opprøret.

Uttrykket «Kautokeino-opprøret» brukes om den hendelsen som fant sted mandag, den 8. november 1852. En gruppe samer gjorde opprør mot den ikke-samiske gruppen som bodde i Kautokeino, dvs. handelsmannen Carl Johan Ruth, lensmann Lars Lohan Bucht, og den nylig ankomne presten Fredrik W. Hvoslef. De to førstnevnte ble drept, mens presten og hans husfolk ble pisket (med unntak av hans gravide kone). Handelsmannens hus ble dessuten brent ned til grunnen.

Opprørerne besto av en gruppe på ca. 35 samer som hadde slått seg sammen til en stor-siida, anført av Mons Somby (27 år) og Aslak Hætta (28 år). Sammen med Ellen Skum (25 år), Lars Hætta (18 år) og Henrik Skum (20 år) ble de dømt til døden i den påfølgende rettssaken, men de tre siste ble senere benådet og fikk livsvarig straffarbeid sammen med 8 andre personer (4 menn og 4 kvinner). Ytterligere 15 personer fikk straff fra noen få dager og opp til 12 år. Tre personer døde før eller under rettsaken, og fire personer ble frifunnet.

Hendelsesforløpet var i korte trekk som følger: Om morgenen den 8. november dro medlemmene av siidaen til Kautokeino kirkested der de overfalt og drepte handelsmann og lensmann, samt pisket presten og flere andre for å tvinge dem til å omvende seg og slutte seg til deres tro. Etter en hard kamp ble opprørerne overmannet av andre samer og senere ført til Alta.

Bakgrunnen for opprøret er komplisert og omfatter flere forhold. Opprørerne var motivert til sine handlinger av religiøs overbevisning. De var i utgangspunktet inspirert av læstadiansk kristendom, men hadde sine egne overbevisninger som avvek til dels sterkt fra den forkynnelsen som Lars Levi Læstadius selv sto for. De anså seg selv for å være «hellige» mennesker uten synd som handlet på Guds vegne overfor ubotferdige og ugudelige mennesker. I sine uttalelser betegnet de endog seg selv som «Gud» eller som «Guds Sønn»

Det var ikke bare de selv som gruppe som var sterkt grepet av læstadiansk tro. Også de øvrige samene i Kautokeino var preget av den læstadianske vekkelsen, men de fleste mente at Somby / Hætta-gruppen hadde gått altfor langt i sine egne tolkninger av troen. Den religiøse vekkelsen opererte med et klart fiendebilde. Imot undertrykkelsen av det samiske folket sto de nasjonale folkenes representanter med øvrigheten i spissen. I Kautokeino gjaldt dette først og fremst handelsmannen som handlet med brennevin på en slik måte at både enkeltpersoner og samfunnet som helhet ble sterkt skadelidende. Den nylig utnevnte lensmannen gikk dessuten frem på en slik voldsom måte at det skapte skarpe reaksjoner i lokalsamfunnet. Han hadde også et dårlig rykte i og med at han tidligere var blitt avsatt som lensmann i Øvre Torneå i Sverige på grunn av underslag, og hadde flyktet derfra for å unngå straff.

Den kirkelige betjening av Kautokeino hadde i flere ti-år vært meget mangelfull med kun kortvarige og sporadiske besøk av presten. Da biskopen i den kritiske tiden like før opprøret sendte N.V. Stockfleth til Kautokeino, gikk denne frem på en måte som i ettertid har blitt betegnet som særdeles uklok. Den bidro ganske sikkert til å fremprovosere ytterligere negative reaksjoner.

Sist, men ikke minst, må man for å forstå bakgrunnen for opprøret, også ha i minnet den episoden som fant sted under konfirmasjonen i Skjervøy kirke sommeren året før. Dette førte til arrestasjoner og dom i februar 1852 der 22 tiltalte ble dømt. Alle de dømte ble dessuten holdt økonomisk ansvarlig for rettssaken, noe som førte til direkte økonomisk ruin for flere. De økonomiske forholdene for reindriftssamene ble ytterligere forverret ved at den finsk-russiske grensen ble stengt 15. september 1852, noe som forhindret norske reindriftssamer å flytte sine rein til de vinterbeiter man i generasjoner hadde brukt på finsk side. Grensestengningen førte til stor usikkerhet i reindriftsmiljøet om hvordan man etter denne tid skulle fordele områdene der reinen kunne beite vinterstid, og man regnet med til dels betydelige omstillingsproblemer.

Skjematisk kan en ta med de viktigste faktorer i følgende oversikt:

Sosiale forhold

Brennevinshandelen skapte store sosiale problemer

Provoserende fremferd av øvrighetens representanter

Rettslige forhold

Økonomisk usikkerhet for de domfelte i Skjervøysaken

Usikker fremtid om tilgjengelig vinterbeite i Finland

Religiøse forhold

Radikalpietistiske krav om sinnsendring og ny livsførsel

Endetidsforventninger og individuelle åpenbaringer

Idear til elevaktiviteter

Sjå idear etter 7. og 10. årssteget.

Kompetansemål på tvers

Kompetansemålet kan ein sjå i samanheng med kompetansemål etter Vg3:

historie, hovudområde *samfunn og mennesker i tid*

- drøfte hvordan nasjonalstaten har skapt nasjonal og kulturell samhörighet, men også konflikter og undertrykkelse

Kompetansemålet kan ein òg sjå i samanheng med desse kompetansemåla:

samfunnsfag etter 4. årssteget, hovudområde *historie*

- fortelje om samane, urfolket i Noreg, og om sentrale trekk ved kulturen og levekåra til samane fram til vikingtida

samfunnsfag etter 7. årssteget, hovudområde *historie*

- fortelje om sentrale trekk ved kulturen og levekåra til samane frå vikingtida til slutten av dansketida, og om forholdet deira til statane på Nordkalotten i denne perioden

Kompetansemål etter Vg3, hovedområde *samfunn og mennesker i tid*

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- gjøre rede for den norske nasjonalstatens politikk overfor urfolk, nasjonale og etniske minoriteter på 1800- og 1900-tallet, og diskutere noen konsekvenser av denne politikken

Bakgrunnsstoff

Sjå bakgrunnsstoff knytt til kompetansemål i samfunnsfag etter 4., 7. og 10. årssteget, under hovudområde historie. Kompetansemåla omhandlar ulike periodar i samisk historie og kan tilpassast undervisninga på gjeldande årssteg. Sjå også kompetansemålet etter Vg2, hovudområde samfunn og mennesker i tid, og teksten om Kautokeino-opprøret.

Idear til elevaktivitetar

Sjå idear etter 7. og 10. årssteget.

Kompetansemål på tvers

Kompetansemålet kan ein sjå i samanheng med kompetansemål etter Vg3:

norsk, hovedområde *språk og kultur*

- samtale om utviklingen av samisk språk og kultur i lys av norsk språk- og fornorskingspolitikk

Kompetansemålet kan ein òg sjå i samanheng med kompetansemål etter 10. årssteget:

samfunnsfag, hovedområde *historie*

- presentere hovudtrekk ved historia og kulturen til samane frå dansketida til i dag, og drøfte forholdet deira til storsamfunnet

Kjelder og litteratur i samfunnsfag, historie og geografi

Etter 4. årssteget

Historie

Berg, B (mfl.) (2003): *Samisk kulturkunnskap*. Nesbru: Vett&Viten AS

Hansen, L. I. & Olsen, B. (2004): *Samenes historie fram til 1750*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag

Hætta, O. M. (2002): *SAMENE – Nordkalottens urfolk*. Kristiansand S: Høyskoleforlaget

Kristiansen, R. (2005): *Samisk religion og læstadianisme*. Bergen: Fagbokforlaget

Myrvoll, M. (1999): *SAMENE – ett folk i fire land. Samisk innhold i læreplanverket – en ressursbok for lærere i grunnskolen*. Samisk utdanningsråd. Kautokeino.

Solbakk, J. T. (red) (2004): *SAMENE – en håndbok*. Davvi Girji OS. Karasjok

St.meld. nr. 55 (2000-2001) Om samepolitikken, kapittel 2 *Samisk og norsk historie – noen historiske momenter*

Tveterås, F., Arntsen, T., Jernsletten, R. (2002): *Samisk kunst- og kulturhistorie*. Nesbru: Vett&Viten AS

Gáldu – Kompetansesenteret for urfolks rettigheter: www.galdu.com

Vi er samer – En introduksjon til samiske forhold i Norge, faktaark og filmer om for eksempel *Samer – et folk i fire land*, *Flagget og samefolkets dag*, *Språk*, *Det skigående folket* (film om eldre historie)

Karasjok kommune. Samiske tradisjoner og språk: www.karasjok.kommune.no

Sametinget. Samisk nasjonaldag: www.samediggi.no

Samiske veivisere. Samefolkets dag, samefolkets sang og flagg – om samene: www.infonuorra.no

Samiske veivisere: www.infonuorra.no

Samiske Veivisere er et prosjekt som har som formål å gi informasjon om samer og samiske forhold på landsdekkende nivå i Norge. Tre samiske ungdommer, fra sør-, lule- og nordsamisk område reiser rundt og formidler kunnskaper om samisk kultur, historie, språk og samfunnsliv. Prosjektet administreres av Samisk høgskole, og er igangsatt av Arbeids- og inkluderingsdepartementet (AID).

Skånland videregående skoles nettbaserte læringsressurs i samisk historie: <http://troms.skolekom.no/%7Eearnfinn.olsen@skanland.vgs.no/startside.htm>

Várjjat Sámi Musea/Varanger Samiske Museum: Under *Utstillinger*, *Sørsamene* finnes artikler bl.a. om eldre samisk historie: www.varjjat.org

Etter 7. årssteget

Historie

Berg, B (mfl.) (2003): *Samisk kulturkunnskap*. Nesbru: Vett&Viten AS

Hansen, L. I & Olsen, B (2004): *Samenes historie fram til 1750*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag

Hætta, O. M. (2002): *SAMENE – Nordkalottens urfolk*. Kristiansand S: Høyskoleforlaget

Kristiansen, R. (2005): *Samisk religion og læstadianisme*. Bergen: Fagbokforlaget

Myrvoll, M. (1999): *SAMENE – ett folk i fire land. Samisk innhold i læreplanverket – en ressursbok for lærere i grunnskolen*. Samisk utdanningsråd. Kautokeino.

Solbakk, J. T. (red) (2004): *SAMENE – en håndbok*. Davvi Girji OS. Karasjok

St.meld. nr. 55 (2000-2001) Om samepolitikken, kapittel 2 *Samisk og norsk historie – noen historiske momenter*

Tveterås, F., Arntsen, T., Jernsletten, R. (2002): *Samisk kunst- og kulturhistorie*. Nesbru: Vett&Viten AS

Gáldu – Kompetansesenteret for urfolks rettigheter: www.galdu.com

Under *Vi er samer* finnes faktaark og filmer som en introduksjon til samiske forhold i Norge, for eksempel *Samer – et folk i fire land*, *Flagget og samefolkets dag*, *Språk*, *Det skigående folket* (film om eldre historie)

Sametinget. Om bl.a. samisk nasjonaldag: www.samediggi.no

Samiske veivisere. Samefolkets dag – om samene: www.infonuorra.no

Samiske Veivisere er et prosjekt som har som formål å gi informasjon om samer og samiske forhold på landsdekkende nivå i Norge. Tre samiske ungdommer, fra sør-, lule- og nordsamisk område reiser rundt og formidler kunnskaper om samisk kultur, historie, språk og samfunnsliv. Prosjektet administreres av Samisk høyskole, og er igangsatt av Arbeids- og inkluderingsdepartementet (AID).

Samisk historie. Guri og Heaika Skum: www.skumonline.net

Skånland videregående skoles nettbaserte læringsressurs i samisk historie: <http://troms.skolekom.no/%7EEarnfinn.olsen@skanland.vgs.no/startside.htm>

Várjjat Sámi Musea/Varanger Samiske Museum: www.varjjat.org

Under *Utstillinger*, *Sørsamene* finnes artikler bl.a. om eldre samisk historie:

Geografi

Samiske stedsnavn i Statens kartverk: www.statkart.no

Samiske stedsnavn: www2.skolenettet.no/html/met/samiskeforh/sf_13.html

Samiske stedsnavn i Norge: www.geocities.com/Athens/9479/sami-no.html

Samfunnskunnskap

Berg, B (mfl.) (2003): *Samisk kulturkunnskap*. Nesbru: Vett&Viten AS

Hansen, L. I & Olsen, B (2004): *Samenes historie fram til 1750*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag

Hætta, O. M. (2002): *SAMENE – Nordkalottens urfolk*. Kristiansand S: Høyskoleforlaget

Myrvoll, M. (1999): *SAMENE – ett folk i fire land. Samisk innhold i læreplanverket – en ressursbok for lærere i grunnskolen*. Samisk utdanningsråd. Kautokeino.

Solbakk, J. T. (red) (2004): *SAMENE – en håndbok*. Davvi Girji OS. Karasjok

St.meld. nr. 55 (2000-2001) Om samepolitikken, kapittel 2 *Samisk og norsk historie – noen historiske momenter*

Tveterås, F., Arntsen, T., Jernsletten, R. (2002): *Samisk kunst- og kulturhistorie*. Nesbru: Vett&Viten AS

FNs erklæring om urfolks rettigheter: www.regjeringen.no

FNs permanente forum for urfolk: www.un.org/esa/socdev/unpfii/index.html

FNs permanente forum for urfolk: www.regjeringen.no

—

Gáldu – Kompetansesenteret for urfolks rettigheter: www.galdu.com

Informasjon fra regjeringen og departementene: www.regjeringen.no

ILO konvensjon nr. 169 om urbefolkninger og stammefolk i selvstendige stater: www.regjeringen.no/nb/dep/aid

Internasjonal konvensjon om politiske og sivile rettigheter: www.regjeringen.no/nb/dep/ud

Regjeringens samepolitikk: www.regjeringen.no/nb/dep/aid

Joikemaskin – lag en egen joik: <http://kampanj.samer.se>

Sametinget i Norge: www.samediggi.no

Sametinget i Sverige www.sametinget.se

Sametinget i Finland www.samediggi.fi

Samiske veivisere: www.infonuorra.no

Samiske Veivisere er et prosjekt som har som formål å gi informasjon om samer og samiske forhold på landsdekkende nivå i Norge. Tre samiske ungdommer, fra sør-, lule- og nordsamisk område reiser rundt og formidler kunnskaper om samisk kultur, historie, språk og samfunnsliv. Prosjektet administreres av Samisk høgskole, og er igangsatt av Arbeids- og inkluderingsdepartementet (AID).

Skånland videregående skoles nettbaserte læringsressurs i samisk historie: <http://troms.skolekom.no/%7Eearnfinn.olsen@skanland.vgs.no/startside.htm>

Tromsø Museum. *Utstillinga Sápmi – en nasjon blir til*: <http://sapmi.uit.no>

Etter 10. årssteget

Historie

Berg, B. (mfl.) (2003): *Samisk kulturkunnskap*. Nesbru: Vett&Viten AS

Hansen, L. I & Olsen, B. (2004): *Samenes historie fram til 1750*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag

Hætta, O. M. (2002): *SAMENE – Nordkalottens urfolk*. Kristiansand S: Høyskoleforlaget

Myrvoll, M. (1999): *SAMENE – ett folk i fire land. Samisk innhold i læreplanverket – en ressursbok for lærere i grunnskolen*. Samisk utdanningsråd. Kautokeino.

Solbakk, J. T. (red) (2004): *SAMENE – en håndbok*. Davvi Girji OS. Karasjok

St.meld. nr. 55 (2000-2001) Om samepolitikken, kapittel 2 *Samisk og norsk historie – noen historiske momenter*

Tveterås, F., Arntsen, T., Jernsletten, R. (2002): *Samisk kunst- og kulturhistorie*. Nesbru: Vett&Viten AS

—

Gáldu – Kompetansesenteret for urfolks rettigheter: www.galdu.com

Regjeringens samepolitikk: www.regjeringen.no/nb/dep/aid

Sametinget i Norge: www.samediggi.no

Sametinget i Sverige www.sametinget.se

Sametinget i Finland www.samediggi.fi

Samisk bibliografi fra Nasjonalbiblioteket: www.nb.no/baser/samisk

Samiske veivisere: www.infonuorra.no

Samiske Veivisere er et prosjekt som har som formål å gi informasjon om samer og samiske forhold på landsdekkende nivå i Norge. Tre samiske ungdommer, fra sør-, lule- og nordsamisk område reiser rundt og formidler kunnskaper om samisk kultur, historie, språk og samfunnsliv. Prosjektet administreres av Samisk høyskole, og er igangsatt av Arbeids- og inkluderingsdepartementet (AID).

Samisk historie. Guri og Heaika Skum: www.skumonline.net

Senter for samiske studier. Universitetet i Tromsø: www.sami.uit.no

Skånland videregående skoles nettbaserte læringsressurs i samisk historie: <http://troms.skolekom.no/%7Eearnfinn.olsen@skanland.vgs.no/startside.htm>

Troms fylkesbibliotek. Kildeveileder i samisk bibliotekjeneste: <http://troms.kulturnett.no/bibliotek/samisk>

Tromsø Museum. Utstillinga Sápmi – en nasjon blir til: <http://sapmi.uit.no>

Samfunnsfag i vidaregåande opplæring

Arktisk Råd: www.arctic-council.org

Kompetansesenteret for urfolks rettigheter: Norge og internasjonale konvensjoner: www.galdu.org

Kompetansesenteret for urfolks rettigheter: Forslaget til Nordisk samekonvensjon: www.galdu.org

FNs erklæring om urfolks rettigheter: www.regjeringen.no

FNs permanente forum for urfolk: www.un.org/esa/socdev/unpfii/index.html

FNs permanente forum for urfolk: www.regjeringen.no

ILO konvensjon nr. 169 om urbefolkninger og stammefolk i selvstendige stater: www.regjeringen.no/nb/dep/aid

Internasjonal konvensjon om politiske og sivile rettigheter: www.regjeringen.no/nb/dep/ud

Kompetansesenteret for urfolks rettigheter: Internasjonalt fag- og formidlingssenter for reindrift: www.galdu.org

Nordisk samekonvensjon: www.regjeringen.no/nb/dep/aid

Samisk bibliografi fra Nasjonalbiblioteket: www.nb.no/baser/samisk

Samiske veivisere: www.infonuorra.no

Samiske Veivisere er et prosjekt som har som formål å gi informasjon om samer og samiske forhold på landsdekkende nivå i Norge. Tre samiske ungdommer, fra sør-, lule- og nordsamisk område reiser rundt og formidler kunnskaper om samisk kultur, historie, språk og samfunnsliv. Prosjektet administreres av Samisk høgskole, og er igangsatt av Arbeids- og inkluderingsdepartementet (AID).

Senter for samiske studier. Universitetet i Tromsø: www.sami.uit.no

St.meld. nr. 55 (2000-2001) Om samepolitikken, kapittel 2 *Samisk og norsk historie – noen historiske momenter*: www.regjeringen.no

St.meld. nr. 33 (2001-2002) Tilleggsmelding til St.meld. nr. 55 (2000–2001) Om samepolitikken: www.regjeringen.no

Troms fylkesbibliotek. Kildeveileder i samisk bibliotekjeneste:
<http://troms.kulturnett.no/bibliotek/samisk>

UNESCO: Indigenous peoples and education: <http://portal.unesco.org>

UNESCO: World heritage and indigenous people: <http://whc.unesco.org/whipcoe>

Verdenserklæringen om menneskerettighetene: www.unesco.no/generelt/unesco
(Se også kilder og litteratur etter 7. årstrinn, hovedområde *samfunnskunnskap*)

Geografi i vidaregåande opplæring

Andersson, G. (1994): *Sápmi – samisk perspektiv, en idébok för undervisning*. Stockholm: HLS Förlag

Hivand, A. A. og Hansen, H. H. (2000): *I hennes hus går tida rundt. I: «Áigi ii mana – dat boahhtá / Tida går ikke den kommer. Historier fra tre kvinneliv i Karasjok.»* Forlaget De 3 tre ans.

Jentoft, S. og Davis, A. (2003): *The Challenge and Promise of Indigenous Peoples Fishing Rights I*: Jentoft, S., Minde, H. og Nilsen, R. (2003): *Indigenous peoples. Resource Managements and Global Rights/The Sami case*. Eburon

NOU 1997:4. Naturgrunlaget for samisk kultur.

—

Arktisk Råd: www.acia.cicero.uio.no

Arktisk Råd: www.acia.uaf.edu

Det internasjonale polaråret: www.ip-ipy.org

Det internasjonale polaråret: www.polar.no/rapport

Det internasjonale polaråret: www.finnmark2007.com

Reindriftnytt, nr 2-juni 2005. 39.årgang: www.reindriftnytt.no

1) Artikkel: *Tunge inngrep i Midt-Troms* av Per Torbjørn Jystad. (side 6)

2) Artikkel *Vindkraft kan bli etterfulgt av fullføring* av Per Torbjørn Jystad (side 48-49)

3) Artikkel *Reindriften har også en «historie»* (side 47)

Samisk bibliografi fra Nasjonalbiblioteket: www.nb.no/baser/samisk

Senter for samiske studier. Universitetet i Tromsø: www.sami.uit.no

Troms fylkesbibliotek. Kildeveileder i samisk bibliotekstjeneste:
<http://troms.kulturnett.no/bibliotek/samisk>

Historie i videregående opplæring

Berg, B. (mfl.) (2003): Samisk kulturkunnskap. Nesbru: Vett&Viten AS

Hansen, L. I. & Olsen, B. (2004): *Samenes historie fram til 1750*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag

Hætta, O. M. (2002): *SAMENE – Nordkalottens urfolk*. Kristiansand S: Høgskoleforlaget

Kristiansen, R. (2005): *Samisk religion og læstadianisme*. Bergen: Fagbokforlaget

Myrvoll, M. (1999): *SAMENE – ett folk i fire land. Samisk innhold i læreplanverket – en ressursbok for lærere i grunnskolen*. Samisk utdanningsråd. Kautokeino.

Solbakk, J. T. (red) (2004): *SAMENE – en håndbok*. Davvi Girji OS. Karasjok

St.meld. nr. 55 (2000-2001) Om samepolitikken, kapittel 2 *Samisk og norsk historie – noen historiske momenter*

Tveterås, F., Arntsen, T., Jernsletten, R. (2002): *Samisk kunst- og kulturhistorie*. Nesbru: Vett&Viten AS

Gáldu – Kompetansesenteret for urfolks rettigheter. www.galdu.com

Vi er samer – En introduksjon til samiske forhold i Norge, faktaark og filmer

Kautokeino-opprøret 1852. En forelesning av Kristiansen, R. (1999):
www.love.is/roald/kautokeino1852.htm

Regjeringens samepolitikk: www.regjeringen.no/nb/dep/aid

Sametinget i Norge: www.samediggi.no

Sametinget i Sverige: www.sametinget.se/

Sametinget i Finland: www.samediggi.fi/

Samisk bibliografi fra Nasjonalbiblioteket: www.nb.no/baser/samisk

Samiske veivisere: www.infonuorra.no

Samiske Veivisere er et prosjekt som har som formål å gi informasjon om samer og samiske forhold på landsdekkende nivå i Norge. Tre samiske ungdommer, fra sør-, lule- og nordsamisk område reiser rundt og formidler kunnskaper om samisk kultur, historie, språk og samfunnsliv. Prosjektet administreres av Samisk høgskole, og er igangsatt av Arbeids- og inkluderingsdepartementet (AID).

Samisk historie. Guri og Heaika Skum: www.skumonline.net

Senter for samiske studier. Universitetet i Tromsø: www.sami.uit.no

Skånland videregående skoles nettbaserte læringsressurs i samisk historie:
<http://troms.skolekom.no/%7Earnfinn.olsen@skanland.vgs.no/startside.htm>

Troms fylkesbibliotek. Kildeveileder i samisk bibliotekstjeneste:
<http://troms.kulturnett.no/bibliotek/samisk>

Tromsø Museum: Utstillinga Sápmi – en nasjon blir til <http://sapmi.uit.no/>

5

Samisk innhold i KRL og religion og etikk

KRL etter 4. årstrinn

Kompetansemål etter 4. årstrinn,
hovedområde *kristendom*

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- kjenne til kristen salmetradisjon og et utvalg sanger, også samiske

Samiske salmebøker

Høsten 2005 ble to samiske salmebøker utgitt: Sálbmagirji II for nordsamisk område og Julevsáme Sálmmagirjje for lulesamisk område. Dermed har samisk salmesang et godt grunnlag for å bli tatt vare på og videreformidlet til kommende generasjoner.

Sálbmagirji II har mange nye salmer som er oversatt fra norsk. Til sammen er det 411 salmer i boka.

Arbeidet med Julevsáme Sálmmagirjje har vært ledet fra Sverige. Salmeboka tar vare på salmetradisjonen både på norsk og svensk side av det lulesamiske området. Den nye salmeboka avløser salmeboka fra 1895 og inneholder 231 salmer.

Salmer på samisk og norsk

I 1997 kom det et offisielt tillegg til Norsk salmebok. Der finnes det eksempler på samiske salmer i tospråklig utgave.

De nordsamiske salmene nedenfor, en helt ny og en gammel, er begge oversatt til norsk, og dette gjør dem også tilgjengelige for norsktalende som ønsker å lære dem.

«Høyr den gode tidend»

Tekst: Ann Solveig Nystad. Oversatt til nynorsk av Arve Brunvoll (1996)

Melodi: Magnus Vuolab (1991)

Nr 274 i Salmer 1997. Verbum forlag. 3. oppl. (1998)

«Å Gud, velsigna desse to»

Tekst: Lars Hætta 1870. Oversatt til nynorsk av Arve Brunvoll (1996)

Melodi: Halvtan Nedrejord 1997

Nr 273, i Salmer 1997 Verbum forlag. 3. oppl. (1998)

Den lulesamiske salmen nedenfor har Inga Karlsen (født 1934) skrevet tekst og melodi til, og den ble utgitt i den lulesamiske salmeboka i 2005. Inntil denne salmeboka ble utgitt, har samene i det lulesamiske området og den læstadianske forsamlingen i Tysfjord brukt en samiskspråklig salmebok fra 1895, skrevet med gotiske bokstaver, der ikke alt var forståelig for dem som brukte den.

«Gulá muv ráhkálvísájt / Hør mine bønner, Herre»

Tekst: Inga Karlsen

Melodi: Inga Karlsen

Nr. 143 i Julevsáme sálmmagirje. Verbum förlag AB. Stockholm (2005)

Den sørsamiske salmen nedenfor finnes med en svensk tekst og melodi og i en versjon der den svenske teksten er oversatt til samisk. Det er satt en ny melodi til den samiske teksten som passer bedre til den samiske språkmelodien. Det er også mulig å synge den samiske melodien med svensk eller norsk tekst, som står i Norsk salmebok nr. 943.

«Biejjiem jih askem» / «Måne og sol»

Tekst: Britt Gerda Hallqvist (1973). Oversatt til sørsamisk: Anna Jakobsen / Bierna Bientie

Melodi: Frode Fjellheim (Dette er en ny melodi, som er forskjellig fra den som står i norsk salmebok)

Nr. 766, Sálbmagirji II.

Følgende salmer er eksempler fra nordsamiske miljøer på salmer der teksten er oversatt fra norsk eller andre språk. Numrene henviser til Norsk salmebok:

Nr. 272 *Hellig, Hellig, Hellig*

Nr. 241 *Der mange skal komme fra øst og fra vest*

Nr. 597 *Skriv deg Jesus på mitt hjerte*

Nr. 613 *Å la din ånd nå med oss være*

Salmene nedenfor er fra Julevsáme sálmmagirje, utgitt på Verbum förlag i 2005, og synges i lulesamiske miljøer:

Nr. 163 *Ingen er så trygg i fare*

Nr. 189 *Vær meg nær å Gud*

Nr. 161 *Blott en dag*

Kirken og kunststartene. Samisk kirke- og kulturliv

(Fra Kunsten å være kirke: om kirke, kunst og kultur. Kulturmelding for Den norske kirke utarbeidet av Norske kirkeakademier på oppdrag fra Kirkerådet. Del III.

<http://www.kirken.no/kulturmelding/Kapittel13.htm>)

Etter etableringen av Samisk kirkeråd (1992) har det blitt laget høymesseliturgi på sør- og nordsamisk, og det arbeides videre med andre liturgier. Det har vært drevet et kontinuerlig arbeid med utvikling av salmer på alle tre samiske språk. Samisk kirkeråd arbeider nå med en ny nordsamisk salmebok og et salmehefte på lulesamisk, utgitt gjennom et samarbeid mellom den svenske og norske kirken. De samiske salmebøkene inneholder for det meste salmer som er oversatt fra norsk eller finsk. Det er få salmer som har blitt til i og som speiler en samisk virkelighets- og trosforståelse. Samisk salmesang kan være en viktig bestanddel av gudstjenesten. Det er viktig å fokusere på melodi- og fremførelsesmåte i samisk salmesang, da det er mangelfull kunnskap om dette hos unge samer.

I sørsamiske områder har det vært et mål å innarbeide samiske musikktradisjoner som en integrert del av liturgi og gudstjenestefeiring. Joik uttrykker for mange samisk identitet på en spesielt sterk måte, og mange erfarer at det å bruke samiske musikktradisjoner i gudstjenestefeiringen gir en kobling mellom kulturuttrykk og tro som fremmer tilhørighet. For Den norske kirke som helhet vil det være en berikelse om det særegne ved samisk kristentro kan gis fullverdige musikalske og andre kunstneriske uttrykk.

Gjennom oversettelser av Bibelen har kirken gjort en stor innsats for språket og for språkkunsten i mange ulike land. Bibelen er innvevd i våre tankemønster, våre forestillinger, vårt språklige og retoriske repertoar og i store deler av den vestlige litterære arven. Bibelspråket har preget skriftspråket og i noen tilfeller skapt et grunnlag for det. Slik også i Norge, selv om vi ved reformasjonen fikk en dansk Bibel og ikke en norsk. Bibelspråket har også i vårt land vært kirkens fremste bidrag til språkkunsten. Den nynorske Bibelen var med på å skape et grunnlag for nynorsk språkkunst, og de samiske Biblene har hatt en tilsvarende funksjon.

Språk er en fundamental del av kirkelivet. I nordsamiske kjerneområder tolkes prekenen som oftest til samisk. Det å forkynne og få høre Guds ord direkte på sitt eget morsmål uten avbrytelser, letter forståelsen av og sammenhengen i det forkynte.

Ideer til elevaktiviteter

- høre på og lære en samiskspråklig salme eller kristen sang i tilknytning til innlæring av salmer ellers
- bli kjent med samisk salmetradisjon ved å synge noen salmer oversatt fra norsk eller andre språk der melodien er kjent (se eksempler ovenfor)

Kompetansemål på tvers

Kompetansemålet kan ses i sammenheng med kompetansemål etter 4. årstrinn:

norsk, hovedområde *språk og kultur*

- samtale om et utvalg sanger, regler, dikt, fortellinger og eventyr fra fortid og nåtid på bokmål, nynorsk og i oversettelse fra samisk og andre kulturer

samfunnsfag, hovedområde *historie*

- fortelje om samane, urfolket i Noreg, og om sentrale trekk ved kulturen og levkåra til samane fram til vikingtida
- forklare kvifor ein feirar 17. mai og 6. februar og fortelje om nasjonaldagane til andre land

KRL etter 7. årstrinn

Kompetansemål etter 7. årstrinn,
hovedområde *kristendom*

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- beskrive hovedtrekk i samisk førkristen religion og overgangen til kristendom

Samisk førkristen religion

Hva er et menneske? Hvor kommer mennesket fra? Er mennesket og verden mer enn det fysiske? Dette er spørsmål som enhver religion søker å gi svar på, og den samiske førkristne religionen søkte også å gi en fortolkning av og forklaring på menneskets plass i verden. Det er ikke så mye vi vet sikkert om den samiske religionsutøvelsen eller gudeverdenen. Det vi kan anta, er at dette inngikk i en verdensanskuelse som var like kompleks og mangfoldig som hos ethvert annet folk. I dagens samiske samfunn er det mange tradisjoner som har sitt opphav helt tilbake til førkristen tid. Det meste av skriftlige kilder om samisk religion er nedtegnet av misjonærer og prester og gjen-speiler derfor deres forståelse av den samiske religionen.

Guddommene

Den samiske religionen inneholdt en grunnleggende forestilling om et guddommelig nærvær i himmel og på jord: en allestedsnærværende kraft. Samisk religion hadde mange guddommer, og den øverste guddommen ble kalt Rádienáhčči på nordsamisk. Religionsutøvelsen var nært forbundet med naturen, og maktene eller guddommene ga seg til kjenne gjennom for eksempel naturfenomener som sol, måne, torden eller også i enkelte naturformasjoner. En viktig guddom var Dierpmis eller tordenguden. Andre guddommer var Leaibeolmmái som var jaktguden, Čáhceolmmái som styrte over vann og fisk, og Bieggolmmái som rådet over vind og vær. Det var også kvinnelige guddommer som rådet over liv, fødsler og helse. Den viktigste var Máttaráhkká og hennes tre døtre: Sáráhkká som hjalp til ved fødsler, Uksáhkká som vernet hjemmet, og Juoksáhkká som spesielt så til guttebarn. Den samiske religionen hadde ingen djevel og heller ikke noe helvete. Dualismen mellom det gode og det onde kom til Sápmi med kristendommen.

Noaide

Sjamanen – eller noaide på samisk – var en sentral person i religionsdyrkingen og i samfunnslivet. Han var medisinmann, spåmann og prest. Han var bindeleddet mellom menneskene og gudene, og hans viktigste hjelpemiddel for å komme i kontakt med andre verdener var tromma. Når han slo på den, kunne han enten spå eller bruke den til å falle i transe for å reise til åndeverdenen. En annen av noaidens oppgaver var å helbrede syke.

Fra Knud Leem, «Noaide med Tromme»

Tromma

Tromma kunne ha ulik utforming i ulike deler av det samiske bosettingsområdet, men hovedprinsippet er at den var et tynt skinn spent ut over en oval treramme. På skinnen var det malt figurer og tegn som symboliserte mennesker, dyr, guder og andre vesener, enten alene eller i ulike situasjoner. Sørsamiske trommer har et stort solkors som det sentrale symbolet på tromma, mens nordsamiske runebommer ofte er inndelt i tre eller fem nivåer.

Noaiden slo på tromma ved hjelp av en hammer av horn eller bein. På trommeskinnet lå en liten viser eller ring av reinhorn eller metall, og den beveget seg når noaiden trommet. Slik kunne han forutsi hva som kunne skje – om sykdom, om jaktlykke eller om hvilke guder man burde ofre til.

Hellige steder og offerplasser

I samisk religion hadde man også hellige steder som fjell og innsjøer, og som det var knyttet restriksjoner til i forbindelse med ferdsel og atferd. Mange stedsnavn i dag viser at fjell har vært ansett som hellige, og de har navn som for eksempel *sáivu*, *bassi*, *áiligas* eller *háldi*.

Sieidi er steinblokker eller uvanlige steinformasjoner som var steder der det ble ofret til maktene. Offersteder kunne også være lokalisert til et berg, en klippe eller en stein som har slått sprekker. Rundt en sieidi av stein eller tre kunne det være bygd en ring av steiner, men ofte står en sieidi ganske ruvende og alene i terrenget. Hver *siida* hadde sin sieidi, men også familier og enkeltpersoner kunne ha egne offersteder. Man ofret horn, bein, fiskefett eller dyreblod. Enkelte situasjoner var så alvorlige at det kunne ofres en hel reinokse, men man kunne aldri være sikker på at offeret ble godtatt av gudene.

Bjørnejakten

Bjørnen hadde en særstilling innen den samiske mytologien og ble omtalt med mange kallenavn. Et av dem var Guds hund. Og merkelig var det jo med bjørnen som kunne gå i hi og sove hele vinteren uten føde, og i tillegg ha født en eller to unger i løpet av denne tiden. Bjørnejakta var derfor forbundet med strenge ritualer. Den ble innledet med ofring til Leaibeolmmái, jaktguden, og man måtte aldri kalle bjørnen med dens rette navn. Etter en vellykket jakt var jegerne fylt med en kraft som gjorde at kvinnene måtte beskytte seg, og de kunne bare se dem gjennom en messingring. Kvinnene tygde også olderbark og spyttet den blodrøde fargen i ansiktet på jegerne når de kom tilbake etter endt jakt. Under bjørnefesten hvor dyret ble kokt og spist, måtte man passe på ikke å skade bjørnens bein og knokler. De ble senere begravd sammen med offergaver.

Bjørnen er avbildet på helleristninger og på noaidens tromme. Filmen «Veiviseren» (1987) har scener fra hvordan man tenkte seg at bjørnejakta kunne foregå.

Thomas von Westen og misjon blant samene på 1700-tallet

Misjonen i Sameland hadde både et politisk og et trosmessig formål: å omvende samene til den kristne tro og få herredømme over områdene deres. Spesielt var det viktig for statene hvem som skulle ha kontrollen i nordområdene, og der ble misjonsarbeidet styrket.

For Danmark-Norge var det Misjonskollegiet i København som organiserte misjonsarbeidet. På dette feltet, som på alle andre områder i samfunnslivet, ble arbeidet preget av det ideologiske synet i tiden. Derfor kom også misjonsarbeidet blant samene til å svinge mellom det å ha opplysningsarbeid eller hard fornorskning som fundament. Misjonsarbeidets senter ble etter hvert Trondheim, hvor det også ble etablert et misjonsseminarium (misjonsskole). Kjente navn i misjons- og opplysningsarbeidet er prestene Thomas von Westen og Knud Leem. Presten Thomas von Westen (1682-1727) har fått tilnavnet «Samenes apostel» fordi han ble den sentrale skikkelsen i misjonsvirksomheten på 1700-tallet. Mens han ledet og organiserte virksomheten, ble det bygd flere kapeller og skoler i det samiske området. Thomas von Westen hadde som grunnholdning at samene skulle få høre evangeliet på sitt morsmål. Det var derfor viktig for ham at prester og misjonærer som virket i det samiske området, måtte lære seg samisk. Von Westens innsats på dette området gjorde at samiskkunnskapene både til misjonærene og sokneprestene ble forbedret utover 1700-tallet.

Den omfattende misjonsvirksomheten og byggingen av flere skoler gjorde at samiske barn enkelte steder hadde et bedre skoletilbud enn norske barn. Kunnskap om kirkens lære krevde kunnskap i språk og behov for skolegang. I hovedsak var det kirkens skrifter – samiske salmebøker, katekismer og nytestamenter – som ble benyttet i undervisningen, men det ble også brukt ordinære ABC-lesebøker.

Denne perioden varte ikke lenge, for da den rådende ideologien ble at forkynnelsen skulle være på dansk, ble det slutt på misjonsvirksomheten i den formen den hadde hatt. Blant annet ble Seminarium Lapponicum i Trondheim nedlagt. Ikke før i 1820-

årene snudde dette slik at det igjen ble det undervist på samisk, denne gangen på et lærerseminar som ble lagt til Trondenes i Sør-Troms. Men fra midten av 1850-årene begynte den harde fornorskningspolitikken overfor samene, og denne politikken ble ikke endret før etter 2. verdenskrig. Slik har rådende ideologiske strømninger og forhold i storsamfunnet fått konsekvenser for det samiske folket. Skiftende syn på samene og på samisk kultur og levesett fra myndighetene og kirken har preget politikk og misjonsvirksomhet opp gjennom tiden.

TIDSLINJE

ca. år 1000 e.Kr.	Forkynnelsen av kristendommen begynner blant samene.
ca. år 1300 e.Kr.	Kristningen begynner på norsk side.
fra 1400-tallet	Misjonsarbeid i Torneå-området.
fra 1500-tallet	Misjonsvirksomhet på Kola.
ca. år 1550	Klosteret i Petsamo (Petsjenga) grunnlagt av munken Trifon.
midten av 1500-tallet	Misjon i Kemi Lappmark.
1600-tallet	Misjonen trappes opp. Runebommer brennes.
1700-tallet	Misjonen intensiveres. Thomas von Westen.

Ingunn Utsi «Presten og sørsamene» 1982.

Ideer til elevaktiviteter

- bruke Internett for å finne ulike framstillinger av samisk religion, for eksempel om noaiden
- se filmen *Veiviseren* (1987), regissert av Nils Gaup, og samtale om samisk religion slik den blir framstilt i filmen
- bruke Internett for å finne ulike visualiseringer av samisk religion, for eksempel ulike trommetyper, offersteder, hellige steder
- samtale om hvordan overgangen fra samisk religion til kristendom kan ses både fra samisk side og fra statenes side gjennom å se på samiske strategier for å yte motstand mot religionsskiftet, og statenes strategier med å bygge kirker og innføre lover med påbud om kristen praksis, for eksempel dåp
- sammenligne misjonsprosessen fra samisk religion til kristendom med norrøn religion og overgangen til kristendommen
- bruke kart over samiske områder og se om de finner stedsnavn som betegner samiske hellige steder, eksempelvis navn med *bassi*, *basse*, *sájva*, *sáiva*, *háldi*, *áilegas*
- finne norske stedsnavn som betegner en demonisering av samisk religion, for eksempel *Trollstein*, *Trolldal*, *Avguderstein*
- besøke museer og samiske sentra som har utstillinger og opplegg om samisk historie og religion

Kompetansemål på tvers

Kompetansemålet kan ses i sammenheng med kompetansemål etter 7. årstrinn:

samfunnsfag, hovudområde *historie*

- fortelje om sentrale trekk ved kulturen og levkåra til samane frå vikingtida til slutten av dansketida, og om forholdet deira til statane på Nordkalotten i denne perioden

samfunnsfag, hovudområde *geografi*

- lese og bruke papirbaserte og digitale kart og lokalisere geografiske hovudtrekk i sitt eige fylke, nabofylka, dei samiske busetjingsområda, Noreg, Europa og andre verdsdelar

norsk, hovedområde *skriftlige tekster*

- gjenkjenne og uttale bokstavene som finnes i samisk alfabet

Kompetansemål etter 7. årstrinn, hovedområde *filosofi og etikk*

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- drøfte noen verdispørsmål som den samiske urbefolkningen er opptatt av i vår tid

Likeverdige rettigheter i et mangfoldig samfunn

«Vi er samer og vil være samer uten derfor å være verken mer eller mindre enn andre folk i verden. Vi er et folk med et eget bosettingsområde, et eget språk og en egen kultur- og samfunnsstruktur. Vi har under historiens løp funnet vår berging og lever i Sámi-Eatnam, og vi eier en kultur som vi vil skal utvikles og leve videre..»

Dette sitatet ble første gang vedtatt av Nordisk samekonferanse i 1971, og senere gjentatt i det samepolitiske programmet som ble vedtatt av samekonferansen i 1986. Her uttrykkes det klart hva samene selv mener om det å være same. Og som sitatet sier, er samene et eget folk. De har sitt eget språk, sin egen historie og kultur, og før koloniseringen av og misjoneringen i deres bosettingsområder tok til, også sin egen religion og sitt eget samfunnssystem.

Likeverdighet er et sentralt begrep når verdier skal drøftes. Likeverdighet er et relasjonelt begrep – man er likeverdig eller ikke i forhold til noe annet. I en samisk sammenheng handler dette om likeverdighet i forhold til majoritetsbefolkningen. Retten til å lære å lese og skrive på morsmålet i Norge har for eksempel ikke alltid betydd at samiske barn fikk lære samisk på skolen.

Likeverdige rettigheter er ikke det samme som sammenfallende rettigheter. En likeverdig rett til å snakke morsmålet, utøve sin kultur og sine tradisjoner innebærer ikke at alle mennesker skal snakke det samme språket eller ha samme historie og kultur, men at alle skal ha mulighet til å videreføre den arven man har fått fra generasjonene før en selv, og slik bidra til det kulturelle mangfoldet.

Sametingets visjon for et samisk samfunn er: *mangfoldige samfunn med samisk verdigrunnlag, grunnleggende menneskerettigheter og internasjonal solidaritet* (Sametingsrådets politiske program for perioden 2006-2009). Også Sametinget ønsker et mangfoldig samisk samfunn, hvor det å være same kan ha veldig forskjellig innhold.

Verdispørsmål i en samisk sammenheng blir ofte rettighetsspørsmål: Det å kunne være same med retten til et språk, til en kultur og til det materielle grunnlaget for kulturen. Norge har forpliktet seg gjennom både nasjonalt og internasjonalt lovverk når det gjelder samiske rettigheter. På generelt grunnlag gjelder også FNs erklæring om menneskerettighetene (1948) for alle, også sameer. Dessuten har Norge ratifisert FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter som er basert på Verdenserklæringen om menneskerettighetene. Den trådte i kraft i 1976.

Gjennom Grunnloven har Norge som stat forpliktet seg overfor den samiske befolkningen, og § 110 A lyder: *Det paaligger Statens Myndigheder at lægge Forholdene til Rette for at den samiske Folkegruppe kan sikre og udvikle sit Sprog, sin Kultur og sit Samfundsliv.* Av internasjonalt lovverk som gjelder urfolk spesielt, har Norge i 1990 ratifisert ILO-konvensjon nr. 169 Om urbefolkninger og stammefolk i selvstendige stater. Norge har også samarbeid med Sverige og Finland om samiske spørsmål, og ministrene som til enhver tid er ansvarlig for saksfeltet, møtes minst en gang i året. Da er også Sametingene i Norge, Sverige og Finland representert. En samarbeidssak er en felles nordisk samekonvensjon.

Ideer til elevaktiviteter

- intervju representanter for ulike samiske organisasjoner om hvilke verdispørsmål de er opptatt av i sitt arbeid
- ta utgangspunkt i samiske nyheter på TV, radio eller på nettet og presentere en eller flere hendelser som berører verdispørsmål
- finne eksempler på hvordan samisk tradisjonskunnskap videreføres innenfor ulike fagfelt, for eksempel i naturfag, språk, idrett og religionskunnskap
- finne eksempler fra fortid og nåtid på hvordan sameene og samisk språk kan ha blitt utsatt for negative ytringer, og diskutere hvordan en kan motvirke negative holdninger i et flerkulturelt samfunn

Kompetansemål på tvers

Å drøfte verdispørsmål som andre enn en selv er opptatt av, kan være krevende. Dette kompetansemålet kan ses i sammenheng med kompetansemål som fokuserer på samisk historie, kultur og samfunnsliv for at elevene skal ha et minimum av bakgrunnskunnskap før de drøfter verdispørsmål som den samiske befolkningen er opptatt av.

Kompetansemålet kan ses i sammenheng med kompetansemål etter 7. årstrinn:

KRL, hovedområde *filosofi og etikk*

- samtale om etniske minoriteter i Norge og reflektere over holdninger knyttet til det flerkulturelle samfunnet

samfunnsfag, hovedområde *samfunnskunnskap*

- gjere greie for hovudtrekk ved samiske samfunn i dag
- gje døme på korleis Noreg er med i internasjonalt samarbeid gjennom FN og andre organisasjonar, også internasjonalt urfolkssamarbeid

kroppsøving, hovedområde *friluftsliv*

- praktisere nokre aktivitetar med røter i samisk tradisjon

Kompetansemålet kan også ses i sammenheng med kompetansemål etter 10. årstrinn:

norsk, hovedområde *språk og kultur*

- gjøre rede for hvordan samfunnsforhold, verdier og tenkemåter framstilles i oversatte tekster fra samisk og andre språk

KRL etter 10. årstrinn

Kompetansemål etter 10. årstrinn,
hovedområde *kristendom*

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- gi en presentasjon av læstadianisme og samisk kirkeliv

Læstadianismen

Læstadianismen er en av de kristne trosretningene i Nord-Norge og på Nordkalotten, og i mange samiske lokalsamfunn står den læstadianske trosretningen sterkt, selv om flertallet av dagens samer ikke er læstadianere. Læstadianismen er ingen enhetlig trosretning, men er delt i flere grupperinger alt etter hvilken fortolkning av læren som vektlegges.

Grunnleggeren var presten Lars Levi Læstadius (1800-1861). Han var født i Jäckvik i Nord-Sverige, utdannet teolog og botaniker og virket som prest i svensk Karesuando og Pajala. Læstadius så konsekvensene av myndighetenes politikk overfor samene, og hvordan brennevinshandel og drikking førte til at folk og familier ble splittet og oppløst. Læstadius var en karismatisk og utrettelig forkynner, som i et folkelig språk og i manende bilder oppfordret menigheten til å slutte med det moralsk forkastelige livet og vende om og leve som kristne i hverdagslivet. Han hadde inngående kjennskap til samenes levesett og livsvilkår, og kunne derfor ta utgangspunkt i dette når han forkynnte. Et av kjennetegnene ved læstadianismen ble sterke følelsesmessige utbrudd under forkynnelsen.

Dette ble begynnelsen til en kraftfull religiøs vekkelser, som på kort tid bredte seg over store deler av Sameland nord for Saltfjellet. Læstadianismen er først og fremst en religiøs bevegelse, men i den tiden den oppstod, med myndighetenes politikk overfor samene der fornorskning var et sentralt element, må den også ses på som en viktig motkultur til majoritetsbefolkningen. I forsamlingen fant samene – og også kvenene – et fellesskap som legitimerte deres språk og kultur, og her kunne de hente åndelig styrke til å bevare selvrespekten i en tid da det samiske ble sett på som mindreverdig og primitivt.

Lars Levi Læstadius
Litografi av E. Lasalle, en av kunstnerne som deltok
på La Recherche-ekspedisjonen.

Etter at Læstadius døde i 1861, ble den læstadianske menigheten delt i flere retninger (grupper) med hver sin leder. Det levende talte ordet var sterkt og hadde ingen konkurranse fra det skrevne ord. Derfor var det naturlig at de forskjellige personlighetene førte menigheten i forskjellige retninger.

Bevegelsen har alltid vært statskirke-tro, men samtidig levd utenfor kirkens organisasjon. Den har sine egne predikanter, forsamlinger og forsamlingshus. Predikanten står sentralt innenfor menigheten, og vedkommende er ikke bare forkynner, men har også en viktig funksjon som rådgiver for den som søker hjelp.

Samisk kirkeliv

Det samiske området er stort og vidstrakt, og samene kom i kontakt med kristendommen både via den katolske kirken før reformasjonen og med den ortodokse kirken i Russland. Misjonsarbeidet overfor samene startet for alvor på 1700-tallet, med presen Thomas von Westen som leder.

Den norske kirke har et eget organ, Samisk kirkeråd, som har som formål å fremme, verne og samordne samisk kirkeliv innenfor kirken. Samisk kirkeråd skal også arbeide for å bedre folks kjennskap til samisk kirkeliv. Rådet ble første gang oppnevnt i 1992 etter vedtak av Kirkemøtet som er den norske kirkes høyeste organ. Med opprettelsen av Samisk kirkeråd har den norske kirke fått et representativt organ som kan fremme og følge opp tiltak for samisk kirkeliv.

Året før, i 1991, ble Indre Finnmark et eget prosti, og det kreves kompetanse i samisk språk for å få stilling som prest i dette prostiet. Nord-Hålogaland bispedømme har lenge hatt en stiftskapellan som har hatt et særskilt ansvar for kirkelig betjening av såkalte spredtboende samer.

Samisk språk er viktig for kirken. Det ble etablert en stilling som kirketolk i Indre Finnmark på 1800-tallet slik at kirkens budskap kunne bli forstått av alle. Det er ikke mange slike stillinger innen kirken i dag. Selv om mange prester behersker samisk språk tilstrekkelig til å forrette gudstjenesten på samisk, er det ofte behov for tolk

under prekenen. I mange bispedømmer holdes det flere ganger i året samiskspråklige gudstjenester hvor det benyttes tolk.

En av intensjonene til kirken er at samisk kirkeliv skal være en naturlig og integrert del av det øvrige kirkelivet. Oversettelse av bibeltekster og andre sentrale kirkelige dokumenter til samisk er derfor viktig. Det foregår et omfattende arbeid med en ny bibeloversettelse til flere av de samiske språkene. I 1998 kom Det nye testamente i ny oversettelse til nordsamisk, og det arbeides med oversettelse av Det gamle testamente. I 2000 kom den lulesamiske oversettelsen av Det nye testamente. Et av evangeliene er oversatt til sørsamisk. Også liturgi og salmebøker er i samiskspråklig versjon. (Se side 105–107.) Under samiskspråklige gudstjenester velges som regel salmetekster på norsk og samisk som har samme melodi. Da kan den enkelte velge hvilket språk hun eller han ønsker å synge på.

I Indre Finnmark har påsken tradisjonelt vært – og er – en tid for barnedåp, konfirmasjon og bryllup, og i dag er festivalen som blir arrangert flere steder hver påskeuke, en viktig markering av samisk kultur og samfunnsliv.

Ideer til elevaktiviteter

- svare på spørsmål om historie, utbredelse og innhold i læstadianismen ved å gå inn på Troms Kulturnett sine nettsider (<http://troms.kulturnett.no/laestadius>):
 - Lars Levi Læstadius
 - vekkelsen sprer seg
 - nordnorsk læstadianisme
 - læstadiansk sang
 - læstadianismen i nordområdets litteratur
 - sammenligne læstadianismen og samisk kirkeliv med andre frikirkesamfunn og statskirkeliv i Norge i dag
 - lytte til NRKs radiodokumentar *Jævelens verk* med Mari Boine på NRKs nettradio: www.nrk.no/radio
- lage en presentasjon av læstadianismen og samisk kirkeliv i et komparativt historisk perspektiv med vekt på hvordan storsamfunnet satte premisser for samisk åndsliv

Kompetansemål på tvers

Kompetansemålet kan ses i sammenheng med kompetansemål etter 10. årstrinn:

KRL, hovedområde *kristendom*

- gi en oversikt over andre frikirkesamfunn og kristne bevegelser, herunder pinsebevegelsen
- drøfte kristendommens betydning for kultur og samfunnsliv

samfunnsfag, hovedområde *historie*

- presentere hovudtrekk ved historia og kulturen til samane frå dansketida til i dag, og drøfte forholdet deira til storsamfunnet

Kompetansemål etter 10. årstrinn,
hovedområde *jødedom, islam, hinduisme,
buddisme, annet religiøst mangfold og livssyn*

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- gjøre rede for nye religiøse bevegelser og samtale om ulike former for nyreligiøs og naturreligiøs praksis, herunder urfolks naturreligion

Den samiske nysjamanen eller healeren

Den generelle sekulariseringen av samfunnet har ikke ført til at religion og tro forsvinner hos mennesker. Men vi ser at det har resultert i en større grad av privatisering av religiøs praksis, og at vilkårene – og de offentlige arenaene – for utøvelsen endres. Dette forholdet ser vi også i det samiske samfunnet, hvor kirken, som en statlig religiøs institusjon, har mistet mye av sin innflytelse i samfunnslivet den siste generasjonen. Likevel kan vi se at tro og religion er viktig for enkeltmennesker.

I de siste 25 årene har vi sett at alternative religiøse retninger i global sammenheng også har fått feste i det samiske samfunnet. Det er flere og flere samer som hevder at innhold og verdier som de finner i den samiske religionen eller i andre religioner, har større appell enn det de definerer som kristen tradisjon og arv.

Samisk nyreligiøsitet må også ses i lys av New Age-bevegelsen fra 1960-tallet og framveksten av utallige alternative religiøse strømninger på globalt plan som denne bevegelsen har ført med seg. Som en del av den samiske nyreligiøsiteten finner vi det som kalles samisk nysjamanisme.

Nyreligiøsitet i en samisk kontekst er ingen enhetlig bevegelse, verken i innhold eller praksis. Det konstitueres av den enkelte aktøren som følger det samme mønsteret for sin søken og praksis som det vi kan observere ellers innen nyreligiøse retninger. Forskjellen er hva man bygger og vedlikeholder sin religiøse praksis på. Samisk nyreligiøsitet bygger blant annet på innhold, verdier og tradisjoner i den samiske religionen og ritualer og rituelle gjenstander som knytter seg til denne religionen. Kunnskap om dette kan hentes både i muntlige og skriftlige kilder.

Det nyreligiøse «prosjektet» har ifølge religionsviter Roald Kristiansen (1996) noen viktige særtrekk som eksperimentering, individualisering og en pluralistisk livsutfoldelse. «Prosjektet» er individualistisk, og aktøren tar selv aktivt ansvar for sin egen åndelige

Jon Ole Andersen, Guksi, riknute av bjørk

utvikling, ofte i løst organiserte nettverk. Det foregår en utstrakt grad av eksperimentell omdanning av tradisjonell religion og tradisjonelle trosretninger, og selve målet for det religiøse livet blir den pluralistiske livsutfoldelsen.

Beskrivelsen som Kristiansen gir på nyreligiøsitet, kan også beskrive den samiske nysjamanen på et generelt nivå. Den samiske sjamanen/noaiden ble som oftest utpekt mot sin vilje. Noen nysjamaner opplever kanskje at de heller ikke hadde noe valg når det gjelder deres religiøse praksis. Den viktigste forskjellen mellom en noaide og en nysjaman er kanskje at en nysjaman ikke blir utpekt av en eldre, men finner sin vei selv. Dette vet vi ikke om vil endres når vi begynner å få generasjonsskifte innenfor det nyreligiøse feltet.

I dag holder mange nysjamaner work-shops, kurs og seminarer og videreformidler på denne måten sin kunnskap. Også når det gjelder oppgaver, ser vi delvis sammenfall mellom den førkristne sjamanen og nysjamanen.

Nyreligiøsitet

(Hentet fra Internettetsiden Religion og etikk av Magne Vestøl
www.brekkeby.vgs.no/religion/relm12.htm#M2GB)

Nyreligiøsitet er et noe upresist begrep som gjerne betegner nye religiøse grupper og strømninger som er blitt til i siste halvdel av 1900-tallet. Mye av nyreligiøsiteten er oppstått som en reaksjon på den etiske materialisme som har preget deler av den industrialiserte verden i dette tidsrommet.

Nyreligiøsiteten framviser to hovedtyper av organisasjoner:

De *tette fellesskapene* («guru-bevegelsene»). Disse er startet av og bygget opp omkring én sentral *lederskikkelse* med absolutt autoritet. Gruppen er eksklusiv, den anerkjenner ingen andre religiøse retninger, den alene har sannheten. Kontakten med utenverdenen kan være liten. Medlemmene avstår gjerne fra annen påvirkning enn den som gis av bevegelsen og dens leder. Flere av bevegelsene har hinduistisk bakgrunn, andre har hatt utgangspunkt i kristen tradisjon.

De *løse bevegelsene* («nettverkene»). Disse representerer tankestrømninger som sprer seg i miljøer uten fast ledelse eller organisering. Det dreier seg om kursentre, terapeuter og ulike tidsskrift og bøker som beskjeftiger seg med en rekke emner og teknikker. Generelt er man opptatt av å hente fram og videreutvikle religiøs og naturmedisinsk kunnskap, særlig fra de tradisjonelle naturreligionene. Målet er at menneskene og naturen skal oppnå en form for «kosmisk» *harmoni* gjennom teknikker som styrker enheten mellom sjel og kropp og mellom mennesket og naturen. Bevegelsene er utpreget *synkretistiske*, dvs at de i stor grad kombinerer trekk fra ulike religiøse tradisjoner.

Naturreligion.

Begrepet naturreligion brukes i to betydninger:

- Stammereligioner hos tradisjonelle naturfolk.
- Religiøse strømninger i industrisamfunnene som forsøker å hente fram igjen ideer fra naturreligionene som er gått tapt.

Stammereligionene er preget av et nært forhold til naturen. Den oppfattes som fylt med kraft eller krefter. Mennesket må lære å innordne seg i forhold til disse kreftene, sørge for at balansen hele tiden opprettholdes. Grunnsynet er preget av holisme, enhetstenkning, mennesket er en del av et større hele.

Virkelighetsoppfatningen er preget av tanken om flere parallelle verdener. Maktene i de andre verdener kan gripe inn i menneskenes verden på ulik måte. Den religiøse eksperten, sjamanen, er den som har innsikt i hele virkeligheten og kan foreta sjelereiser til de andre verdener f.eks. for å finne årsaker til sykdommer og ulykker. Sjamanen benytter seg av ulike teknikker for å gjennomføre slike reiser, f.eks. trommer, dans, trance, meditasjon. Sjamanen forstår kreftene og er derfor stammens fremste rådgiver. Stammen kan også ha trollmenn som mener seg å kunne kontrollere åndelig krefter gjennom magi.

Naturreligionens mål er å leve mest mulig i pakt med naturen og naturens krefter. Etikken har et tydelig økologisk perspektiv.

Ideer til elevaktiviteter

- finne fram til grunnleggende likheter mellom ulike urfolks naturreligioner
- undersøke hvordan mange urfolks naturreligion blir revitalisert i en nyreligiøs praksis
- se på samisk nyreligiøsitet og hvordan den henter elementer fra samisk religion i sin tro og praksis, for eksempel bruken av tromma

Kompetansemål på tvers

Kompetansemålet kan ses i sammenheng med kompetansemål etter 10. årstrinn:

KRL, hovedområde *jødedom, islam, hinduisme, buddisme, annet religiøst mangfold og livssyn*

- samtale om og forklare hva religion er, og vise hvordan religion kommer til uttrykk på ulike måter
- vise evne til dialog om religions- og livssynsspørsmål og vise respekt for ulike religioner og livssyn

Religion og etikk i videregående opplæring

Kompetansemål etter Vg3, hovedområde *filosofi, etikk og livssynshumanisme*

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- drøfte etiske verdier og normer knyttet til urfolks kulturer og tradisjoner

Bakgrunnsstoff

Se 7. årstrinn, hovedområde *filosofi og etikk* side 114–115.

Ideer til elevaktiviteter

Se 7. årstrinn, hovedområde *filosofi og etikk* side 115.

Kompetansemål på tvers

Kompetansemålet kan ses i sammenheng med kompetansemål etter Vg3:

norsk, hovedområde *språk og kultur*

- samtale om utviklingen av samisk språk og kultur i lys av norsk språk- og fornorskingspolitikk

historie, hovedområde *samfunn og mennesker i tid*

- drøfte hvordan nasjonalstaten har skapt nasjonal og kulturell samhörighet, men også konflikter og undertrykkelse
- gjøre rede for den norske nasjonalstatens politikk overfor urfolk, nasjonale og etniske minoriteter på 1800- og 1900-tallet, og diskutere noen konsekvenser av denne politikken

Kilder og litteratur i KRL og religion og etikk

Etter 4. årstrinn

Kristendom

Kunsten å være kirke: om kirke, kunst og kultur. Kulturmelding for Den norske kirke utarbeidet av Norske kirkeakademier på oppdrag fra Kirkerådet. Fulltekst av dokumentet: www.kirken.no/kulturmelding

Salmebok for nordsamisk område: Sálbmagirji II, Verbum forlag (2005)

Salmebok for lulesamisk område: Julevsáme Sálmmagirjje, Verbum förlag (2005)

Salmer og noter: www.verbumforlag.no

Salmer 1997 er tilleggsbok til Norsk salmebok til bruk i gudstjenesten i Den norske kirke. Det er også tatt med et utvalg salmer på de tre samiske språkene. Utgitt i samarbeid med Kirkerådet.

Smakebiter av innspillinger av samiske julesalmer:
Skádja Studio www.karport.no/cgi-bin/kp/imaker?id=10278

Etter 7. årstrinn

Kristendom

Hætta, O.M. (1994): *Samenes gamle religion og folketro.* Alta Museum

Kjølås, P.O. (1995): *Bibelen på samisk.* Det Norske Bibelselskap

Kristiansen, R. (2005): *Samisk religion og læstadianisme.* Fagbokforlaget

Lindbach, H. (1990): *Tromma, sjamanen og verden - litt om sjamanisme i nordområdene.* I: Ottar nr. 5/1990. Tromsø Museums tidsskrift

Ottar nr. 4/1997. *Noaidier og trommer.* Tromsø Museums tidsskrift

Rydving, H. (1993): *The end of Drum-Time.* Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis

Det mytiske landskapet: www.arvidsveen.com/?Mytisk_Landskap:Det_mytiske_landskapet

Fornorskning av samer: www.wikipedia.no

Nordlysveien: *Forestillinger om samisk trolldomskunst:*
www.ub.uit.no/northernlights/nor/myths09.htm

Religionsskiftet i samisk religion: www.love.is/roald/religionsskiftet.htm

Samene i Norge, religion og misjon:
http://tovesiv.stud.hive.no/NSM/samene.htm#_Toc94701206

Samisk religion. En kortfattet oversikt: www.love.is/roald/samiskreligion.htm

Samisk religion: www.infonuorra.no

Samisk religion http://sv.wikipedia.org/wiki/Samisk_religion

Samiske stedsnavn i Norge: www.geocities.com/Athens/9479/sami-no.html

Samiske stedsnavn: www2.skolenettet.no

Samiske stedsnavn i Statens kartverk: www.statkart.no/IPS

Sjamanisme <http://no.wikipedia.org/wiki/Sjaman>

Thomas von Westen: http://no.wikipedia.org/wiki/Thomas_von_Westen

Thomas von Westen: www.daria.no/skole/?tekst=6904

Thomas von Westen: www.trondheim.com

Filosofi og etikk

Johnsen, T. (2005): *Sámi luondduteologija/Samisk naturteologi – på grunnlag av nålevende tradisjonsstoff og nedtegnede myter*. Stensilserie D nr. 04. REL, SVF. Universitetet i Tromsø

Norwich, T. (2004): *Teologi i et etnisk sammensatt landskap: syv samtaler om natur og gudsforståelse*. Stensilserie D nr. 02. REL, SVF. Universitetet i Tromsø

Rapport: *Samiske verdier – i lys av kristen tro* –

Verdikonferanse arrangert av Samisk kirkeråd 27. – 29. oktober 2004

Arbeids- og inkluderingsdepartementet: samepolitikk: www.regjeringen.no/nb/dep/aid

FNs erklæring om urfolks rettigheter: www.regjeringen.no/nb/dep/aid

FNs permanente forum for urfolk: www.regjeringen.no/nb/dep/aid

Holdninger og informasjon: (St.meld. nr. 55 (2000 – 2001) Om samepolitikken: www.regjeringen.no

ILO konvensjon nr. 169 om urbefolkninger og stammefolk i selvstendige stater: www.regjeringen.no/nb/dep/aid

Internasjonal konvensjon om politiske og sivile rettigheter: www.regjeringen.no/nb/dep/ud

Sametingsplan 2002 – 2005: www.samediggi.no

Verdenserklæringen om menneskerettighetene: www.unesco.no/generelt/unesco

Etter 10. årstrinn

Kristendom

Kristiansen, R. (2005): *Samisk religion og læstadianisme*. Fagbokforlaget

Kunsten å være kirke: om kirke, kunst og kultur. Kulturmelding for Den norske kirke utarbeidet av Norske kirkeakademier på oppdrag fra Kirkerådet. www.kirken.no

Mellem, R. (1978) *Læstadianismen*. Utgitt av IKO.

St.meld. nr. 55 (2000-2001) Om samepolitikken: Kap 12 Kultur og kirke: www.regjeringen.no

Læstadianismen – en tro på vandring: <http://troms.kulturnett.no/laestadius>

Utstillingen fokuserte rundt ungdoms møte med læstadianismen; hvilket forhold har de til læstadianismen og hva vet de om opprinnelsen til bevegelsen. Heftet som ble laget til utstillingen kan bestilles fra fylkesbiblioteket: fylkesbiblioteket@troms-f.kommune.no.

Læstadianismen – fremvekst og utbredelse: www.love.is/roald/lestad01.htm

Læstadianisme: www.museumsnett.no

Samisk kirkeråd: www.kirken.no

Ønsker ny plan for samisk kirkeliv: www.kyrkja.no

Jødedom, islam, hinduisme, buddisme, annet religiøst mangfold og livssyn

Hætta, O.M. (2002): *Samene – Nordkalottens urfolk*. Høyskoleforlaget, Kristiansand

Kristiansen, R. (mfl.)(1996): *Religion i kontekst. Bidrag til en nordnorsk teologi*. KULTs skriftserie nr.49/NFR

Kristiansen, R. (2005): *Samisk religion og læstadianisme*. Fagbokforlaget

Myrhaug, M.L. (1997): *I modergudinnens forspor*. Pax Forlag A/S

—

African Traditional Religion: www.afrikaworld.net

Fellesressurser KRL – religion: www.religion.no/vgs/felles.html

Native American Spirituality: www.religioustolerance.org/nataspir.htm

Naturreligion: <http://sv.wikipedia.org/wiki/Naturreligion>

Samisk mytologi: http://no.wikipedia.org/wiki/Samisk_mytologi

Samisk religion. En kortfattet oversikt: www.love.is/roald/samiskreligion.htm

Samisk religion: www.infonuorra.no

Samisk religion: http://sv.wikipedia.org/wiki/Samisk_religion

Sjamanisme: <http://no.wikipedia.org/wiki/Sjaman>

Sjamansonen. Redigert av Ailo Gaup: <http://sjaman.com>

Shamanhealing. Samisk healer og shaman. Eirik Myrhaug: www.sjamanhealing.com

Religion og etikk i videregående opplæring

Se Kilder og litteratur etter 7. årstrinn, hovedområde *filosofi og etikk*.

Bruk av tekster

Tabellen nedenfor viser hvilke tekster som er hentet fra Marit Myrvolls bok *Samene – ett folk i fire land* (1999), utgitt av Utdanningsrådet, Kautokeino. Tekstene kan være noe redigert etter avtale med forfatteren.

Gavnos	Samene – ett folk i fire land
s. 9-12	s. 10–13
s. 13-22	s. 22–32
s. 22-25	s. 33–35
s. 28-29	s. 50–51
s. 33	s. 26
s. 36	s. 48
s. 37	s. 60
s. 45–46	s. 45–46
s. 52	s. 70
s. 60	s. 30
s. 67	s. 32
s. 76	s. 11
s. 78	s. 30
s. 85	s. 73
s. 109–112	s. 36–42
s. 117–118	s. 41–42
s. 121–123	*

* Disse sidene er basert på artikkelen *Kunnskapstradisjon og samiske helbredere* av Marit Myrvoll, publisert i Altern, I. og Minde, G. (red): «Samisk folkemedisin i dagens Norge.» Seminarrapport. Skriftserie nr. 9, Senter for samiske studier, UiTø.

Bilder i Gávnos

- Forside: Bert Nilsson: *Trolldom*, olje, 1991, foto: Ivar Murberg.
© Bert Nilsson/BONO
- Side 4: Hans Ragnar Mathisen: *Bassi muorra*, akvarell, foto: Røe Foto AS/Rolf E. Rønne.
© Hans Ragnar Mathisen/BONO
- Side 8: Mai-Lis Skaltje: *Máddariid barggut II*, etsing, foto: Ivar Murberg.
© Mai-Lis Skaltje
- Side 11: Synnøve Persen, *Oktavuohhta/Fellesskap*, olje på lerret, 1978, foto: O. Væring.
© Synnøve Persen/BONO
- Side 17: Olaus Magnus: *Om Lapparnas jaktfärder*, 1555
- Side 19: Matlena Fofanoff: Perlebrodert østsamisk belte, foto: A. Sveen.
© Matlena Fofanoff
- Side 26: Kerttu Vuolab: *Lásegáljja*, collage fra boka «Čeppari čáráhus», 1994,
foto: Røe Foto AS. © Kerttu Vuolab
- Side 28: Britta Marakatt-Labba: *Stallos VM*, tekstil/broderi, 1988, 85x54 cm,
foto: Ivar Murberg. © Britta Marakatt-Labba/BONO
- Side 38: Ingunn Utsi: *Gammelt internat*, olje, 1989, 127x110 cm, foto: Ingunn Utsi.
© Ingunn Utsi/BONO
- Side 51: Aage Gaup: *Nattstille båthus*, tre/rustfritt stål, foto: Røe Foto AS/Ola Røe.
© Aage Gaup/BONO
- Side 57: Hans Ragnar Mathisen: *Giellamet*, akvarell, 1994, foto: Røe Foto AS/
Rolf E. Røhnne. © Hans Ragnar Mathisen/BONO
- Side 66: Hans R. Mathisen: *Siida*, tresnitt, metalltrykk, 1983, 39x52 cm,
foto: Ivar Murberg. © Hans Ragnar Mathisen/BONO
- Side 68: Britta Marakatt-Labba: *Hverdagshendelser*, broderi, 1979, foto: Røe Foto AS.
© Britta Marakatt-Labba/BONO
- Side 81: Inga Nordsletta Pedersen: *Samhold*, billedvev, 1982, 117x187 cm,
foto: Ivar Murberg. © Inga Nordsletta Pedersen/BONO
- Side 86: Trygve Lund Guttormsen: *Sametinget holder sitt plenum langt utenfor Karasjok.*
Det er..., 1993, foto: Somby Photo. © Trygve Lund Guttormsen/BONO
- Side 92: Hans Ragnar Mathisen: *Guolásteaddji*, tresnitt, 1992, foto: Ivar Murberg.
© Hans Ragnar Mathisen/BONO
- Side 104: Ingunn Utsi: *Den flyvende*, pleksiglass/fjær, 1993. © Ingunn Utsi/BONO
- Side 110: Fra Knud Leem: «Beskrivelse over Finnmarkens lapper», *Noaide med tromme*,
1767. Billedsamlingen, Universitetsbiblioteket i Oslo
- Side 112: Ingunn Utsi: *Presten og sørsamene*, 1982, foto: Ingunn Utsi.
© Ingunn Utsi/BONO
- Side 118: E. Lasalle: *Lars Levi Læstadius*, 1838-1840, litografi av E. Lasalle,
en av kunstnerne som deltok på La Recherche-ekspedisjonen
- Side 122: Jon Ole Andersen: guksi; riknute bjørk, horn, sølvstift, foto: Arvid Sveen.
© Jon Ole Andersen/BONO
- Lisbet Rønningsbakk: Samisk ornament gjennomgående i heftet.

© Utdanningsdirektoratet 2007

ISBN 978-82-486-0402-0

Grafisk formgivning: Mediehuset GAN
Trykk: PDC Tangen AS